

Literatuuronderzoek naar de effecten van de inzet van ex-gedetineerden als 'ervaringsdeskundigen'

Fabienne Thijs, Frank M. Weerman & Peter H. van der Laan
Amsterdam, 2018

Het NSCR is onderdeel van de institutenorganisatie van de Nederlandse Organisatie voor
Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)

T 020 59 85 239

E nscr@nscr.nl

www.nscr.nl

COLOFON

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC)
Afdeling Externe Betrekkingen (EWB)
Ministerie van Justitie en Veiligheid
Turfmarkt 147 2511 DP Den Haag

Onderzoekers

Het onderzoek is in opdracht van de afdeling Extern Wetenschappelijke Betrekkingen, WODC, ministerie van Justitie en Veiligheid uitgevoerd door het NSCR (Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving):

F. Thijs, MSc MA

Prof. dr. F.M. Weerman

Prof. dr. P.H. van der Laan

Begeleidingscommissie

Prof. dr. S.J.H.M. van den Putte (voorzitter)

Dr. J. Diehle

Dr. Z. Harakeh

Mevr. J.F. van der Kloet

Inhoudsopgave

VOORWOORD	5
1. INLEIDING	6
1.1 DOEL EN VRAAGSTELLING.....	8
1.2 LEESWIJZER.....	10
2. METHODE SYSTEMATISCHE LITERATUURREVIEW	11
2.1 CRITERIA VOOR HET OPNEMEN VAN STUDIES.....	11
2.2 ZOEKSTRATEGIE	12
2.2.1 <i>Ontwerpen zoekopdracht</i>	12
2.2.2 <i>Zoekmachines</i>	13
2.2.3 <i>Snow-ball sampling: cross-referencing en experts benaderen</i>	15
2.2.4 <i>Programma's identificeren en evaluaties zoeken</i>	16
2.3 HET SELECTIEPROCES.....	16
3. RESULTATEN SYSTEMATISCHE LITERATUURREVIEW	18
3.1 KWANTITATIEVE STUDIES DIE BRUIKBAAR ZIJN VOOR EEN SYSTEMATISCHE META-ANALYSE	19
3.2 NARRatieve REVIEW.....	19
3.2.1 <i>Evaluaties van programma's</i>	19
3.2.2 <i>Evaluaties vergeleken</i>	25
3.2.3 <i>Vergelijking met EPJO</i>	25
3.3 OVERIGE BEVINDINGEN	26
3.3.1 <i>Overzichtsstudies</i>	26
3.3.2 <i>Bestaande voorlichtings- en preventieprogramma's met negatieve rolmodellen</i>	31
3.4 SAMENGEVAT.....	42
4. RELEVANTE THEORIEËN EN MODELLEN MET BETREKKING TOT DE INZET VAN EX-GEDETINEERDEN	44
4.1 AANPAK	44
4.2 DETERRENCE THEORY.....	45
4.2.1 <i>Inhoud van de theorie</i>	45
4.2.2 <i>Empirische ondersteuning</i>	46
4.2.3 <i>Toepassing</i>	47
4.3 DIFFERENTIËLE ASSOCIATIETHEORIE EN DE SOCIALE LEERBENADERING IN DE CRIMINOLOGIE	47
4.3.1 <i>Inhoud van de theorieën</i>	47
4.3.2 <i>Empirische ondersteuning</i>	49
4.3.3 <i>Toepassing</i>	50
4.4 THEORY OF REASONED ACTION EN DE THEORY OF PLANNED BEHAVIOR	51
4.4.1 <i>Inhoud van de theorieën</i>	51
4.4.2 <i>Empirische ondersteuning</i>	52
4.4.3 <i>Toepassing</i>	53
4.5 PROTOTYPE WILLINGNESS MODEL.....	53
4.5.1 <i>Inhoud van de theorie</i>	53
4.5.2 <i>Empirische ondersteuning</i>	54
4.5.3 <i>Toepassing</i>	55
4.6 ELABORATION LIKELIHOOD MODEL EN SOURCE CREDIBILITY MODEL	55
4.6.1 <i>Inhoud van de theorieën</i>	55
4.6.2 <i>Empirische ondersteuning</i>	56
4.6.3 <i>Toepassing</i>	57
4.7 TRANSPORTATION - IMAGERY MODEL.....	58
4.7.1 <i>Inhoud van de theorie</i>	58

4.7.2 Empirische ondersteuning	58
4.7.3 Toepassing	59
4.8 CONCLUSIE	60
5. CONCLUSIES	64
5.1 SAMENVATTING EN CONCLUSIES VAN HET SYSTEMATISCHE LITERATUURONDERZOEK.....	64
5.2 SAMENVATTING EN CONCLUSIES VAN DE THEORIEVERKENNING	66
5.3 BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	67
5.4 BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK.....	68
5.5 AANBEVELING	69
LITERATUURLIJST	70
BIJLAGE 1 - ZOEKOPDRACHT	78
BIJLAGE 2 - EXCLUSIE VAN STUDIES OP BASIS VAN KERNWOORDEN OF VOLLEDIGE TEKST.....	80
BIJLAGE 3 - JEUGDPROGRAMMA'S AFKOMSTIG UIT PUBLICATIE DEN OTTER ET AL. 1998.....	86
BIJLAGE 4 - AANVULLENDE LITERATUUR UIT DE SEARCH DIE NIET RELEVANT LEEK.....	87

Voorwoord

In dit rapport wordt verslag gedaan van een literatuuronderzoek naar de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen als ervaringsdeskundigen in voorlichtings- en preventieprogramma's voor jeugdigen. De bevindingen zijn gebaseerd op de uitvoering van een systematische review en de beschrijving van een theoretische verkenning. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid was de opdrachtgever.

Graag willen we de leden van de begeleidingscommissie bedanken voor leerzame discussies, opbouwende commentaren en de prettige samenwerking. De begeleidingscommissie bestond uit: Julia Diehle (Wetenschappelijk medewerker WODC), Zeena Harakeh (Universitair docent Sociale Wetenschappen UU), Jeannette van der Kloet (Projectleider Aanpak High Impact Crimes) en Bas van den Putte (Hoogleraar Gezondheidscommunicatie UvA, voorzitter begeleidingscommissie).

Fabienne Thijs
Frank Weerman
Peter van der Laan

Amsterdam, juni 2018

1. Inleiding

In binnen- en buitenland worden regelmatig voorlichtings- en lesprogramma's ingezet waarin gebruik wordt gemaakt van ex-gedetineerden om jongeren en scholieren voor te lichten over de gevaren en gevolgen van grensoverschrijdend gedrag en criminaliteit. Een dergelijke methode is het Educatief Programma Jongeren (www.epjo.nl); zie ook www.schoolveiligheid.nl/po-vo/kennisbank/epjoeducatief-programma-jongeren), dat de afgelopen jaren is gegeven op meer dan 80 basisscholen in Amsterdam (zie ook het kader hiernaast).¹ Dit programma is een samenwerking tussen de Peter Faber Stichting, Openbaar Ministerie, Ministerie van OCW en politie, en vormde de directe aanleiding voor ons onderzoek.²

Het onderhavige onderzoek heeft betrekking op het onderdeel van de inzet van een ex-gedetineerde (jongere) als 'ervaringsdeskundige'. Dit onderdeel wordt vaker ingezet binnen voorlichtings- en preventieprogramma's en heeft ook raakvlakken met voorlichtingsprojecten die in het verleden werden gegeven door Humanitas-projectgroep Delinkwentie en Samenleving.³ Deze stichting maakte gebruik van ex-gedetineerden die speciaal werden getraind. Het

Box 1. Beschrijving EPJO

Educatief Programma Jongeren (EPJO) bestaat uit een interactief lesprogramma voor scholieren gericht op misdaadpreventie en het tegengaan van radicalisering. "EPJO is een samenwerkingsverband van de Peter Faber Stichting, Openbaar Ministerie, Ministerie van OCW en politie. Doelstelling van dit programma is om kinderen op een nog beïnvloedbare leeftijd kennis laten maken met regels, gezag, respect en keuzes." Het programma wordt in heel Nederland gegeven. In het lesjaar 2017 – april 2018 zijn 195 lessen gegeven in Amsterdam e.o. en Den Haag, waarbij in nagenoeg alle lessen ook een ex-gedetineerde onderdeel was van het programma.

Programmabeschrijving: Het programma bestaat uit verschillende onderdelen: een bezoek aan de klas door een politieagent en een programma door acteur Peter Faber over eigenwaarde en zelfvertrouwen. Vrijwel altijd is ook een ex-gedetineerde onderdeel van het programma. Er kan ook gekozen worden voor ondersteunend beeldmateriaal in de les ter vervanging van een onderdeel. Optioneel kunnen scholieren een bezoek aan de rechtbank bijwonen om te zien wat er gebeurt als je 'foute keuzes' maakt. In Amsterdam worden in totaal 10 tot 11 zittingen per jaar aangeboden door het Openbaar Ministerie, waar per keer ongeveer 80 scholieren heen gaan.

Doelgroep: Leerlingen uit groep 8 van de basisschool en scholieren uit het voortgezet onderwijs.

Reden inzet ervaringsdeskundige: Volgens EPJO prikkelt het lesprogramma de beleving van scholieren door te werken met echte agenten, echte ex-gedetineerden en een 'echte' rechtszaak.

¹ Informatie in het kader is afkomstig van de EPJO website en Gerard Zwarts en Hemmo Keijzer, programmaleiders Educatie Programma Jongeren.

² Zie website EPJO: <https://epjo.nl/schoolinfo/> (laatst geraadpleegd: april 2018)

³ Zie website Humanitas: <https://www.humanitas.nl/tijdlijn/1976-1985/1975-delinkwentie-en-samenleving/> (Laatst geraadpleegd: april 2018)

voorlichtingsprogramma Delinkwentie & Samenleving is inmiddels beëindigd doordat het niet langer meer wordt gesubsidieerd.⁴

De inzet van ex-gedetineerden heeft raakvlakken met een criminaliteitspreventie programma uit de Verenigde Staten dat bekend werd onder de naam 'Scared Straight'⁵, waarbij jongeren via een gevangentour werden 'afgeschrikt' zodat zij niet in de criminaliteit belanden. Naar dit type programma is uitgebreid evaluatieonderzoek gedaan, dat door Petrosino et al. (2002, 2013) is samengevat in een *systematic review* voor de Campbell Collaboration. Uit deze meta-analyse bleek dat er waarschijnlijk geen of mogelijk zelfs een averechts effect op later delinquent gedrag is geweest van de toen geëvalueerde programma's. De inzet van ex-gedetineerden zoals dat in Nederland plaatsvindt, is echter niet hetzelfde als die in de Scared Straight programma's. Daarin gaan jongeren naar een gevangenis toe en worden zij geconfronteerd met gedetineerden en het gevangenisleven. In de voorlichtingsprogramma's in Nederland, waar het onderhavige onderzoek op is gericht, komt een ex-gedetineerde juist naar de klas om op een laagdrempelige manier te vertellen over zijn of haar levensloop. Daarnaast is het programma minder intimiderend; gedurende de gevangentour spreken gevangenen in groepsverband op dreigende toon tegen de jongeren over het gevangenisleven (afschrikking), terwijl de voorlichtingsprogramma's waarbij een ex-gedetineerde op scholen spreekt meer uitgaat van bewustzijn creëren via levensverhalen en informatie-uitwisseling.

Het is vooralsnog onduidelijk welk effect de inzet van ex-gedetineerden heeft op de kinderen die deelnemen aan programma's zoals EPJO, terwijl dit al veel wordt toegepast in bijvoorbeeld Amsterdam en Den Haag en in andere gemeenten wordt voorbereid.⁶ Op basis van de eerdere meta-review naar het Scared Straight-programma is van de inzet van ex-gedetineerden gericht op afschrikking weinig te verwachten en zou zelfs sprake kunnen zijn van een averechts effect.

Naast onduidelijkheid over het beoogde preventieve effect van de inzet van ex-gedetineerden op later delinquent gedrag van jongeren, is ook nog weinig duidelijk over eventuele positieve en/of negatieve bijkomende effecten. Het kennismaken met een ex-gedetineerde betekent wellicht ook dat het beeld van kinderen over 'boeven' wordt genuanceerd. Jongeren kunnen zien dat criminelen ook gewoon mensen zijn, dat het niet meevalt om in de gevangenis te zitten, en dat je daarna weer op het goede pad kan raken. Daarnaast kan de voorlichting ook leiden tot het vergroten van de kennis over de werking van het strafrechtstelsel en over de werkzaamheden van de politie. In die zin draagt dergelijke voorlichting ook bij aan 'burgerschap'. In dit onderzoek concentreren we ons op de mogelijke effecten op het gedrag van

⁴ Zie website politiekeurmerk: <https://www.politiekeurmerk.nl/nieuwsarchief/detail/article/project-voor-en-door-ex-gedetineerden-stopt-ermee/> (Laatst geraadpleegd: april 2018)

⁵ In Amerika is dit programma bekend geworden naar aanleiding van de film 'Scared Straight' (1979) die werd gemaakt over de jongeren die op een "gevangentour" gingen. De originele naam van het project waar de film over werd gemaakt is echter niet 'Scared Straight' maar 'Juvenile Awareness Project Help', (Rahway State Prison, New Jersey, 1976). Zie ook: Verweij, 1994.

⁶ Zo heeft recentelijk de gemeente Schiedam geld vrijgemaakt om ex-gevangenen voorlichting te laten geven aan middelbare scholieren. Zie: www.ad.nl/rotterdam/schiedam-laat-ex-gevangenen-voorlichting-geven-op-scholen~a186bd98/ (Laatst geraadpleegd op: januari 2018)

jongeren, maar we zijn ook nagegaan of er bijkomende effecten op het beeld van kinderen en jongeren over ex-gedetineerden, politie en het strafrechtstelsel worden gerapporteerd in de literatuur.

Een ander aandachtspunt is de leeftijd van jongeren waarop preventieprogramma's met inzet van ex-gedetineerden worden aangeboden. Sommige van dit soort programma's, waaronder EPJO, zijn expliciet gericht op het vroege begin van de adolescentie (kinderen van groep 8 in de basisschool of de eerste klas of brugklas van het voortgezet onderwijs). De aanname die wordt gedaan is dat dit de meest effectieve leeftijd is om voorlichting te geven, omdat kinderen op deze leeftijd nog beïnvloedbaar zijn en nog niet betrokken zijn geraakt bij delinquent gedrag. EPJO formuleert dit als volgt: "Het is van essentieel belang dat kinderen op tijd inzicht krijgen in oorzaak en gevolg van hun eigen handelen. In de overgang naar adolescentie moeten zij immers duidelijk voor ogen hebben dat goede daden goede gevolgen hebben en slechte daden slechte gevolgen". Of de gekozen leeftijdsgroep het meest geschikt is, is echter niet zeker. Het zou ook best zo kunnen zijn dat voorlichting op deze leeftijd minder aangewezen is, omdat de verleidingen om zelf misdrijven te plegen (of middelen te gebruiken) nog nauwelijks relevant zijn, en er nog veel minder sprake is van groepsdruk of delinquente leeftijdsgenoten dan later in de adolescentie, wanneer de jeugdcriminaliteit 'piekt'. Wellicht zou voorlichting op die leeftijd juist effectiever zijn dan in een eerder stadium in de levensloop. Er zijn ook voorlichtingsprogramma's waarbij ex-gedetineerden op latere leeftijd worden ingezet, zoals de voorlichtingen van Pieter van Eijck coaching die ook wordt gegeven aan middelbare scholieren en studenten.⁷

1.1 Doel en vraagstelling

Het *doel* van dit onderzoek is om na te gaan in hoeverre voorlichtings- en preventieprogramma's voor jeugdigen, waarbij ex-gedetineerden of anderen die in aanraking zijn geweest met justitie⁸ ('negatieve rolmodellen') effectief zijn in het voorkomen of reduceren van delinquent gedrag.

We hebben hiervoor twee deelonderzoeken verricht. Ten eerste voerden wij een systematische literatuurreview uit om zo volledig mogelijk te zoeken naar publicaties met betrekking tot de inzet van ex-gedetineerden in het kader van preventie van delinquent gedrag onder jongeren. Ten tweede voerden we een theoretische literatuurverkenning uit, waarbij we op zoek zijn gegaan naar relevante theorieën uit de criminologie en psychologie die aanwijzingen kunnen bieden voor de mogelijke manier waarop het gebruik van ex-gedetineerden al dan niet kan bijdragen aan de preventie van delinquent gedrag.

De *vraagstelling* luidt als volgt:

- 1) Wat is bekend over de *effecten* van het inzetten van ex-gedetineerde en andere negatieve ervaringsdeskundigen bij preventie- en voorlichtingsprogramma's voor jeugdigen?

⁷ Zie: <http://coaching.pietervan-eijck.nl/voorlichting/>

⁸ Dit kan bijvoorbeeld een voormalig drugsverslaafde of ex-geradicaliseerde zijn.

2) Welke theorieën en/of modellen zijn toepasbaar op een mogelijke (positieve of negatieve) invloed van de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen?

Indien we voor vraag 1 voldoende studies zouden kunnen vinden, wilden we proberen antwoord te geven op de volgende vragen:

a) Wat is (uit wetenschappelijke literatuur) bekend over het effect van de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve ervaringsdeskundigen op latere betrokkenheid bij delinquent *gedrag* en attitudes over delinquent *gedrag*?

b) Wat is bekend over het effect op *kennis en inzicht* in het leven en de belevenissen van ex-gedetineerden en attitudes ten opzichte van ex-gedetineerden en andere negatieve ervaringsdeskundigen?

c) Is er iets bekend over de betekenis van *uitvoeringsmodaliteiten* (zoals omvang en invulling van het programma, type ervaringsdeskundigen) wat betreft effecten van de inzet van ervaringsdeskundigen?

d) Is er iets bekend over de rol van *leeftijd* van de jongeren voor wie het programma bedoeld is, wat betreft de effecten van de inzet van ervaringsdeskundigen?

e) Is er iets bekend over verschillen tussen korte termijn effecten (direct na het programma) en langere termijn effecten (over een tot meerdere jaren)?

Daarnaast waren we ook geïnteresseerd in de volgende thema's:

f) Het effect van de interventies op attitudes ten opzichte van politie en gezagsdragers;

g) Mogelijke effecten (positief dan wel negatief) voor de rolmodellen zelf;

h) Of de interventies en/of onderzoeken zijn ingegeven door een bepaalde theorie (veronderstelde determinanten/oorzaken);

i) Of interventies mogelijk meer of minder effect hebben voor kwetsbare of risicojongeren;

j) Of er iets bekend is over de effecten op verschillende vormen van delinquent *gedrag*;

k) Of er iets wordt geschreven bij de interventies over waaróm een ex-gedetineerde of ander negatief rolmodel invloed zou hebben.

In het onderhavige onderzoek zijn de 'Scared Straight' type programma's buiten beschouwing gelaten. Zoals eerder vermeld hebben Petrosino en collega's in 2002 en 2013 systematische reviews uitgevoerd naar de Scared Straight type projecten en is hierover voldoende bekend.⁹ Om die reden zijn dit soort programma's verder niet opgenomen in het onderzoek. Wel is bekeken of er na 2013 nog publicaties zijn verschenen over deze projecten.¹⁰

⁹ Nederlandse onderzoekers aan de Universiteit van Amsterdam zijn momenteel bezig met een update van de laatste systematische review naar het Scared Straight type programma.

¹⁰ In Nederland is ook incidenteel geëxperimenteerd met Scared Straight type projecten (bijvoorbeeld Het Bajes Ban(g)-project, zie Verweij, 1994). Via een voor- en twee nametingen stelde Verweij vast dat er bij een meerderheid

1.2 Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een beschrijving van het empirische literatuuronderzoek en de uitkomsten daarvan. De methode en resultatensectie van dit deel zijn te vinden in hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3. Het tweede deel betreft de theoretische verkenning en bestaat uit hoofdstuk 4. In dit hoofdstuk exploreren wij relevante theorieën en modellen die ons meer inzicht kunnen bieden over de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen, mede aan de hand van besprekingen en systematische reviews en meta-analyses die over deze theorieën zijn gepubliceerd. Tot slot worden in hoofdstuk 5 de bevindingen samengevat, worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

van de deelnemende jongeren sprake was van een kortstondige invloed op opvattingen over crimineel gedrag van de ingeschatte zwaarte van straf en bestraffing (zwaarder) en van de inschatting van de pakkans (hoger). “De geconstateerde effecten zijn van korte duur: vier maanden na afloop van het project is er geen sprake meer van significante verschillen ten opzichte van de resultaten van het eerste interview.” (p.1). Er werd geconcludeerd dat er niet kan worden aangetoond dat er bij het Bajes Ban(g)-project sprake is van een duurzame en positieve beïnvloeding van overtuigingen en opvattingen ten aanzien van criminaliteit. Dit komt overeen met de resultaten uit de systematische reviews van Petrosino en collega’s. De studie van Verweij is niet opgenomen in de meta-analyse, omdat zij buiten de scope van dit onderzoek valt aangezien het gaat om een ‘scared straight’ type interventie.

2. Methode systematische literatuurreview

In dit deel van het rapport gaan we in op methode die we hebben gevolgd bij het onderzoek naar bestaande empirische literatuur over de inzet van ex-gedetineerden in preventieprogramma's. We hebben hiervoor een systematische review uitgevoerd volgens de methodiek van de Campbell Collaboration.¹¹ Dat houdt in dat we op systematische wijze, en aan de hand van zorgvuldig gekozen zoektermen, hebben gezocht in elektronische literatuurdatabases en in grijze literatuur.¹² Door middel van 'sneeuwballen' – inclusief *cross-referencing*, gefocust zoeken via Google naar voorlichtings- en preventieprogramma's en de benadering van experts - werd verder gezocht naar relevante publicaties.

2.1 Criteria voor het opnemen van studies

Onderstaande criteria zijn opgesteld om op systematische wijze te zoeken naar relevante publicaties. Zij vloeien voort uit het doel en het eerste deel van de vraagstelling van dit onderzoek. Daarnaast hebben wij, net als Petrosino et al. (2013) in hun onderzoek naar het effect van Scared Straight type programma's, criteria opgenomen met betrekking tot de kwaliteit van het onderzoek.

Het type onderzoek: Studies zouden moeten voldoen aan een aantal voorwaarden. Voor een sterke evaluatie zou er een voor- en nameting moeten worden afgenomen, bij voorkeur met een experimentele en een controlegroep.¹³ We hebben gezocht naar studies met een pre- en post-test en met een controlegroep, maar deze criteria hebben we alleen in het laatste deel van het selectieproces meegenomen (tijdens het beoordelen van de wetenschappelijke kwaliteit van de publicatie), omdat we de zoektocht zo breed mogelijk wilde houden en niet direct programma's wilden uitsluiten die niet aan deze methodologische criteria voldoen.

Het type deelnemers: Studies zijn geselecteerd waarbij de deelnemers jonger waren dan 18 jaar of waarin zowel jongeren als jongvolwassenen waren meegenomen (bijvoorbeeld jongeren van tussen de 12 en 21 jaar). Er is geen onderscheid gemaakt in het type jongeren wat deelnam aan een interventie: het kon gaan om risicojongeren¹⁴ of niet, en om delinquente en niet-delinquente jeugd.

¹¹ Het is geen 'Campbell Review', we gebruiken alleen de methodiek.

¹² Het zoeken in grijze literatuur levert bijvoorbeeld scripties, dissertaties en rapporten op die mogelijk niet allemaal traceerbaar zijn via reguliere databases.

¹³ Daarbij is de experimentele groep blootgesteld aan het preventie- of voorlichtingsprogramma en de controlegroep niet. Het is belangrijk dat de voor- en nameting bij beide groepen tegelijkertijd plaatsvindt.

¹⁴ Het begrip 'risicjongeren' kent geen eensluidende definitie. In dit onderzoek gaan we uit van de definitie zoals geformuleerd door het Nederlands Jeugdinstituut: 'Jongeren bij wie zich problemen voordoen die een bedreiging vormen voor hun lichamelijke, psychische, sociale of cognitieve ontwikkeling. Zij kunnen daardoor een gevaar zijn voor zichzelf of hun omgeving, of zij kunnen zelf gevaar lopen, bijvoorbeeld om (vroegtijdig) buiten de maatschappij te vallen. Het kan gaan om kwetsbare jongeren zoals mishandelde jongeren, jongeren met verslaafde ouders of jongeren met een achterstand. Maar ook om jongeren bij wie zich op een andere manier een opeenstapeling van problemen voordoet.' Zie ook: <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/van-jeugd-naar-volwassenheid/Jongeren/Jongeren-in-kwetsbare-posities-typeringen> (Laatst geraadpleegd: april 2018).

Het type interventies: In de evaluaties moet het gaan om interventies waarbij gedetineerden, ex-gedetineerden of andere ‘negatieve rolmodellen’¹⁵ zijn ingezet met als doel probleemgedrag te voorkomen bij jongeren, waarbij de focus moet liggen op het tegengaan van criminaliteit/recidive. De negatieve rolmodellen moeten een dominante rol hebben in het project, zodat een eventuele effectmeting daadwerkelijk over hun inzet gaat.

Het type resultaatmetingen: Tot slot werd nagegaan of er een effectmeting is uitgevoerd onder de deelnemende jongeren.¹⁶ Idealiter moest het daarbij gaan om een meting van delinquent probleemgedrag door middel van variabelen als arrestaties, veroordelingen, politiecontacten of zelf gerapporteerde overtredingen.

Overige criteria: Tot slot hebben we ons gericht op Nederlandstalige en Engelstalige studies die zijn gepubliceerd tussen 1970 en 2017.¹⁷

2.2 Zoekstrategie

Bij het zoeken naar relevante publicaties zijn meerdere zoekmethoden aangehouden. Hieronder beschrijven we het proces dat is doorlopen.

2.2.1 Ontwerpen zoekopdracht

Een belangrijk onderdeel voor aanvang van het zoeken, is het bekend worden met de terminologie. Welke woorden en synoniemen worden (veelvuldig) gebruikt? Onderzoek gelieerd aan het onderwerp, waar wij voor de zoektocht al weet van hadden, is als inleesmateriaal gebruikt. Daarnaast is in het beginstadium op internet gezocht naar Nederlandse en Engelse teksten over voorlichtings- en preventieprogramma met ex-gedetineerden. Verder zijn we gaan experimenteren met verschillende losse termen en combinaties van woorden, om zo van een grote hoeveelheid publicaties te komen tot daadwerkelijk voor het onderzoek relevante publicaties. Hierbij hebben we rekening gehouden met een balans tussen sensitiviteit en precisie. Tot slot is via een tekst analyse programma van JSTOR, waarbij een geüploade publicatie wordt geanalyseerd op thema’s/kernwoorden, bekeken welke kernwoorden in de reeds bekende literatuur naar voren kwamen.¹⁸ Op basis van deze methoden is een zoekopdracht (search query)

¹⁵ Rolmodellen die in aanraking zijn geweest met justitie.

¹⁶ In sommige studies worden effecten gemeten aan de hand van informatie van andere betrokken partijen, zoals mensen in de buurt of professionals die samenwerken met de negatieve rolmodellen in een project.

¹⁷ Voor 1970 verwachtten we geen relevante publicaties. In de zoekmachines is daarom de periode 1970-2017 aangehouden. Gedurende de *cross-referencing* en gerichte internet zoekopdrachten is ook naar publicaties van voor 1970 gekeken, maar daar kwamen geen relevante onderzoeken uit naar voren.

¹⁸ Voor meer informatie over de ‘text analyzer’, zie de website van JSTOR: <https://www.jstor.org/analyze/> (Laatst geraadpleegd: januari 2018).

ontworpen. Bijlage 1 toont de volledige zoekopdracht, inclusief het gebruik van wildcards en boolean waarden.¹⁹

De definitieve zoekopdracht bestaat uit vier elementen: de doelgroep ('jongere', 'jeugd', et cetera), de functie ('rolmodel', 'mentor', et cetera), type rolmodel ('gevangene', 'ex-gedetineerde', et cetera), type interventie/programma/organisatie ('voorlichting', 'preventie', et cetera). Voor elk van de databases zijn deze vier elementen ingevoerd en zijn zowel Engelse als Nederlandse woorden opgenomen. Naast de zoektermen is ook vastgehouden aan de tijdsperiode van 1970 tot en met 2017. Er is geen selectie van het type publicatie²⁰ aangehouden, om het zoeken breed genoeg te houden.

2.2.2 Zoekmachines

Er is een omvangrijke verzameling van zoekmachines geraadpleegd. Deze zoekmachines zijn uitgezocht op basis van gebruiksvriendelijkheid²¹, voertaal Engels en/of Nederlands, of ze nog operationeel waren en of de focus van de zoekmachine relevant was voor ons onderzoek.

Op Cochrane Database²², JSTOR²³ en Scopus²⁴ na is voor elke zoekmachine dezelfde zoekopdracht ingevoerd en zijn de gevonden referenties geëxporteerd naar het referentiebeheerprogramma EndNote. Met EndNote is op makkelijke en systematische wijze de opslag van referenties en abstracts mogelijk. Daarnaast vereenvoudigt dit programma het proces van ontdebellen. De resultaten van 21 zoekmachines staan in tabel 1 weergegeven.

¹⁹ Een wildcard is bijvoorbeeld het gebruik van een '*' achter een woord, waardoor gezocht wordt naar verschillende varianten van hetzelfde woord. Een voorbeeld is het woord 'kind*'. Door het sterretje achter dit woord zoekt de database niet enkel naar het woord 'kind', maar ook naar bijvoorbeeld 'kinds', 'kinderlijk' en 'kinderen'. Booleaanse waarden of operatoren zijn woorden als 'en', 'niet' en 'of' die helpen bij het formuleren van een correcte zoekopdracht. In onze zoektocht hebben wij de operatoren AND en OR gebruikt. Daarnaast is telkens via haakjes aangegeven welke woordgroepen bij elkaar horen.

²⁰ In de zoekmachines is het mogelijk om bijvoorbeeld ook alleen te zoeken op boeken, artikelen of reviews.

²¹ Gebruiksvriendelijkheid slaat op of ze een afdoende complexe zoekopdracht aankunnen en of ze het gebruik van wildcards en/of boolean waarden toestaan.

²² Cochrane Database bestaat uit onderzoekspublicaties, in de vorm van systematische reviews, naar gezondheidsinterventies.

²³ In de Cochrane en JSTOR database was het niet mogelijk een grote zoekopdracht in te voeren. Aangezien we het toch van belang achtten deze databases ook te raadplegen, hebben we onze zoekopdracht kleiner uitgevoerd. Zie bijlage 1 voor de toegepaste zoekopdracht.

²⁴ Bij Scopus werd het aantal zoekresultaten te groot, waardoor er nog een onderdeel is toegevoegd aan de zoekopdracht: type onderzoek ('evaluatie', 'effect', et cetera). Zie bijlage 1 voor de hele zoekopdracht.

Tabel 1. Resultaten zoekmachines met exportfunctie naar EndNote

Referenties opgenomen in EndNote	Aantal geïmporteerde referenties
Academic Search Complete	177
American Doctoral Dissertations	2
CINAHL	19
Cochrane	5
Communication & Mass Media Complete	2
Criminal Justice Abstracts	133
eBook Academic Collection	43
Education Source	76
ERIC	122
JSTOR	200
Legal Source	53
MasterFILE Complete	73
Professional Development Collection	19
ProQuest (Sociological Abstracts?)	386
PSYCHINFO	317
Psychology and Behavioral Sciences Center	16
Scopus	279
Social Sciences Full Tekst (H.W. Wilson)	30
SocIndex	499
Teacher Reference Center	13
Web of Science	204
Extra (ook geïmporteerde, maar onduidelijk uit welke database)	669
Alle referenties	3337

Naast deze databases zijn er ook nog aanvullende zoekmachines geraadpleegd waarvan de referenties niet konden worden geëxporteerd naar EndNote. Bij deze zoekmachines of websites is het zoeken gebaseerd op de invoer van losse termen of door de titels te bekijken en een selectie te maken (zelfselectie). Het gaat om de volgende databases: Scripties van de Nederlandse Universiteiten (1 resultaat), Lessonplanet (6 resultaten), Questia (21 resultaten) en WODC-kennisbank²⁵ (58 resultaten, zelfgeselecteerd).

De zoekmachine 'Google Scholar' is niet geraadpleegd. Al vroeg in het zoekproces kwamen we erachter dat Google Scholar een aantal belangrijke beperkingen kent. Zo is het alleen mogelijk kleine zoekopdrachten in te voeren, van maximaal 235 tekens, waardoor men niet gericht kan zoeken en teveel 'hits' krijgt om te doorlopen. Daarnaast zijn de gevonden resultaten niet in één keer over te zetten naar EndNote. Bovendien wordt uit onderzoek naar het gebruik van Google Scholar duidelijk dat de

²⁵ Vier resultaten uit WODC-kennisbank overlappen met opgenomen referenties uit de EndNote-database. Deze zijn verwijderd, zodat ze niet dubbel werden bekeken.

zoekmachine beter niet kan worden ingezet voor het zoeken naar officiële publicaties (Giustini & Kamel Boulos, 2013).²⁶ Gedurende het zoeken naar interventieprogramma's en evaluaties van gevonden projecten, en het checken van referenties aan de hand van *cross-referencing*, is wel gebruik gemaakt van Google Scholar.

Normaliter wordt in systematische reviews een onderscheid gemaakt naar literatuur gevonden via databases (officiële publicaties) en grijze literatuur. Aangezien we vanaf de start van het project zo breed mogelijk wilden zoeken, is in de databases gezocht op alle type publicaties. Het gaat daarbij om peer-reviewed journal artikelen, maar ook om (evaluatie)rapporten, krantenartikelen, overheidsdocumenten en theses.²⁷ Er is in deze fase van de zoektocht dus geen strikte scheiding aangehouden tussen officiële publicaties en grijze literatuur.

2.2.3 Snow-ball sampling: *cross-referencing* en experts benaderen

In hoofdstuk drie komen we uitgebreid terug op de resultaten, maar voor meer uitleg over dit deel van het onderzoek is het van belang al een tipje van de sluier te lichten: de publicaties uit de zoekmachines leverden geen direct inclusie-waardige publicaties op. Geen van de publicaties bleek betrekking te hebben op een effectmeting van de inzet van ex-gedetineerden in voorlichtings- en preventieprogramma's voor jeugdigen. Dat leidde er automatisch toe dat de mogelijkheid tot snowball sampling beperkt werd en dat wij weinig experts vonden die zich specifiek met dit type onderzoek bezighouden. Door middel van *cross-referencing* zijn we op het eerste gezicht wel enkele relevante studies tegengekomen, maar ook deze weg van zoeken leverde maar beperkte resultaten op van bruikbaar onderzoek. Daarnaast stuitte we ook geregeld op dezelfde referenties. Op basis van een selectie van 'mogelijk relevante publicaties' (zie paragraaf 2.3), de literatuur waar we al van op de hoogte waren en *cross-referencing*, is een aantal onderzoekers²⁸ benaderd met de vraag of zij zelf (recent) onderzoek hadden gedaan naar de inzet van ex-gedetineerden in voorlichtings- of preventieprogramma's voor jongeren en/of dat zij wellicht op de hoogte waren van (on)gepubliceerde studies. Geen van de experts had weet van relevante publicaties, maar wij hebben hun suggesties over hoe we eventueel verder zouden kunnen zoeken ter harte genomen.²⁹

²⁶ Giustini & Kamel Boulos noemen als redenen de constant veranderende inhoud, algoritmes en database structuur.

²⁷ Ook boeken zijn in eerste instantie meegenomen als publicatie type. Het bleek dat geen van de bekeken boekenabstracts, afkomstig uit de zoekmachines, een inclusie-waardige publicatie bevatte. Tijdens de *cross-referencing* kwamen we één boek tegen dat in meerdere studies werden geciteerd (Maruna, 2001). Deze publicatie hebben wij ook bekeken, maar binnen de looptijd van dit onderzoek was het niet mogelijk andere boeken uit de *cross-referencing* lijst te raadplegen.

²⁸ De benaderde onderzoekers, acht in totaal, hebben in het verleden onderzoek gedaan naar criminaliteitspreventie en/of mentorprogramma's. Doordat zij veelal zelf uitvoerige literatuurstudies hebben uitgevoerd leken zij ons de beste kandidaten om mee in contact te treden via de e-mail. De benaderde onderzoekers zijn: Mark Assink, Sean Cavanagh, David DuBois, Anthony Petrosino, John Pitts, Claudia van der Put, Ben Rovers en Patrick Tolen. Wij danken hen hartelijk voor hun bereidheid om met ons mee te denken.

²⁹ Voorbeelden hiervan zijn verwijzingen naar andere onderzoekers die we konden benaderen en verder zoeken naar literatuur gepubliceerd binnen het vakgebied van de psychiatrie.

2.2.4 Programma's identificeren en evaluaties zoeken

Een andere zoekstrategie die we hanteerden was zoeken in publicaties naar namen van relevante voorlichtings- en preventieprogramma's. Ook hebben we gerichte zoekacties uitgevoerd via Google en een aantal, met name Nederlandse, programma's en organisaties gevonden waar ex-gedetineerden worden ingezet. Op basis van deze namen is vervolgens via Google gezocht naar evaluaties van deze programma's.³⁰ Daarbij zijn telkens voor de relevant gebleken programma's de eerste drie pagina's met zoekresultaten van Google bekeken. Voor oudere Nederlandse programma's, afkomstig uit het rapport 'Preventie voor en door jongeren' (Den Otter et al., 1998), is telkens de eerste pagina van Google bekeken, omdat er verder weinig tot geen literatuur te vinden was over deze programma's.

2.3 Het selectieproces

De hierboven beschreven zoekmethoden resulteerden, na ontdebellen, in 2372 referenties, waarvan de meeste een abstract hadden. Aan de hand van de criteria die hierboven zijn vermeld in paragraaf 2.1 is vervolgens gekeken welke studies (op basis van titels en abstracts) geïnccludeerd konden worden omdat zij relevant waren/leken.

Als eerste stap in het selectieproces zijn de geëxporteerde referenties uit zoekmachines bekeken, waarbij referenties telkens werden ingedeeld in 'niet relevant', 'twijfel/aanvullende literatuur' en 'mogelijk relevante publicaties'. De eerste 100 publicaties zijn door twee van de onderzoekers onafhankelijk van elkaar bekeken. Daaruit bleek dat de onderzoekers dezelfde referenties hadden geselecteerd als niet-relevant (100% overeenstemming), al waren er wel verschillen in de indeling in de categorieën twijfel en mogelijk relevant. De eerste onderzoeker, die alle titels en abstracts zou doorlopen, was iets minder streng in de selectie van 'mogelijk relevante publicaties' dan de tweede onderzoeker, waardoor zij iets meer literatuur had geselecteerd voor die map. De publicaties die door de tweede onderzoeker werden geselecteerd waren ook allemaal door de eerste onderzoeker geselecteerd. Hieruit werd duidelijk dat er in grote lijnen op dezelfde manier werd geselecteerd aan de hand van de opgestelde criteria. Na overleg werd besloten uitsluitend publicaties in de 'mogelijk relevante publicaties' map te plaatsen als er uit de titel en/of abstract bleek dat het ging om de inzet van negatieve rolmodellen. De eerste onderzoeker heeft de verdere selectie uitgevoerd.

We hebben bij het lezen van de abstracts er vooral op gelet of er ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen werden ingezet of dat het een mogelijk relevante overzichtsstudie kon zijn. Deze publicaties zijn geselecteerd voor de map mogelijk relevante publicaties, ongeacht of zij voldeden aan het correcte type onderzoek. De verzameling mogelijk aanvullende literatuur is als bijlage 4 toegevoegd. Bij deze publicaties was op basis van de abstract geen reden tot het bekijken van de volledige tekst, maar het

³⁰ Gevonden publicaties zijn in het stroomdiagram opgenomen als 'aanvullende publicaties' (zie figuur 2 in hoofdstuk 3).

betrof wel thema's/onderwerpen die in de buurt kwamen van het onderhavige onderzoek. De titels en abstracts van gevonden publicaties die niet in EndNote waren opgenomen zijn op dezelfde wijze beoordeeld en geordend. De evaluatierapporten die zijn gelokaliseerd aan de hand van gevonden namen van programma's en projecten in publicaties zijn allen meegenomen naar de volgende fase in de selectie.

De volgende stap in het selectieproces was de volledige tekst van de mogelijk relevante studies en programma-evaluaties doorlopen aan de hand van kernwoorden. Via kernwoorden zochten we op de eerder geformuleerde elementen, zoals ook opgenomen in de zoekopdracht: de doelgroep ('jongere', 'jeugd', et cetera), de functie ('rolmodel', 'mentor', et cetera), type rolmodel ('gevangene', 'ex-gedetineerde', et cetera), type interventie/programma/organisatie ('voorlichting', 'preventie', et cetera). De publicaties waarin deze elementen voorkwamen zijn vervolgens volledig doorgenomen. Daarnaast zijn ook alle relevante publicaties meegenomen die als evaluatierapport waren aangemerkt. Afhankelijk van het type publicatie werd in deze fase ook gekeken naar de wetenschappelijke kwaliteit van de studies (of er bijvoorbeeld wel of geen voor- en nameting was uitgevoerd, et cetera).

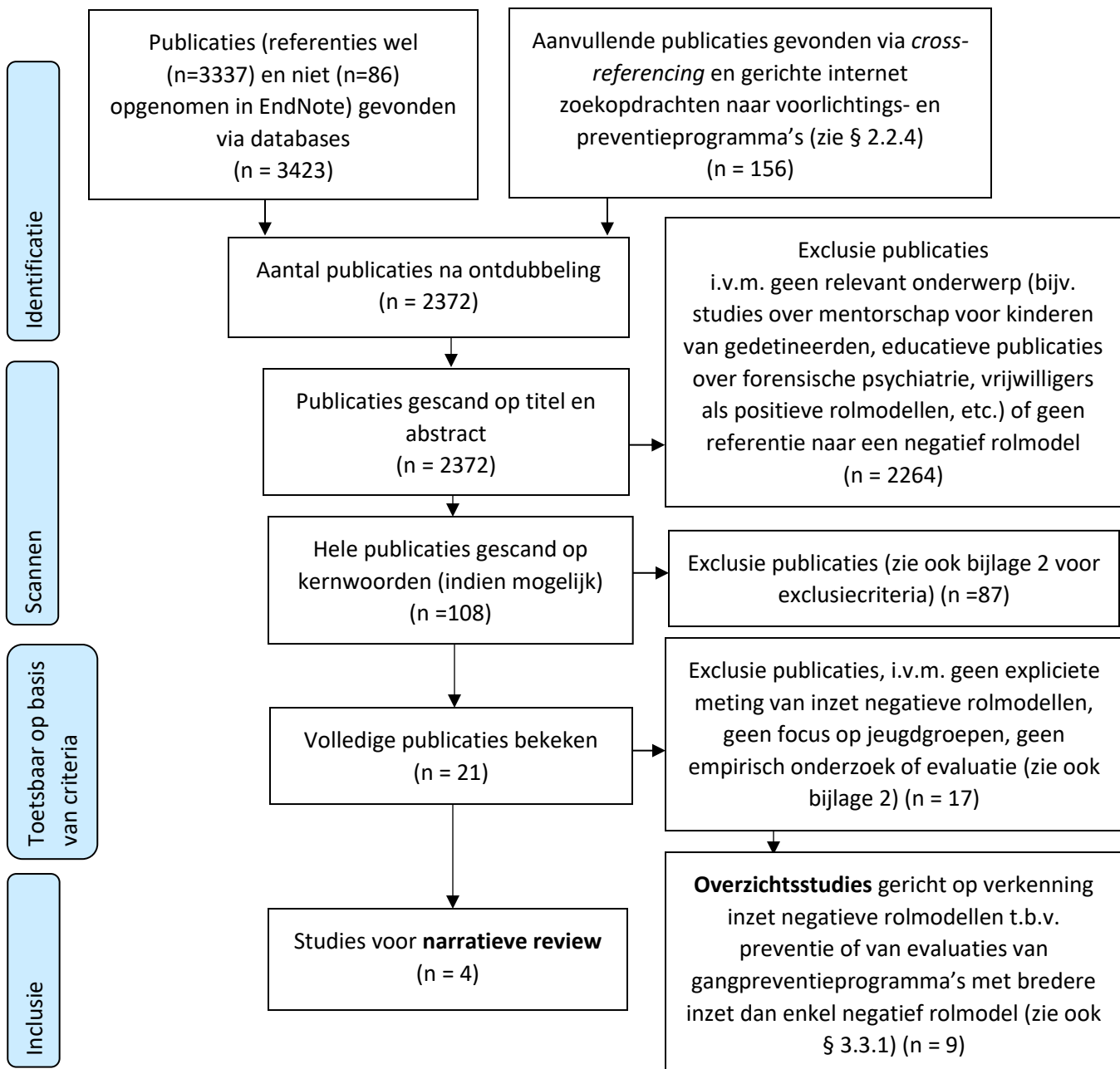
Tot slot zijn er naast evaluatiestudies ook zogeheten 'overzichtsstudies' geïdentificeerd. Deze onderzoeken vallen niet binnen onze zoekcriteria, maar worden wel beknopt besproken in de resultatensectie omdat ze inzicht bieden in de thematiek en de theoretische veronderstellingen achter verschillende preventiebenaderingen. Het gaat hierbij om studies waarin mentorschap, rolmodellen en/of ervaringsdeskundigen worden besproken in combinatie met wat de inzet van ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen zou kunnen betekenen voor jeugdigen. Daarnaast gaat het om publicaties die overzicht bieden van een reeks aan preventieprogramma's, waarin één of meer relevante programma's worden besproken/geëvalueerd, maar waarbij de interventie dermate breed is dat het effect van de inzet van ex-gedetineerden niet los is onderzocht van de rest van het programma. Bij dergelijke programma's zijn voornamelijk professionals betrokken en ingezet, bijvoorbeeld reclasseringswerkers, welzijnswerkers, politie, et cetera, waardoor een eventuele effectmeting geen betrekking heeft op negatieve rolmodellen. Deze studies bieden wel inzicht in hoe andere onderzoekers aankijken tegen de effectiviteit en achterliggende mechanismen van de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen.

3. Resultaten systematische literatuurreview

In dit deel van het onderzoeksrapport worden de bevindingen uit de hierboven beschreven literatuurstudie gepresenteerd. Er is zeer uitvoerig gezocht in meer dan twintig databases. Daarnaast is via *cross-referencing*, het benaderen van experts, en het identificeren van programma's en relevante evaluaties daarvan, naar nog niet ontdekte publicaties gezocht.

Figuur 1 vat de resultaten van het zoekproces samen door middel van een stroomdiagram. Hierin is weergegeven welke fasen zijn doorlopen en hoeveel publicaties deze hebben opgeleverd.

Figuur 1. Stroomdiagram aantal gevonden publicaties en het selectieproces

3.1 Kwantitatieve studies die bruikbaar zijn voor een systematische meta-analyse

Het eerste en wellicht belangrijkste resultaat is dat we met onze systematische literatuurreview te weinig onderzoeksliteratuur hebben gevonden die voldeed aan de opgestelde criteria voor bruikbare kwantitatieve analyse. We zagen in de geselecteerde publicaties maar één studie (Malenstein & Smits van Waesberghe, 1991) waarin sprake is geweest van een pre- en post-test en/of een kwantitatieve effectmeting. Aangezien er verder geen studies van voldoende kwaliteit zijn gevonden, was het niet mogelijk om een meta-analyse uit te voeren. Daarbij gaat het immers om een synthese van meerdere studies. De studie van Malenstein & Smits van Waesberghe is nu opgenomen in de narratieve review.

3.2 Narratieve review

In plaats van een systematische meta-analyse moeten we ons dus beperken tot een ‘narratieve review’, een beschrijvend overzicht. In deze paragraaf zullen we naast de hiervoor genoemde studie een beschrijving geven van drie evaluatiestudies die niet voldoen aan de wetenschappelijke criteria voor effectonderzoek maar wel aan opgestelde richtlijnen over het type deelnemers en het type interventie. Het gaat steeds om een evaluatie van een voorlichtings- of preventieprogramma voor jeugdigen, waarbij hoofdzakelijk (voormalig) gedetineerden of andere negatieve rolmodellen worden ingezet als ervaringsdeskundigen/mentoren om delinquent probleemgedrag tegen te gaan, en er wordt onderzocht welke uitwerking het project op de deelnemende jongeren heeft.³¹ Verderop in dit hoofdstuk geven we een beschrijving van overige bevindingen uit het literatuuronderzoek. We bespreken een aantal relevante overzichtsstudies en we geven een overzicht van zowel Nederlandse als niet Nederlandse jeugdprogramma’s/interventies waarin ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen een prominente rol innemen.

3.2.1 Evaluaties van programma’s

Op één evaluatie na, bevatten onderstaande studies geen effectmetingen, maar ze zijn relevant omdat het hoofdelement van het programma de inzet is van ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen. In bijlage 2 staat een overzicht van studies die op het eerste gezicht mogelijk relevant waren, maar uiteindelijk niet in de narratieve review zijn opgenomen, omdat deze publicaties niet voldoen aan de opgestelde richtlijnen over het type deelnemers en het type interventie (zoals beschreven in paragraaf 3.2).³²

³¹ Het type onderzoek en type resultaatmeting is in het kader van het narratieve review minder zwaar meegerekend.

³² Daarnaast zijn een aantal publicaties niet gevonden of betrof het geen onderzoek/evaluatie.

De organisatie, Stichting Waarheid, is opgericht door een ex-gedetineerde en biedt verschillende projecten aan in Nederland om voorlichting en hulp te bieden aan (probleem)jongeren.³³ Eén daarvan is het “J-Team”. De aanpak van het J-Team richt zich op hinderlijke, overlastgevende en criminele jeugdgroepen.³⁴ Een team, waaronder een ex-gedetineerde, gaat met jongeren in gesprek over criminaliteit, de gevaren en mogelijke consequenties. Het evaluatierapport gaat over een pilot, uitgevoerd in Zoetermeer, om in vier maanden tijd de overlast van een groep jongeren terug te dringen door hen actief te benaderen en te helpen waar nodig. In het rapport wordt niet expliciet gesproken over het J-Team, maar Stichting Waarheid verwijst naar deze publicatie in haar beschrijving van het J-Team.³⁵

De methode: de evaluatie is een beschrijving van de ervaringen, afgenomen via interviews, van alle betrokkenen bij de aanpak en de mensen van Stichting Waarheid. Hierbij wordt niet gespecificeerd hoeveel betrokkenen zijn geïnterviewd en wie deze betrokkenen precies waren, maar zij zouden onder andere afkomstig zijn van de Gemeente, het Ministerie van Veiligheid en Justitie, politie, reclassering, de buurt en jongeren zelf.

Resultaten: de evaluatie beschrijft vooral ervaringen met het proces gedurende de interventie en de elementen waarin de aanpak van Stichting Waarheid verschilt van de reguliere aanpak van overlastgevende jongeren in Zoetermeer. De conclusie met betrekking tot de medewerkers (waarvan er in ieder geval één een ex-gedetineerde was) is dat zij meer aandacht konden geven, actiegerichter waren en een authentiekere overkwamen, waardoor de jongeren minder sceptisch waren en meer respect voor hen hadden. Volgens de auteur van het rapport ging het hierbij meer om ‘houding’ jegens de jongeren, dan om de ‘persoon’ Jonathan, een ex-gedetineerde.

Kwaliteit van de evaluatie: uit het rapport wordt het niet duidelijk wanneer de interviews zijn afgenomen, met wie precies, en welke vragen aan bod zijn gekomen. Daarnaast is de evaluatie meer gericht op het proces van de pilot, dan de daadwerkelijke uitwerking van de aanpak. Ook is er geen voor- en nameting afgenomen, waardoor er geen conclusies kunnen worden getrokken over de effectiviteit van de interventie.

In bovenstaande evaluatie gaat het om de aanpak van jongeren die al voor overlast zorgen. Daarin verschilt het project van voorlichtingsprogramma’s voor jongeren: het gaat om begeleiding bieden bij een probleemgroep in plaats van voorlichting geven.

³³ Voor meer informatie, zie de website van Stichting Waarheid: <http://www.stichtingwaarheid.nl/over-ons/>

³⁴ Geen precieze leeftijd gevonden, maar jeugdgroepen lijkt te impliceren dat het om jongeren gaat die veelal onder de 18 zullen zijn.

³⁵ Zie website Stichting Waarheid: <http://www.stichtingwaarheid.nl/pilot-zoetermeer/> (laatst geraadpleegd: maart 2018)

Het SOS+ Project, opgericht door een Engelse ex-gedetineerde, richt zich op jonge kwetsbare mensen die het risico lopen om onderdeel te worden van een *gang*. Doel van het project is om preventief voorlichting te geven aan deze jongeren. Het werk wordt door ex-gedetineerden uitgevoerd op scholen in Engeland. De voorlichting richt zich op het informeren over de gevaren van het dragen en gebruiken van wapens. Daarnaast wordt geprobeerd de perceptie van het gangleven te veranderen, door bestaande mythes te ontkrachten. Het overkoepelende doel is om jongeren buiten het gang-leven te houden.

De methode: de evaluatie bestond uit het analyseren van 735 vragenlijsten die zijn ingevuld na de interventie door jongeren (leeftijd tussen de 8 en 21 jaar, waarvan de meerderheid tussen de 9 en 12 jaar) op scholen in Londen. Ook zijn er vragenlijsten afgenomen onder leraren en ander personeel. In de vragenlijsten kwamen onderwerpen aan bod over eigen ervaringen met geweld (specifiek gericht op het gebruik van een mes), en of hun visie (op het gangleven) was veranderd en op welke manier. Daarnaast beoordeelden de deelnemers het SOS+ project en mochten ze verbeterpunten aandragen.

Resultaten: van de onderzochte steekproef (n=735) gaf 52% aan dat zijn of haar kijk op *gangs* was veranderd door de interventie. Daarnaast bleek dat 20% toegaf ooit een mes te hebben gedragen en dat 44% aangaf iemand te kennen die een mes draagt. Dit zou volgens de onderzoekers een indicatie zijn dat de SOS+ interventies nodig zijn aangezien een significant deel van de jeugd het risico zou lopen bij een *gang* betrokken te raken. Over de interventie zelf gaven deelnemers inhoudelijk aan dat ze positief waren over hun toegenomen kennis, de realistische overdracht en mate van interactie. Negatieve punten waren de lengte en inhoud van de sessie, en de emoties die ermee gepaard gingen, al gaf de meerderheid het hoogst mogelijke rapportcijfer aan de les en liet weten dat er geen verbeteringen nodig waren aan het programma.³⁶

Kwaliteit van de evaluatie: de gehanteerde methode, met alleen een nameting en zonder controlegroep, maakt dat er geen harde uitspraken kunnen worden gedaan over de effectiviteit van het project. Ondanks dit gegeven wordt in de evaluatie een aantal keer gespeculeerd over de werking van het programma. Dit kan worden geïllustreerd met een voorbeeld uit het rapport. Tijdens de interventie worden heftige foto's en video's getoond. Een aantal deelnemers liet zich hier negatief over uit in de vragenlijst. Deze reacties worden door de onderzoekers gezien als een bevestiging van de impact die de interventie zou hebben op de jongeren: "What is notable about these is that they do not relate to the intervention style of delivery but that they were upset and shocked by what they learned. If such feelings helped to deter individuals from this lifestyle, then such factors may indeed indicate a positive outcome..." (p. 6). Zonder een voormeting, die in dit onderzoek ontbrak, kunnen de onderzoekers deze conclusies echter niet trekken. Voorts merkten we op dat de tweede auteur van het evaluatierapport de oprichter van het SOS+ project blijkt te zijn, wat zorgt voor twijfel over de onafhankelijkheid van het onderzoek.

³⁶ In de evaluatie is niet terug te vinden hoeveel deelnemers dit antwoord gaven.

Het X-it Programme is ontworpen om intensieve hulp te bieden, en te werken aan het opbouwen van eigen waarden, voor jongeren (tussen de 14 en 21 jaar) die het risico lopen om betrokken te raken bij een *gang* of daar al onderdeel van zijn. De missie is om voor deze specifieke doelgroep het wapengebruik en ander vormen van ernstige misdaad te reduceren, hen weerbaarder te maken tegen de peer en straatcultuur, en een kerngroep van jongeren te identificeren en stimuleren om aanbevelingen te doen voor toekomstige initiatieven. In het programma wordt ook samengewerkt met andere organisaties.

De “peer workers” uit het project zijn jongeren die vorige edities van het programma hebben doorlopen. Op deze manier beoogt men de risicjongeren ervan te verzekeren dat hun verhalen worden gehoord en dat daar aandacht voor is. Tijdens het *recruitment* deel van het programma wordt vooral gebruik gemaakt van de “peer workers”; zij zijn essentieel omdat ze daar dienen als rolmodel voor wat mogelijk is en kan worden bereikt. De *recruitment* vindt plaats door het identificeren van hot spots, plaatsen waar criminele jongeren voor serieuze problemen zorgen. Daar ontmoeten de peer workers de probleemjongeren.

Methode: in de publicatie wordt het programma beschreven en een evaluatie aangehaald die eerder is uitgevoerd.³⁷ De methode was om de progressie of ontwikkeling van 25 jongeren te volgen. Een bevinding was dat, ondanks dat de deelnemers nog contact hielden met de *gangs*, hun *gang* activiteit was afgenomen. Hoe dit precies is bekeken en werd gemeten, staat niet opgenomen in de samenvatting.

Resultaten: van de 25 deelnemers pleegden 18 deelnemers (72%) geen overtredingen tijdens deelname aan het X-it programma.³⁸ Er werden geen nieuwe delicten gerapporteerd en de afwezigheid van nieuwe delicten werd bevestigd door vrienden en kennissen. Daarnaast bleek de vrijwillige deelname aan het project goed te werken en hadden de ‘peer workers’ een centrale rol in het programma doordat zij de jeugd zowel een rolmodel als emotionele steun boden.

Kwaliteit van de evaluatie: in deze publicatie kan men uitsluitend een samenvatting van de daadwerkelijke evaluatie lezen. Hierdoor ontbreekt informatie zoals wanneer de meting precies is afgenomen, hoe oud de deelnemers waren, en hoe vaak ze in contact stonden met de “peer workers”. Uit de samenvatting kunnen we alleen opmaken dat tijdens het project 72% van de jongeren geen probleemgedrag vertoonde. Daarmee blijft het onduidelijk wat het effect is als ze klaar zijn met het programma, maar ook of er wel daadwerkelijk sprake is van een effect aangezien er geen sprake is van een voormeting. Daarnaast is de meting verricht onder een kleine groep (n=25), waardoor de resultaten minder goed generaliseerbaar zijn.

³⁷ Deze evaluatie is niet gevonden. Er is contact gezocht met J. Pitts, de auteur van het evaluatierapport, maar helaas zonder succes. De referentie naar het artikel is opgenomen in bijlage 2.

³⁸ Er staat niet vermeld in de samenvatting hoeveel van de gevolgde deelnemers voor het programma al overtredingen begingen.

Voorlichting door eks-gedetineerden. Een onderzoek naar de effecten van voorlichting door het Voorlichtingsproject Delinkwentie en Samenleving, regio Midden-Nederland. – Malenstein & Smits van Waesberghe (1991)

Het voorlichtingsproject Delinkwentie en Samenleving had in eerste instantie tot doel om vooroordelen over ex-gedetineerden te bestrijden. Het evaluatierapport uit 1991 beschrijft een onderzoek dat is uitgevoerd naar “de effecten van zijn voorlichtingsactiviteiten onder jongeren, in het kader van de genoemde vooroordelenbestrijding.” (p.1).³⁹ Naast de hoofddoelstelling van vooroordelenbestrijding, was het idee ook om emancipatie en ontplooiing van de meewerkende ex-gedetineerden te bewerkstelligen. Tijdens een reorganisatie in 1990/1991 is ook preventie als doelstelling toegevoegd, in de zin dat werd beoogd via het project ook criminaliteit bij jongeren tegen te gaan (p 6-7). De voorlichting werd gegeven door vrijwilligers met een detentieverleden. “Tijdens deze voorlichtingen vertelt een eks-gedetineerde zijn of haar verhaal; hoe hij/zij in de gevangenis terecht kwam, hoe de tijd ‘binnen’ was en vooral welke gevolgen de detentietijd voor zijn/haar leven nadien heeft gehad.” Daarnaast werd ook materiaal⁴⁰ gepresenteerd en werden er vragen beantwoord. De doelgroep betrof vooral scholieren uit het voortgezet onderwijs, maar de voorlichting werd ook gegeven binnen het vervolgonderwijs en andere specifieke (beroeps-)opleidingen en instellingen.

De methode: “Doel van het onderzoek is de mening te verkrijgen van de onderzoekspopulatie over (voor)oordelen met betrekking tot eks-gedetineerden. Het is daarbij van belang te weten hoe deze mening luidt op verschillende momenten rond de voorlichting.” (p.19). Voor het onderzoek is een test-hertest design gebruikt, waarbij telkens een enquête werd afgenomen. Op vier momenten heeft een meting plaatsgevonden: 1. enkele weken voor de voorlichting, 2. vlak voor de voorlichting, 3. vlak na de voorlichting, en 4. aan het einde van het lopende cursusjaar. Er werden drie groepen bekeken: één experimentele groep die alle vier de metingen onderging, één experimentele groep die enkel de twee metingen na de voorlichting onderging (metingen 3 en 4), en één controlegroep die geen voorlichting kreeg en uitsluitend de eerste en laatste meting onderging. De metingen vonden plaats tussen januari en juli 1990 en 152 respondenten deden hieraan mee.⁴¹ Bij de selectie van de onderzoekspopulatie is gekozen voor algemeen vormend onderwijs (vwo, 5e klassen) en beroepsgericht onderwijs (Politieschool en Marechaussee opleiding). De leeftijd liep daardoor flink uiteen: de minimumleeftijd op de middelbare scholen lag rond de 15 jaar, terwijl zich op de Marechaussee-opleiding zich mannen en vrouwen bevonden van 25 jaar en ouder (p.32). De belangrijkste afhankelijke variabele was de mening over bestaande vooroordelen ten opzichte van ex-gedetineerden. Er waren ook vragen in de enquête opgenomen over de frequentie van het in aanraking komen met criminaliteit, om zo te zien of eigen ervaringen mogelijk van invloed waren op de meningsvorming over vooroordelen, maar veranderingen daarin werden niet

³⁹ De beschrijving van dit onderzoek is gebaseerd op de verkorte versie van het rapport van Malenstein & Smits van Waesberghe. Alle paginanummerv verwijzingen zijn van toepassing op deze versie van het rapport.

⁴⁰ Het is onduidelijk om wat voor materiaal het gaat, maar het had tot doel de feitenkennis bij het publiek te vergroten.

⁴¹ Uit bijlage 2 van het verkorte onderzoeksverslag blijkt dat 152 respondenten het derde deel van de enquête hebben ingevuld. Precieze cijfers over de groepsgroottes ontbreken verder.

gemeten. Naast het surveyonderzoek, is via observatie gekeken naar voorlichterstijl en de docentenstijl en zijn interviews afgenomen met docenten.

Resultaten: het resultatendeel is opgedeeld in een bespreking van de observaties, interviews en vragenlijsten, waarna een overkoepelende conclusie wordt gegeven. Hier beperken we ons tot de belangrijkste conclusies met betrekking tot de vragenlijst-metingen. Verrassend genoeg bleek de voorlichting door ex-gedetineerden geen gunstig effect te hebben op het beeld dat jongeren van hen hadden, maar een ongunstig effect. “De voorlichtingen door D&S blijken in alle groepen, op alle momenten rond de voorlichting, op korte en op lange termijn, de mening over vooroordelen zodanig te beïnvloeden dat zij in negatieve richting verschuift: de onderzoekssubjekten gaan vooroordeelbevestigender denken.” (p.51). De voorlichting reduceerde wel het vooroordelend denken van respondenten die vóór de voorlichting uitgesproken vooroordeelbevestigend dachten, dus mogelijk heeft voorlichting op deze groep wel een gunstig effect.⁴² Daarnaast wordt opgemerkt dat vrouwen minder vooroordeelbevestigend denken en ook consistentere zijn in die mening.⁴³ Samengevat stellen de onderzoekers dat “in de huidige tijd” het doel van het voorlichtingsproject kan worden bereikt door de “doelgroep te beperken tot in aanvang vooroordeelbevestigend denkende mannen.” (p.58). Ook bestaat er een verschil tussen vwo-scholen en Politie/Marechaussee-opleidingen: bij het vwo zag men direct na de voorlichting de sterkste verschuiving in negatieve richting, terwijl dat bij de Politie/Marechaussee-opleidingen op de lange termijn was. Wel werd er door alle leerlingen, maar vooral vwo-scholieren, positief geoordeeld over de kwaliteit van de voorlichting.

Kwaliteit van de evaluatie: in de evaluatie is uitgegaan van een controlegroep en een test-hertest design met vier meetmomenten en meerdere statistische analyses⁴⁴, wat de kwaliteit van de evaluatie ten goede komt. Uit de beschrijving van de rekrutering van de onderzoeksgroepen blijkt wel dat de afname van de metingen moeizaam verliep en niet bij elke groep kon plaatsvinden. Zo is bij de controlegroep alleen meting 1 en 4 afgenomen. Het ontbreekt verder aan precieze cijfers over de aantallen in elke groep.⁴⁵ Daarnaast lopen de leeftijden van de respondenten flink uiteen en het type opleidingen wat is meegenomen in de analyse. Mogelijk heeft dat consequenties voor de resultaten. Tot slot vond er een reorganisatie plaats bij Delinkwentie en Samenleving tijdens het onderzoek. De reorganisatie leidde tot

⁴² Dit kan echter ook door ‘regressie naar het gemiddelde’ zijn veroorzaakt, doordat uitschieters bij de eerste meting later meer gemiddeld gingen antwoorden.

⁴³ Voor het onderzoek heeft telkens dezelfde voorlichter de presentaties verzorgd. De onderzoekers geven aan dat het mogelijk is dat verschillen komen door “het feit dat de persoon van de voorlichter op mannen en vrouwen alsmede op diverse opleidingen een verschillende invloed heeft en daardoor de meningsvorming mede bepaald door de manier waarop hij deze inhoud presenteert.” (p.52). Er wordt niet concreet benoemd of het om een vrouwelijke of mannelijke voorlichter gaat, maar de onderzoekers refereren aan deze persoon in de ‘hij-vorm’. Het ging hier dus zeer waarschijnlijk om een mannelijke voorlichter.

⁴⁴ Er zijn factor-, regressie-, variantie- (ANOVA) en covariantie-analyses uitgevoerd.

⁴⁵ Zowel in de verkorte als uitgebreide versie van het rapport ontbreekt het aan precieze getallen over het aantal deelnemers per klas. De auteurs beschrijven in de uitgebreide versie dat docenten een ‘plusminus’ aantal leerlingen hadden per klas. (p.98). Er wordt in de verschillende analyses wel telkens een ‘n’ gerapporteerd en het totale aantal respondenten bedroeg 152.

een extra doelstelling van de voorlichting (preventie van criminaliteit). Uit het rapport wordt niet duidelijk of dit ook invloed heeft gehad op de invulling van de voorlichting door ex-gedetineerden.

3.2.2 Evaluaties vergeleken

Afgaande op bovenstaande vier evaluaties, waarbij maar één van de evaluaties werd uitgevoerd met controlegroep en voor- en nametingen, kunnen geen harde uitspraken worden gedaan over het effect van de inzet van ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen op criminaliteitspreventie. Daar waar de eerste drie besproken evaluaties beogen een preventief effect te onderzoeken, gaat het bij de laatste evaluatie om verandering van vooroordelen over ex-gedetineerden. In alle bovenstaande evaluaties lijkt door te klinken dat de programma's positief worden ontvangen door de deelnemende jongeren. Een aantal onderzoekers doet in zijn of haar analyses ook suggesties over effectiviteit. Alleen de onderzoekers uit de laatste evaluatie kunnen daar gedegen uitspraken over doen; voor de andere evaluaties kan op basis van de gegevens de claims echter niet worden onderbouwd. Daarnaast lijkt er een vorm van *bias* schuil te gaan in tenminste één publicatie; het evaluatierapport van het SOS+ project werd mede geschreven door de oprichter van het programma.⁴⁶

3.2.3 Vergelijking met EPJO

De hierboven beschreven geëvalueerde criminaliteitspreventieprogramma's voor jongeren zijn vergelijkbaar met het Educatief Programma Jongeren (EPJO) (zie ook tabel 2) in dat zij hoofdzakelijk gebruik maken van de inzet van negatieve rolmodellen. Daarnaast zijn Delinkwentie en Samenleving, SOS+ en EPJO hetzelfde in de opzet van hun programma: ze geven eenmalig voorlichting op een school/instelling.

Er zijn ook verschillen (eveneens weergegeven in tabel 2). Ten eerste gaan de besproken programma's van Stichting Waarheid en X-it over begeleiding bieden over een langere tijd in plaats van dat het gaat om een eenmalige voorlichtingsles zoals bij EPJO. Ten tweede is EPJO opgericht door politieagenten in samenwerking met de Peter Faber Stichting, terwijl Stichting Waarheid en SOS+ zijn opgericht door ex-gedetineerden. Ten derde zijn de voorlichtingsprojecten Delinkwentie en Samenleving en SOS+ enkel uitgevoerd door ex-gedetineerden, terwijl EPJO een programma is waar zowel politieagenten, een positief rolmodel en ex-gedetineerden aan deelnemen. Tot slot lijkt het oorspronkelijke doel van de voorlichting door Delinkwentie en Samenleving, het wegnemen van vooroordelen, anders te zijn dan die van EPJO, waar het draait om bewustwording en preventie. Daarnaast zijn de resultaten van de evaluatie van Delinkwentie en Samenleving van meer dan 25 jaar geleden; dit maakt een vergelijking met EPJO lastiger, omdat er door de tijd heen mogelijk een andere opvatting bestaat onder jongeren over ex-gedetineerden en hun rol in de samenleving.

⁴⁶ Er zijn geen aanwijzingen dat dit ook geldt voor de andere onderzoeken opgenomen in deze narratieve review.

Tabel 2 - Overeenkomsten en verschillen tussen onderzochte voorlichtingsprogramma's waar gebruik is gemaakt van ex-gedetineerden

	Eenmalige voorlichtingsles	Begeleiding bieden	Primair inzet ex-gedetineerden, geen andere instanties e.d.
EPJO	X		
Delinkwentie en Samenleving	X		X
SOS+	X		X
Stichting Waarheid		X	
X-it		X	

3.3 Overige bevindingen

Naast literatuur over evaluaties om zijn gedurende het zoekproces ook andere relevante publicaties en informatiebronnen gevonden. Die worden hieronder besproken.

3.3.1 Overzichtsstudies

Tabel 3 toont een lijst met gevonden overzichtsstudies. In deze publicaties kan het enerzijds gaan om studies die literatuur over mentorschap, rolmodellen en aanverwante onderwerpen bespreken en verkennen wat de inzet van ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen zou kunnen betekenen voor criminaliteitspreventie bij jeugdigen. Anderzijds betreft het hier studies die overzicht bieden van een reeks aan preventieprogramma's waarin één of meer relevante programma's worden besproken/geëvalueerd, maar waarbij de interventie dermate breed is dat het effect van de inzet van ex-gedetineerden niet los is onderzocht van de rest van het programma. Eerst gaan we kort in op de meer algemene overzichtsstudies die zijn gevonden, vervolgens bespreken we enkele evaluaties van anti-gangprogramma's en tot slot Nederlandse overzichts-literatuur over de inzet van negatieve rolmodellen bij criminaliteitspreventie.

Tabel 3 - Relevante overzichtsstudies

Auteurs	Jaar	Titel	Type publicatie
Butts, J.A., et al.	2015	Cure Violence: A Public Health Model to Reduce Gun Violence	Rapport
De Jong, J. D.	2014	Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen. De Denktank: Rolmodellen en Jeugdgroepen	Rapport/Brochure
Den Otter, P., et al.	1998	Preventie voor en door jongeren; Een inventarisatie van jeugdparticipatieprojecten gericht op criminaliteitspreventie	Rapport
Howell, J.C.	2010	Gang Prevention: An Overview of Research and Programs	Bulletin
Petrosino, A., et al.	2002	Scared Straight and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency	Journal artikel
Petrosino, A., et al.	2013	Scared Straight and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency	Journal artikel
Rovers, B., et al.	2013	De rol van (ex-)delinquenten in politiewerk. Een verkenning van de mogelijkheden en praktijken.	Rapport
Van Kempen, T., et al.	2010	Inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie	Rapport
Washington Violent Crime Prevention Partnership	2010	Strategies to Address Gang Activity - Suppression, Intervention and Prevention	Rapport

Algemeen

Op de publicaties van Petrosino et al. (2002, 2013) na, zijn er geen overzichtsstudies gevonden die zich specifiek richten op de inzet van ervaringsdeskundigen zoals ex-gedetineerden of anderszins negatieve rolmodellen in voorlichtings- of preventieprogramma's voor jeugdigen. Veelal hanteren onderzoekers een bredere focus, en doen zij een inventarisatie of effectmeting van meer algemene mentorprogramma's en/of effectieve criminaliteitsprogramma's voor probleemjeugd, waarbij geen of hooguit één enkel programma wordt genoemd waarin negatieve ervaringsdeskundigen worden ingezet (zie bijvoorbeeld: DuBois, 2011; MacCallum & Beltman, 2002; Manuel, 2013; Tolan, 2008, 2013).⁴⁷

Een uitzondering hierop zijn de eerder aangehaalde systematische reviews van de Scared Straight type projecten (Petrosino et al., 2002, 2013). Dergelijke interventies zijn gericht op "angst aanjagen"; delinquente en risicjongeren bezoeken een gevangenis en worden tijdens die bezoeken toegesproken door gevangenen. Via een systematische review is aangetoond dat deze interventies geen of zelfs een negatief effect kunnen hebben op deelnemers.

⁴⁷ Deze publicaties zijn ook via het zoeken op kernwoorden bekeken. Daarnaast zijn DuBois en Tolan benaderd met de vraag of zij nog op de hoogte waren van relevante publicaties voor het onderhavige onderzoek. Helaas hadden zij geen aanvullende suggesties.

Gang-preventie

Uit de zoektocht blijkt dat een aantal preventieprogramma's zich richt op jongeren die het risico lopen bij een *gang* betrokken te raken of daar al onderdeel van zijn.⁴⁸ Een overzicht van dergelijke Amerikaanse programma's, en de effecten die ze hebben op het tegengaan van delinquentie, wordt gepresenteerd in het overzichtsartikel "Gang Prevention: An Overview of Research and Programs". In één van de besproken projecten, Operation CeaseFire-Chicago, wordt verwezen naar de inzet van voormalige gangleden (Howell, 2010).⁴⁹ Op basis van deze informatie zijn verschillende evaluaties van dit programma gevonden (inmiddels heet het programma: Cure Violence), waarbij het model gericht is op wapengeweld voorkomen, door de inzet van outreach werkers, "Violence Interrupters" en door samenwerking met diverse andere organisaties (uit de buurt of met een religieuze inslag bijvoorbeeld). In 2015 is van de evaluaties tot dan toe een overzichtsstudie verschenen waarin de resultaten zijn samengevoegd.⁵⁰ Hieruit komt naar voren dat de focus vooral lag op jongeren tussen de 16 en 25 jaar. De belangrijkste uitkomsten van de verschillende studies zijn gemengd. Elke evaluatie leverde enige ondersteuning voor de werkzaamheid van de aanpak, maar geen van de onderzoeken kon duidelijk maken in hoeverre een geconstateerde daling van gewelddadige criminaliteit onafhankelijk was van nationale en regionale trends (Butts et al., 2015, p. 51).⁵¹ Ondanks dat een echt effect lastig te achterhalen was, wordt wel vermeld dat bijvoorbeeld het project Operation CeaseFire-Chicago positief werd beoordeeld door de deelnemers. De voormalige gangleden, of andere "Violence Interrupters" (VIs) die eerder in hun leven met criminaliteit in aanraking waren geweest, werden gezien als waardevol voor het project; zij waren cruciaal in het de-escaleren van het type gewelddadige confrontaties dat vaak leidt tot vergeldingsschietpartijen (Butts et al., 2015, p. 43).

In een evaluatie van een soortgelijk programma in Amerika voor jongeren tussen de 12 en 25 jaar, The Comprehensive Gang Program Model, wordt ook nadruk gelegd op de invloed van de "outreach youth workers". Dit zijn mensen die fungeren als outreach-, welzijnswerkers of werkontwikkelaars. Wederom gaat het hier om breed model waarbij meerdere organisaties (politie, sociale diensten, scholen, et cetera) en typen medewerkers (reclasseringswerkers, politie, et cetera) betrokken zijn, maar waarbij ook voormalig gangleden worden ingezet (Spergel, 2005). Uit het evaluatierapport wordt niet duidelijk hoeveel gangleden zijn ingezet en wat hun invloed/effect is geweest. Wel tonen de gegevens dat de outreach werkers, waar eventueel voormalige gangleden toe behoren, het meeste in contact stonden met

⁴⁸ Het organisatie BUILD biedt ook anti-gangprogramma's, waarbij ze gebruik maken van voormalige gangleden (Washington Violent Crime Prevention Partnership, 2010). Afgaande op de website van BUILD worden voormalig gangleden ingezet voor interventies, niet voor preventieprogramma's. BUILD is geëvalueerd, maar we hadden geen toegang tot de volledige publicatie, vandaar dat wij dit programma niet verder bespreken. Voor meer informatie over BUILD, zie de website: <https://www.buildchicago.org/> (Laatst geraadpleegd: maart 2018)

⁴⁹ Het betreft hier een breed programma, waarvan de inzet van voormalig gangleden een van de vele onderdelen is, maar er worden bijvoorbeeld ook "outreach workers" ingezet. Dat maakt dat de metingen van of het programma effectief is niet direct iets zeggen over het effect van de inzet van de voormalige gangleden. Daarnaast ligt de focus op jongadolescenten, van tussen de 16 en 25 jaar. Om deze redenen is dit programma niet opgenomen in de evaluatie-sectie, maar worden de resultaten kort in dit deel van de bevindingen besproken.

⁵⁰ Andere gevonden evaluaties over Cure Violence zijn opgenomen in bijlage 2.

⁵¹ Gedurende de onderzoeksperiode nam op nationaal niveau overal gewelddadige misdaad af, terwijl het effect van het programma vooral werd afgemeten aan de hoeveelheid geweld en/of schietpartijen op buurtniveau.

de risicojongeren.⁵² Een samenvatting van de evaluaties die zijn gedaan in dit kader tonen gemengde resultaten met betrekking tot de effectiviteit van het totale programma.⁵³

Deze anti-gangprogramma's tonen dat de inzet van vrijwilligers en outreach werkers, waarin ook voormalig gangleden zijn opgenomen, als positief werd ervaren. De reden om voormalige gangleden in te zetten komt voort uit het idee dat iemand "streetwise" moet zijn, en op een makkelijke en professionele manier kan omgaan met de doelgroep (Spergel, 2005, p. 23). Ze moeten door risicojongeren uit de gemeenschap worden gezien als geloofwaardige boodschappers en aantonen dat het mogelijk is om je zowel aan de wet te houden als te worden gerespecteerd in de buurt (Butts, 2015, p. 3).⁵⁴ In beide programma's wordt benadrukt dat gedegen rekrutering van belang is bij deze groep.

Aangezien de voormalig gangmedewerkers onderdeel zijn van een grotere groep programmamedewerkers, kon niet worden achterhaald wat het effect is van hun inzet. Daarnaast richten deze projecten zich op jongeren die al min of meer onderdeel uitmaken van de gangcultuur. De programma's zijn daarmee naast preventie ook gericht op begeleiding, en niet een-op-een vergelijkbaar met voorlichtingsprogramma's.

Nederlandse literatuur over de inzet van negatieve rolmodellen in criminaliteitspreventie

In een aantal gevonden studies wordt een verkenning gegeven van de mogelijkheden om ervaringsdeskundigen in te zetten voor criminaliteitspreventie in Nederland. Zo hebben Van Kempen, Rooij & Rovers (2010) via een literatuur-, document-, media- en praktijkstudie een eerste verkenning gedaan in Nederland, waarbij ze zowel pluspunten als valkuilen benoemen. Als meerwaarde noemen de onderzoekers het contact op basis van gedeelde ervaring, waardoor ervaringsdeskundigen als laagdrempeliger en geloofwaardiger worden ervaren door risicojongeren en zij makkelijker met elkaar in gesprek gaan. Daarnaast fungeren ze als positief rolmodel doordat ze risicojongeren hoop en vertrouwen geven dat zij ook kunnen stoppen met criminaliteit. Andere pluspunten zijn niet zozeer gericht op de doelgroep, als wel op de ervaringsdeskundigen zelf of andere medewerkers. Zo is de empowerment van de ervaringsdeskundige om krachtiger weerstand te bieden tegen oude gewoonten een voordeel. Daarnaast is versterking van de professional of professionele organisatie door overdracht van ervaringskennis en hulp bij het contact maken met de risicojongeren een positief punt (p. 6). Als risicofactoren voor de doelgroep beschrijven ze dat ervaringsdeskundigen de neiging kunnen hebben hun verhaal groter en spannender te maken, wat een negatieve aantrekkingskracht op jongeren kan

⁵² De effectmeting in het rapport wordt uitgevoerd aan de hand van arrestatiegegevens. Het blijkt dat er geen significante verschillen zitten tussen de groep die via dit model werd geholpen en een controlegroep.

⁵³ In een aantal evaluaties was een duidelijke reductie in het aantal arrestaties te zien van de respondenten, maar op drie plekken in het land werd geen significante daling in arrestaties gemeten. Volgens Spergel, die het grootste deel van de evaluaties heeft uitgevoerd en zich baseert op kwalitatieve data uit de studies, zou het in die drie gevallen hebben gelegen aan een slechte implementatie van het programma (Washington Violent Crime Prevention Partnership, 2010).

⁵⁴ Ze moeten kennis hebben van de wie er een criminele levensstijl op na houdt en hun dagelijkse routines. Ze mogen niet worden gezien als politie-informanten of buitenstanders, en het heeft de voorkeur dat ze uit dezelfde gemeenschappen komen als de risicojongeren.

uitoefenen. Ook zouden ze ongewild de indruk kunnen wekken dat stoppen met criminaliteit gemakkelijk is, waardoor risicjongeren die proberen te stoppen met criminaliteit mogelijk gefrustreerd raken dat dit hen niet lukt. Voor de ervaringsdeskundige zelf zou het doorslaan in hun ambitie om anderen te helpen of het regelmatig geconfronteerd worden met hun verleden en de verlokkingen van criminaliteit kunnen leiden tot het terugvallen in oud gedrag. Tot slot kan een ervaringsdeskundige aan geloofwaardigheid inboeten bij de doelgroep op het moment dat de brug tussen hen en de professional niet werkt doordat de professional de verwachtingen niet waarmaakt.

De voorlopige conclusie die Van Kempen et al. trekken “...is dat de inzet van ervaringsdeskundigen voor de preventie van jeugdcriminaliteit zeer zeker kansen biedt”(p. 10), en dat het nodig is om de risico's te beheersen. Daarbij geven ze ook aan dat er nog te weinig kennis om te beoordelen of de inzet van ervaringsdeskundigen toegevoegde waarde kan hebben.

In een soortgelijk verkenningsonderzoek⁵⁵, gericht op de inzet van (ex-)gedetineerden in politiewerk (Rovers, Bervoets & Keijzer, 2013), wordt beargumenteerd dat de inzet van ervaringsdeskundigen waardevol is en dat de politie daar waarschijnlijk nu “kansen laat liggen.” (p. 51). Volgens de onderzoekers laat de literatuur zien dat projecten die geïnspireerd zijn op de gedachte ‘boeven vang je met boeven’ effect hebben. Daarnaast merken ze op dat politieprojecten met (ex-)gedetineerden geen lange levensduur hebben en dat ze de indruk krijgen dat de politie zich heeft teruggetrokken uit dit soort praktijken. Dit bemoeilijkt onderzoek doen en de uitwisseling van al eerder gewonnen kennis over de inzet van ex-gedetineerden.

In een oudere studie bieden Den Otter et al. (1998) een overzicht van Criminaliteitspreventie Participatie Projecten (CPP), waarbij risicjongeren werden ingezet. Daarbij ging het om jeugdtoezichtprojecten, outreachprojecten, voorlichtingsprojecten, projecten waarin buurt- en jongerenactiviteiten werden georganiseerd (met bijvoorbeeld focus op “een eigen plek” of schoonmaakprojecten in de buurt), en op beleidsadvisering door jongeren.⁵⁶ Het bleek dat inzet van ‘echte’ risicogroepers (vastgelopen jongeren met veelal politiecontacten) beperkt was tot toezichtsprojecten, die vrijwel allemaal waren ontwikkeld en uitgevoerd door de politie. Ex-risicogroepers werden diverser ingezet, in zowel voorlichtings-, outreach- als (beleids)adviesprojecten. Ook benoemen de onderzoekers dat “gedegen effectmetingen ontbreken bij nagenoeg alle (typen) cpp-projecten.”(p. 58). Den Otter en collega's hebben zelf ook geen effectmetingen uitgevoerd, maar benadrukken dat de projecten een gunstige invloed hadden op zowel de deelnemers als de omgeving (afname van overlast en criminaliteit).

In een rapport van Rebond onderzoek en advies wordt verslag gedaan van een denktank bijeenkomst over rolmodellen en problematische jeugdgroepen (De Jong, 2014). Daarin wordt opgemerkt dat er een patstelling is door een gebrek aan wetenschappelijke toetsing over de inzet van (negatieve) rolmodellen in combinatie met terughoudendheid van organisaties om met ervaringsdeskundigen te werken uit angst voor reputatieschade. Om de inzet van rolmodellen te legitimeren, kennis en ervaring te doen toenemen en obstakels te overwinnen, is een goede verbinding nodig tussen “het *informele* gezag van rolmodellen

⁵⁵ Het onderzoek bestond uit een literatuurstudie, deskresearch en veldwerk.

⁵⁶ Zie paragraaf 3.3.2 en bijlage 3 voor meer informatie over de projecten waarvan wij evaluaties hebben gezocht.

uit de leefwereld van de risicojeugd en het *formele* gezag van autoriteiten uit de systeemwereld van organisaties en instellingen.” (p. 16). Kortom, een correcte implementatie van de inzet van negatieve rolmodellen moet worden gewaarborgd.

In bovenstaande Nederlandse overzichtsstudies wordt expliciet benoemd dat meer onderzoek van belang is.

De besproken overzichtsstudies, op de systematische reviews van Petrosino et al. (2002, 2013) na, bieden uitsluitend meer inzicht in de *verwachte* effectiviteit van de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen als ervaringsdeskundigen. In vrijwel alle studies wordt gesuggereerd dat de inzet van toegevoegde waarde kan zijn of zeer waarschijnlijk kansen biedt. De evaluaties van de anti-gangprogramma's hameren ook op de positieve werking die uitgaat van de outreach werkers. Door het gebrek aan empirisch onderzoek kunnen er echter geen uitspraken worden gedaan over de *daadwerkelijke* effectiviteit.

3.3.2 Bestaande voorlichtings- en preventieprogramma's met negatieve rolmodellen

In het volgende deel van de resultatensectie bespreken we welke programma's we gevonden hebben waarin rolmodellen een prominente rol spelen in voorlichtings- en preventieprogramma's voor jeugdigen, om zo probleemgedrag te voorkomen. Dit overzicht geeft niet alleen inzicht in wat er aanwezig is maar ook waarom organisaties kiezen voor de inzet van negatieve rolmodellen.

Programma's voor jongeren in Nederland

In de inleiding van dit rapport en in de vergelijking van evaluaties in de narratieve review wordt al gerefereerd aan het Educatief Programma Jongeren (EPJO). Naast dit project is gezocht naar andere projecten waarbij ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen worden ingezet in programma's voor jeugdigen. Een overzicht hiervan staat opgenomen in tabel 4. De beschrijvingen van de programma's zijn afkomstig uit bijgevoegde bron. Op geen van de programmawebistes worden theorieën of modellen aangehaald die de inzet van negatieve rolmodellen ondersteunen.⁵⁷

Veel van de gevonden projecten zijn gelokaliseerd via mediaberichten op internet en via gerichte internet zoekacties. Het programma van Delinkwentie & Samenleving, dat is opgegaan in Humanitas⁵⁸, bestaat

⁵⁷ Stichting Waarheid refereert aan een WODC-onderzoek (Van der Put et al. 2013), waarin zij verwijzen naar het effect van de inzet van positieve rolmodellen. In die publicatie lijkt het niet te gaan om de inzet van negatieve rolmodellen.

⁵⁸ Humanitas heeft tegenwoordig het programma Een Nieuwe Start, waarin één van de projectonderdelen het geven van workshops (aan scholieren) en voorlichtingen (aan hulpverleners) is, waar ex-gedetineerden aan meedoen. Voor meer informatie, zie tabel 4.

inmiddels niet meer.⁵⁹ De rest van de organisaties lijkt, op basis van hun website, nog actief de beschreven programma's aan te bieden.

Alleen van Stichting Waarheid, het programma Interventies / J-team, en Delinkwentie en Samenleving zijn relevante evaluaties gevonden (zie paragraaf 3.2.1). Van Young in Prison werd ook een evaluatierapport gevonden. Uit dit rapport blijkt dat het programma zich richt op jongeren die in jeugdinstituten zitten, waarbij de interventie draait om rehabilitatie. Vanwege het andere doel en de andere doelgroep van dit programma hebben we dit rapport niet opgenomen in de narratieve review.

Zoals al beschreven in paragraaf 3.3.1 is eind jaren negentig een inventarisatie gemaakt van jeugdparticipatieprojecten gericht op criminaliteitspreventie (Den Otter et al., 1998). Voor de projecten in deze publicatie die vallen onder de kopjes "Outreach: opzoeken en begeleiden van risicojongeren" en "Voorlichten, informatie verstrekken en adviseren" zijn evaluatierapporten gezocht. Dit heeft geen resultaten opgeleverd.⁶⁰

⁵⁹ In schriftelijke antwoorden op Kamervragen over de begroting van het ministerie van Veiligheid en Justitie staat opgenomen dat vanaf 2012 de subsidie voor Delinkwentie en Samenleving wordt afgebouwd, omdat onderzoek zou hebben uitgewezen dat deze vorm van voorlichting onvoldoende effectief is. Er wordt niet vermeld welk onderzoek de Minister aan refereert. Voor meer informatie, zie: Bijvoegsel, Handelingen Tweede Kamer, vergaderingsnummer 27, vergaderjaar 2010-2011.

⁶⁰ De projecten die zijn opgezocht staan opgesomd in bijlage 3.

Tabel 4 – Criminaliteitspreventieprogramma's voor jeugdigen met ex-gedetineerden en/of andere negatieve rolmodellen in Nederland

Programma	Korte beschrijving	Leeftijdsgroep/Doelgroep	Onderbouwing voor inzet rolmodel	Type programma	Evaluatie	Bron
Augisque	Samen met Aubisque BV (Cor Rijpma), die ex-gedetineerden al jaren een tweede en derde kans biedt, geeft ex-gedetineerde Stefan voorlichting. "Het belangrijkste doel van de voorlichting en preventie in het onderwijs is preventie: het inzicht geven dat wie aan criminaliteit begint zijn eigen toekomst op het spel zet."	"Graag verzorgen wij binnen in uw organisatie, school, opleidingsinstituut voorlichting en preventie."	"Stefan is dus iemand met een verleden als 'boef'. Dat geeft een grote impact aan de boodschap. Maar zo'n optreden dient ook nog een ander doel. De ex-gedetineerde blijkt namelijk niet zozeer een 'crimineel' te zijn, als wel een mens van vlees en bloed, met herkenbare emoties; iemand die weliswaar verkeerde dingen heeft gedaan, maar die ook sympathie wekt en nieuwe kansen verdient."	Voorlichting/preventie	Nee	http://aubisque.nl/diensten/voorlichting/
De Instap	De Instap biedt "gastlessen over thema's als: begeleiden van mensen met meerder problemen, criminaliteit, detentie." "Jouw vraag naar lessen geven wij door aan één van onze vrijwilligers. Dat kan een ex-gedetineerde zijn, maar bijvoorbeeld ook een ex-gevangenisdirecteur."	"De lessen zijn bedoeld voor de hoogste klassen van de basisschool, voor de middelbare school en voor het hbo."	Dit wordt niet vermeld (weinig informatie beschikbaar).	?	Nee	www.deinstap.org/over-de-instap/lesprogramma-voor-scholen/
Delinkwentie en Samenleving (D&S)	"D&S onderscheidt zich van andere vormen van voorlichting doordat zij gebruik maken van ervaringsdeskundigen. Deze ervaringsdeskundigen zijn ex-gedetineerden die in het kader van een taakstraf of reïntegratie deze voorlichtingen geven. Door een medewerker van D&S zijn zij getraind in het geven van voorlichting en hebben ze geleerd hoe ze bij het niveau en de belevingswereld van de leerlingen kunnen aansluiten. Bij deze voorlichtingen gebruikt de ervaringsdeskundige dia's zodat hun verhaal over het verblijf in de gevangenis niets aan de verbeelding overlaat....Ex-gedetineerde vrijwilligers gaven voorlichting over detentie en strafvervolgning met als doel de vooroordelen hierover weg te nemen."	De doelgroep betrof vooral scholieren uit het voortgezet onderwijs, maar de voorlichting werd ook gegeven binnen het vervolgonderwijs en andere specifieke (beroeps-)opleidingen en instellingen.	Om de problematiek van ex-gedetineerden (houding van de samenleving jegens voormalig gevangenen, vooroordelen en stereotypen) te bestrijden, werden ex-gedetineerden ingezet.	Voorlichting (later ook preventie)	Ja ⁶¹	Malenstein & Smits van Weasberghe (1991) https://www.humanitas.nl/tijdlijn/1976-1985/1975-delinkwentie-en-samenleving/ http://www.jeugdcriminaliteit.com/index_bestanden/Page1093.htm

⁶¹ Opgenomen in de narratieve review, zie paragraaf 3.2.1.

<p>Educatief Programma Jongeren (EPJO)</p>	<p>“EPJO is een samenwerkingsverband van de Peter Faber Stichting, Openbaar Ministerie, Ministerie van OCW en politie.” Het programma bestaat uit verschillende onderdelen: een bezoek aan de klas door een politieagent en, optioneel, een ex-gedetineerde als ervaringsdeskundige en ‘rolmodel’; een programma door acteur Peter Faber over eigenwaarde en zelfvertrouwen, en optioneel een bezoek aan de rechtbank om te zien wat er gebeurt als je ‘foute keuzes’ maakt. Zowel een bezoek van een ervaringsdeskundige als een bezoek aan de rechtbank zijn geen standaard onderdeel. Er kan ook gekozen worden voor ondersteunend beeldmateriaal in de les ter vervanging van deze onderdelen. “Doel is bewustzijn creëren en besef bijbrengen omtrent waarden, normen en fatsoen welke de basis vormen voor het maken van verantwoorde keuzes”</p>	<p>Leerlingen uit groep 8 van de basisschool en scholieren uit het voortgezet onderwijs.</p>	<p>“Het lesprogramma prikkelt hun beleving door te werken met echte agenten, echte ex-gedetineerden en een ‘echte’ rechtszaak. Uit evaluaties met de scholen waar EPJO is gegeven, blijkt dat het grote indruk op de kinderen maakt en dat er nog lang over wordt nagepraat...De lessen zijn informatief, soms confronterend, maar sluiten aan bij de belevingswereld van jongeren.” De impact die het programma op de kinderen heeft zou komen door de inzet van ervaringsdeskundigen; het verhaal uit eerste hand horen over welke foute keuzes zijn gemaakt.</p>	<p>Voorlichting/preventie</p>	<p>Nee</p>	<p>http://www.epjo.nl/</p>
<p>Een Nieuwe Start (Humanitas)</p>	<p>Een Nieuwe Start is een programma dat hulp biedt bij de re-integratie van gedetineerden en ex-gedetineerden. Eén van de projectonderdelen is het geven van workshops (aan scholieren) en voorlichtingen (aan hulpverleners), waar ex-gedetineerden aan meedoen. “De workshops bestaan uit verschillende onderdelen. Er wordt bijvoorbeeld gesproken over de Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) en groepsdruk. Ook worden er stellingen voorgelegd aan de jongeren en stappen ze letterlijk “over de streep”.” De volgende workshops worden aangeboden: ‘Zeg nee tegen criminaliteit’, ‘Toekomstgericht denken (18-)', ‘Check je geld (18+/18-)', ‘Stop hou op!’ (doelgroep licht verstandelijk beperkte) en ‘Spijbelen’.</p>	<p>Een specifieke leeftijdscategorie wordt niet vermeld. Er wordt gesproken over ‘jongeren’ en de workshop worden gegeven op scholen en in buurthuizen door heel Nederland.</p>	<p>“Een ex-gedetineerde gastspreker deelt daarom zijn levensverhaal en is vast onderdeel van het programma. De jongeren leren op deze manier anders kijken naar de gevolgen van hun daden in plaats van de geromantiseerde weergave uit films, videoclippen en games... Een belangrijk onderdeel is het diepte interview met een ervaringsdeskundige ex-gedetineerde. De aanwezigheid van iemand met een detentieverleden brengt veel teweeg bij de jongeren. Zo worden zij geconfronteerd met de gevolgen van delinquentgedrag, dat zij vaak zelf bestempelen als kattenkwaad. We gaan in op het leven in de gevangenis en wat voor effecten dit kan hebben op hun toekomst. Jongeren worden zo voorgelicht over wat het betekent als er geen VOG overhandigd kan</p>	<p>Voorlichting/preventie</p>	<p>Nee</p>	<p>https://www.humanitas.nl/afdeling/amsterdam/en/die-men/ENS-subpaginas/Workshops/workshop/</p>

			worden voor de toekomstige baan.... Door middel van de workshops kan de ervaringsdeskundige niet alleen werken aan de toekomst van de jongeren maar ook aan zijn eigen toekomst en een positieve bijdrage leveren aan de samenleving. We bieden hierdoor ex-gedetineerden een platform om zich te kunnen ontwikkelen, dit geeft een krachtige boodschap aan jongeren."			
Levensles	<p>Levensles biedt twee type gastsprekers: een ex-gedetineerde en een ervaringsdeskundige in drugs.</p> <p>"Tegenwoordig verzorgt Glenn gastlessen op scholen. Hij vertelt het verhaal van zijn turbulente leven. Alles komt aan de orde: gezin, opvoeding, prille jeugd, middelbare schooltijd, overtredingen, misdrijven, rechterlijke uitspraken, leven in de gevangenis en de gevolgen van zijn daden...Glenn is een geboren verteller. Hij weet met rake anekdotes en opmerkelijke details een rijk beeld van zijn verleden te schetsen. Glenn is openhartig en gaat met plezier in gesprek met leerlingen."</p> <p>"Wolf's verhaal gaat over drugs, drugsmisbruik en de gevolgen. Maar ook over onderliggende oorzaken en uiteindelijke oplossingen. De les van Wolf is zeer waardevol voor uw leerlingen, zeker nu drugsgebruik onder jongeren de normaalste zaak van de wereld lijkt."</p> <p>Er zijn verschillende opties wat betreft de lengte (45-90 minuten) en inhoud van de gastlessen. De langste les ex-gedetineerde Glen bestaat bijvoorbeeld uit "het verhaal van Glenn, vragenrondes, de individuele opdracht 'jouw vonnis', een duo-opdracht over de rechtszaal, een groepsoopdracht over eigen ervaringen met</p>	Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs en MBO.	"Een gastspreker is dé manier om de maatschappelijke werkelijkheid in het klaslokaal te brengen. De theorie ontmoet de praktijk; lesstof komt letterlijk tot leven." De lesmethoden van scholen zouden worden ondersteund en meer impact hebben door de inzet van de gastsprekers.	Voorlichting/preventie	Nee	https://levensles.org/glenn-k/opties/

	criminaliteit, de Glenn K Quiz en illustratieve videofragmenten.”					
Pieter van Eijck Coaching	“Tijdens de voorlichting praat de ervaringsdeskundige over de keuzes die hij of zij heeft gemaakt. Keuzes in de periode voor, tijdens en na de detentie. Wat de gevolgen van die keuzes zijn geweest...Wij kennen de volgende soorten voorlichting; detentie, drugs, (jeugd)prostitutie. Deze laatste groep is met name gericht op (jonge)meiden die zich in een kwetsbare positie bevinden... De voorlichter of ervaringsdeskundige is iemand met een detentie-ervaring. Iemand die nu zijn of haar leven op orde heeft.”	De voorlichtingen worden gegeven aan verschillende groepen zoals: - leerlingen op scholen van het voortgezet onderwijs, hbo instellingen en universiteiten - jongeren binnen een Justitieel kader - volwassen gedetineerden die binnenkort vrij komen - overige belangstellenden	Dat wordt niet helemaal duidelijk, maar afgaande op de beschrijving wordt de nadruk gelegd op dat de ervaringsdeskundige inzicht biedt in (foute) keuzes maken.	Voorlichting/ preventie	Nee ⁶²	http://coaching.pie.tervaneijck.nl/voorlichting/
Stichting Waarheid - Voorlichting Criminaliteit Ex-gedetineerde voor de klas	Tijdens “de voorlichting van Stichting waarheid gaat [een rolmodellenteam] met jongeren in gesprek over criminaliteit, de gevaren, mogelijke oorzaken en consequenties die het met zich meebrengt, dit uit eigen levenservaring en detentieverleden.”	De voorlichting is geschikt voor elk type onderwijs.	De stichting spreekt meer in het algemeen over de programma’s die ze aanbieden en waarom ze ervoor kiezen ex-gedetineerden in te zetten: “De kracht van de methodiek en het onderscheidend vermogen ligt in de manier waarop contact wordt gelegd met de jongeren. De rolmodellen zijn ‘ervaringsdeskundig’ en door oprechte betrokkenheid wordt een solide vertrouwensband gecreëerd, waardoor jongeren weerhouden worden van het afglijden naar een criminele carrière. Om de duurzaamheid van de aanpak te verstevigen worden ook jongeren binnen de groep omgevormd tot rolmodel.”	Voorlichting/ preventie	Nee	http://www.stichtingwaarheid.nl/worshop-jm/

⁶² Op de website, via de brochure ‘Voorlichting’, wordt wel een onderzoek aangehaald wat in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen is uitgevoerd. Daarbij wordt niet verwezen naar de auteurs, het jaar van publicatie en de titel van het onderzoek. Hierdoor was het niet mogelijk te achterhalen aan welk onderzoek precies wordt gerefereerd.

Stichting Waarheid - Interventies / J-team	“Deze aanpak richt zich op hinderlijke-overlastgevende- en criminele jeugdgroepen. De focus ligt op de inzet van (lokale) rolmodellen, een intensieve individuele begeleiding en een intensieve samenwerking met ketenpartners, ouders & buurtbewoners...Bij deze lokale aanpak draait het om de ‘inzet van eigen kracht’.”	Hinderlijke-overlastgevende- en criminele jeugdgroepen.	Zie rij hierboven, Stichting Waarheid - Voorlichting Criminaliteit Ex-gedetineerde voor de klas.	Begeleiding/preventie	Ja ⁶³	http://www.stichtingwaarheid.nl/pilot-zoetermeer/
Young in Prison (Inzet ervaringsdeskundigen in de JJI)	“In het project 'Inzet ervaringsdeskundigen in de JJI' koppelde YIP NL jongeren in jeugdgevangenissen aan jongvolwassene coaches die ooit zelf gedetineerd waren maar hun leven weer op de rit kregen.”	Jongeren in jeugdgevangenissen	“Er werd verwacht dat de ervaringsdeskundige jongeren de opgesloten jongeren goed kunnen begrijpen en zicht hebben op wat hen te wachten staat bij terugkeer naar buiten waardoor zij goed in contact kunnen treden met opgesloten jongeren.” (uit evaluatierapport, p. 3). De ervaringsdeskundigen worden ingezet vanwege de hulp die ze kunnen bieden aan de opgesloten jongeren.	Rehabilitatie/preventie	Ja ⁶⁴	www.younginprison.org/nl/nieuws/project-inzet-ervaringsdeskundigen-in-jji-succesvol-afgerond http://www.younginprison.org/files/uploads/2013/06/Hangjongeren-Oosterheem-voor-en-na-meting1.pdf

⁶³ Er zijn er twee onderzoeken gevonden, waarvan er één is opgenomen in de narratieve review (paragraaf 3.2.1). De andere studie is een enquête onderzoek onder buurtbewoners naar overlast van hangjongeren in een wijk in Zoetermeer. Deze studie valt buiten ons onderzoek. Het enquête onderzoek is terug te vinden via: <http://www.stichtingwaarheid.nl/wp-content/uploads/2013/06/Hangjongeren-Oosterheem-voor-en-na-meting1.pdf>

⁶⁴ Niet in narratieve review, want dit programma en de evaluatie gaat over re-integratie van gedetineerde jongeren.

De beschrijvingen in tabel 4 laten zien dat de voorlichtingsprojecten vooral tot doel hebben om jongeren aan het denken te zetten, door te laten zien welke foute keuzes het negatieve rolmodel heeft gemaakt. Daarbij wordt in sommige beschrijvingen ook gesproken over het wegnemen van vooroordelen over de problematiek (drugs, criminaliteit, gevangenschap) of de negatieve rolmodellen zelf. Verder is de inzet van negatieve rolmodellen volgens hen van belang, omdat zij naar verwachting meer impact hebben; hun verhalen en zijzelf zijn 'echt'. De doelgroep bestaat deels uit jongeren die middelbaar of vervolgonderwijs volgen, maar er zijn ook organisaties die voorlichting op basisscholen verzorgen. Een aantal instanties geeft ook voorlichting aan volwassenen. Uit de beschrijvingen op de websites kan niet worden opgemaakt hoe vaak organisaties al voorlichting hebben gegeven. Alleen EPJO beschrijft dat zij in drie jaar tijd meer dan 80 scholen heeft bezocht in Amsterdam.⁶⁵

In een aantal programma's (de laatste twee uit tabel 4) ligt de focus op jongeren die al probleemgedrag vertonen. Het doel is hulp en begeleiding bieden. Over de toegevoegde waarde van negatieve rolmodellen legt men in deze projecten meer het accent op de betere connectie of vertrouwensband die zij kunnen opbouwen met risicjongeren. Dit komt overeen met de eerder beschreven pluspunten door Van Kempen et al. (2010), waarbij werd opgemerkt dat geloofwaardigheid, authenticiteit en het gemakkelijker een band op kunnen bouwen positieve kenmerken zijn van de inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie.

Een specifieke vergelijking tussen EPJO en de andere Nederlandse programma's toont verder nog dat er momenteel zes projecten⁶⁶ zijn die net als EPJO eenmalig een voorlichting op een school of andere instelling geven. Alleen Een Nieuwe Start en EPJO doen deze voorlichting in combinatie met andere rolmodellen/medewerkers (politie of hulpverleners); op basis van de beschrijvingen op de websites lijkt in de rest van de programma's uitsluitend een negatief rolmodel de voorlichting te geven.

Programma's voor jongeren buiten Nederland – verkenning

Naast het in kaart brengen van Nederlandse voorlichtings- en preventieprogramma's is ook gekeken naar soortgelijke programma's buiten Nederland. Zoals beschreven in paragraaf 2.2.4 vonden we in publicaties soms namen van mogelijk relevante voorlichtings- en preventieprogramma's. Daarnaast hebben we gerichte zoekacties uitgevoerd via Google en op die manier een aantal programma's en organisaties gevonden waar ex-gedeteneerden en andere negatieve rolmodellen worden ingezet. Daarbij zijn voornamelijk projecten in Amerika en Groot-Brittannië gevonden. Tabel 5 geeft een overzicht van de gevonden programma's. De lijst is niet uitputtend, maar geeft een indruk van de welk type programma's wordt aangeboden.⁶⁷ Wederom zijn op de programmawebsites geen verwijzingen gevonden naar theorieën die de inzet van negatieve rolmodellen ondersteunen.

⁶⁵ Zie website EPJO: <http://epjo.nl/> (Laatst geraadpleegd: maart 2018)

⁶⁶ Delinkwentie en Samenleving is niet meegeteld, omdat dit programma niet meer bestaat.

⁶⁷ De Scared Straight type programma's zijn buiten beschouwing gelaten. We hebben wel een aantal programma's gevonden die dit type programma aanbieden: 'Rahway State Prison Program', 'Project Youth' en 'Youth Outreach'.

Tabel 5 – Programma's voor jeugdigen met negatieve rolmodellen buiten Nederland

Naam	Korte beschrijving	Leeftijdsgroep/ Doelgroep	Onderbouwing voor inzet rolmodel	Type programma	Evaluatie	Bron
BUILD	Een anti-gangorganisatie, waar zowel preventie als interventieprojecten onder vallen. In het interventieproject, zowel op scholen als daarbuiten, worden ook voormalig gangleden ingezet. Het is onduidelijk of dat ook geldt voor het preventieproject, voornamelijk gericht op scholieren. Doel van de organisatie is onder andere het reduceren van negatief gedrag, schooluitval, recidive en interacties met justitie en gangs door het organiseren van activiteiten en geven van begeleiding.	Risicjongeren (precieze leeftijdscategorie wordt niet vermeld).	“Our service population also includes youth who have come in contact with the justice system to prevent and/or provide alternatives to detention and assist with successful re-entry into their communities.” Daarmee lijkt de inzet vooral gericht te zijn op de rehabilitatie van delinquente jongeren die zelf fungeren als rolmodel.	Begeleiding /preventie	Ja ⁶⁸	https://www.buildchicago.org/
CeaseFire-Chicago (Cure Violence)	Een breed anti-gangprogramma voor risicjongeren, waarbij één van de onderdelen de inzet is van 'Violence Interrupters' (VIs). De VIs kunnen ook oud-gangleden zijn.	Risicjongeren tussen de 16 en 25 jaar.	De VIs moeten worden gezien als geloofwaardige boodschappers door de risicjongeren in de gemeenschap waar ze worden ingezet en aantonen dat het mogelijk is om je zowel aan de wet te houden als te worden gerespecteerd in de buurt (Butts, 2015, p. 3).	Begeleiding /preventie	Ja ⁶⁹	http://cureviolence.org/
Project PRIDE – Promoting Responsibility in Drug Education	In dit programma gaan gedetineerden onder begeleiding van bewakers naar middelbare scholen en andere organisaties om daar te praten over hun ervaringen met drugs en alcohol.	Middelbare scholieren (en andere organisaties).	Daar is weinig informatie over. Afgaande op de project beschrijving gaan ze uit van het idee dat echte verhalen de neiging tot het gebruik van drugs en alcohol reduceren. Daarnaast stimuleren ze verantwoordelijke keuzes te maken.	Voorlichting /preventie	Ja ⁷⁰	https://www.shorerregional.org/Page/2765

⁶⁸ Online gezocht naar de publicatie, maar een volledige tekst is niet gevonden.

⁶⁹ Voor een bespreking van dit programma, zie paragraaf 3.3.1.

⁷⁰ Er zijn twee evaluaties gevonden van dit programma (LoSciuto & Ausetts 1988; LoSciuto & Steinman 2004), maar in beide wordt niet gesproken over de inzet van negatieve rolmodellen. Wellicht dat dit onderdeel van het programma later dan 2004 is ingevoerd.

School Outreach (Norfolk Sherriff's Office)	Dit programma wordt georganiseerd door Norfolk Sheriff's Office, en zij bieden zowel schoolbezoeken als tours naar de gevangenis. Zogeheten "outreach officers" gaan door het land om voorlichting te geven over drugs en pesten. Op aanvraag kan een school een gevangene zijn of haar verhaal laten doen. Ook worden er gevangenis tours georganiseerd voor scholieren uit de regio.	Er wordt gesproken over "young people" en "students".	Zowel tijdens de gevangenistours als bij de presentatie op school wordt gehamerd op hoe de gevangenen foute keuzes maakten en hoe de scholieren dat kunnen voorkomen.	Voorlichting /preventie/ afschrikking	Nee	http://www.norfolks heriff.com/divisions/ youth/outreach
SOS+	De organisatie SOS, opgericht door een ex-gedetineerde, probeert (ex-)gedetineerden en risicjongeren die betrokken zijn bij jeugdgeweld en gangactiviteiten uit de criminaliteit te halen door voormalig gedetineerden in te zetten in preventie en rehabilitatieprojecten. De organisatie bestaat uit een aantal projecten. Eén daarvan is SOS+ preventieproject, gericht op jongeren, waarbij een ex-gedetineerde of voormalig ganglid op scholen komt vertellen over het gangleven. "It prevents young people of all backgrounds from becoming exploited and involved in crime and serious youth violence."	Risicjongeren op scholen, in 'pupil referral units' en het hoger onderwijs.	"Our approach is delivered by professionally trained individuals who have direct experience of the issues they are talking about and can provide credible, hard-hitting accounts of the realities of these." Het achterliggende idee lijkt daarmee dat rolmodellen geloofwaardig hun verhaal overbrengen.	Voorlichting /preventie	Ja ⁷¹	https://www.stgilest rust.org.uk/page/sos -project https://www.stgilest rust.org.uk/page/sos -plus-programme
The Comprehensive Gang Program Model	Een breed anti-gangprogramma voor risicjongeren, waarbij één van de onderdelen de inzet is van outreach workers. Deze outreach workers kunnen ook oud-gangleden zijn.	Risicjongeren tussen de 12 en 25 jaar.	Voormalige gangleden inzetten komt voort uit het idee dat iemand "streetwise" moet zijn, die op een comfortabele en professionele manier kan omgaan met de doelgroep (Spergel, 2005, p. 23)	Begeleiding /preventie	Ja ⁷²	http://cureviolence.org/

⁷¹ Voor een bespreking van dit programma, zie paragraaf 3.2.1.

⁷² Voor een bespreking van dit programma, zie paragraaf 3.3.1.

X-it Programme	Het X-it Programme is ontworpen voor jongeren (tussen de 14 en 21 jaar) die het risico lopen om betrokken te raken bij een gang. De missie is om voor deze specifieke doelgroep het wapengebruik en ander vormen van ernstige misdaad te reduceren, hen weerbaarder te maken ten overstaande van de peer en straatcultuur, en een kerngroep van jongeren te identificeren en stimuleren om aanbevelingen te doen voor toekomstige initiatieven. In het programma wordt ook samengewerkt met andere organisaties. De "peer workers" uit het project zijn jongeren die vorige edities van het programma hebben doorlopen.	Risicjongeren tussen de 14 en 21 jaar.	Door de inzet van "peer workers" beoogt men de jongeren ervan te verzekeren dat hun verhalen worden gehoord en dat daar aandacht voor is. Daarnaast zijn de peer workers essentieel omdat ze daar dienen als rolmodel voor wat mogelijk is en wat kan worden bereikt.	Begeleiding /preventie	Ja ⁷³	https://moderngov.lambeth.gov.uk/mgConvert2PDF.aspx?ID=1557
----------------	---	--	---	------------------------	------------------	---

⁷³ Voor een bespreking van dit programma, zie paragraaf 3.2.1.

De gevonden programma's in tabel 5 tonen aan dat veel projecten zich richten op risicojongeren die het gevaar lopen betrokken te raken bij een *gang*. De projecten focussen voornamelijk op risicojongeren in de midden en late adolescentie. In de meeste programma's wordt de keuze voor de inzet van negatieve rolmodellen vooral bepaald door de geloofwaardigheid die van hen zou uitgaan. De voorlichtingsprojecten op scholen zijn er, net als in de Nederlandse programma's, op gericht jongeren aan het denken te zetten, door te laten zien welke foute keuzes het negatieve rolmodel heeft gemaakt.

De preventieprogramma's zetten zowel in op preventie als begeleiding van jongeren die al in het gangleven zitten. De reden voor de inzet van negatieve rollen is ook hier vooral gestoeld op het idee dat iemand 'streetwise' moet zijn, waardoor hij of zij de doelgroep kent en daardoor gemakkelijker contact maakt. Ook wordt in twee projecten genoemd dat ervaringsdeskundigen als voorbeeld kunnen dienen, omdat zij zich wel hebben ontworsteld aan criminaliteit en/of het gangleven. Eén programma, BUILD, benoemt de inzet van ex-gangleden als een vorm van rehabilitatie. Wederom zien we in deze programmabeschrijvingen de eerder beschreven pluspunten van Van Kempen et al. (2010) voorbijkomen.

In vergelijking met EPJO zien we dat veel van de projecten uit tabel 5 focussen op risicojongeren, terwijl EPJO wordt gegeven op scholen door heel Nederland. Sinds kort gaat EPJO overigens ook doelgericht naar scholen in wijken waar relatief veel criminaliteit voorkomt en bereikt daarmee mogelijk meer risicojongeren dan voorheen.⁷⁴

3.4 Samengevat

In het eerste deel van dit rapport probeerden we antwoord te geven op de vraag: wat is bekend over de *effecten* van het inzetten van ex-gedetineerden en andere negatieve ervaringsdeskundigen bij preventie- en voorlichtingsprogramma's voor jeugdigen? Er is weinig empirische literatuur gevonden die hierop een antwoord bood; er zijn geen evaluatiestudies ontdekt van voldoende methodologische kwaliteit voor een meta-analyse. De besproken evaluaties in de narratieve review geven een indruk van hoe programma's, waarbij hoofdzakelijk negatieve rolmodellen worden ingezet, door jongeren worden ervaren en gewaardeerd. Uitsluitend de evaluatie naar het programma Delinkwentie en Samenleving (Malenstein & Smits van Waesberghe, 1991) toont een effect op de mate van veroordelend denken, waaruit zou kunnen blijken dat de voorlichting toentertijd het gewenste effect had op mannen die bij aanvang al een sterk vooroordeel jegens ex-gedetineerden koesterden. Op de andere leerlingen had de les geen of zelfs een ongewenst effect in de zin dat zij sterker veroordelend gingen denken.

De overzichtsstudies en programmabeschrijvingen uit tabellen 3, 4 en 5 lijken eensgezind over het mogelijk positieve effect dat negatieve rolmodellen kunnen hebben, en noemen daarvoor een aantal verschillende redenen. Dit sluit echter niet aan bij de bevindingen van Petrosino et al. (2013) naar Scared Straight type programma's, waarbij geen of mogelijk zelfs een negatief effect werd ontdekt.

⁷⁴ Jeannette van der Kloet, projectleider High Impact Crimes en lid van de begeleidingscommissie, heeft ons hierover geïnformeerd.

Op basis van de gevonden evaluaties kunnen nagenoeg geen van de deelvragen uit de inleiding worden beantwoord. Alleen de deelvraag over de effecten op het beeld dat jongeren hebben van ex-gedetineerden en de vraag over de verschillen en overeenkomsten tussen EPJO en de bestaande andere interventies hebben wij kunnen bespreken in dit hoofdstuk. Daarnaast hebben we voor elk van de gevonden programma's in tabellen 4 en 5 gezocht naar de reden om een negatief rolmodel in te zetten. Daaruit kwam naar voren dat binnen de voorlichtingsprojecten het idee is dat zij meer impact hebben en/of geloofwaardiger zijn. Bij de preventieprojecten, waarbij ex-gedetineerden hulp en begeleiding bieden, zouden negatieve rolmodellen makkelijker contact leggen, eerder een vertrouwensband kunnen opbouwen en als voorbeeld kunnen dienen omdat zij gestopt zijn met plegen van criminaliteit.

Er kan op basis van bovenstaande bevindingen geen valide uitspraak worden gedaan over de effecten van de inzet van ex-gedetineerden en andere ervaringsdeskundigen op delinquent gedrag en attitudes van jongeren. Om toch meer inzicht te krijgen in welke uitwerking de inzet van negatieve rolmodellen in voorlichtings- en preventieprogramma's *mogelijk* heeft op jeugdigen, zullen we in het tweede deel van onze studie exploreren wat kan worden afgeleid uit bestaande relevante theorieën en modellen uit onder meer de criminologie en psychologie.

4. Relevante theorieën en modellen met betrekking tot de inzet van ex-gedetineerden

In dit hoofdstuk beantwoorden wij onderzoeksvraag 2 die ten grondslag ligt aan dit onderzoek: *Welke theorieën en/of modellen zijn toepasbaar op een mogelijke (positieve of negatieve) invloed van de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen?*

4.1 Aanpak

Om deze theoretische onderzoeksvraag te beantwoorden, zijn wij te rade gegaan in verschillende vakgebieden: de criminologie, de (sociale) psychologie en communicatiewetenschap. In deze vakgebieden is in de loop van de tijd een groot aantal theoretische perspectieven ontstaan met betrekking tot de verklaring van sociaal gedrag, betrokkenheid bij criminaliteit, de mogelijkheden tot gedragsverandering en de overtuigingskracht van boodschappen. Deze theorieën zijn lang niet allemaal relevant voor het afleiden van hypothesen met betrekking tot het mogelijke effect van de inzet van ex-gedetineerden bij preventie en interventie. Wij selecteerden ons reeds bekende theorieën die passen bij de inzet van ervaringsdeskundigen, maar vonden ook enkele andere toepasselijke benaderingen in handboeken criminologie en psychologie en onderzoeksliteratuur over voorlichtingsprogramma's. Daarnaast werd de selectie van theorieën ook gestuurd door de bijeenkomsten met de begeleidingscommissie van dit onderzoek. De volgende theoretische perspectieven leken het meest relevant: deterrence theory, social learning perspective, de theory of reasoned action en planned behavior, het prototype willingness model, het elaboration likelihood en het source credibility model en het transportation – imagery model over de kracht van verhalen (narratives).

Naast up-to-date beschrijvingen van deze theorieën zochten wij in de literatuur naar overzichten van empirisch onderzoek naar de geldigheid van de besproken theorieën en modellen. Daarmee wilden we een indicatie krijgen of en in hoeverre de relevante elementen uit de verschillende theorieën empirische ondersteuning krijgen. Wij zochten bij voorkeur naar 'systematic reviews' van onderzoeksliteratuur, waarbij ook de gemiddelde effectgrootte en statistische zekerheid van veronderstelde relevante variabelen worden geschat. Daarnaast gebruikten we ook 'narrative reviews' die een beschrijving geven van de empirische ondersteuning van theorieën en modellen.

Met de informatie over de verschillende theorieën hebben we vervolgens proberen af te leiden wat de theorie en de empirische ondersteuning ervan betekent voor de mogelijke effecten van de inzet van ex-gedetineerden. We keken naar de richting van mogelijke effecten (positief of negatief), de veronderstelde effectgrootte (in welke mate heeft iets invloed) en eventuele moderatoren (bij welke jongeren wordt een relatief sterke of zwakke invloed verwacht).

Hieronder bespreken wij per onderzochte theorie globaal de achtergrond en inhoud van de theorie, de empirische stand van zaken op basis van beschikbare overzichten en conclusies en verwachtingen die we met betrekking tot de inzet van ex-gedetineerden kunnen afleiden. Aan het eind van dit hoofdstuk worden

de bevindingen samengevat in een overzichtstabel en worden conclusies getrokken met betrekking tot de mogelijke werkzaamheid van de inzet van negatieve rolmodellen in voorlichtingsprogramma's over delinquent gedrag.

4.2 Deterrence Theory

Deterrence theory, ofwel afschrikkingstheorie, is mogelijk toepasbaar omdat een van de gedachten achter de inzet van ex-gedetineerden bij preventie is dat jongeren door de verhalen die ze horen over negatieve consequenties van crimineel gedrag hiervan worden 'afgeschrikt'. Deze gedachte lag met name ten grondslag aan de 'Scared Straight'- benadering in de Verenigde Staten, maar wordt ook verondersteld van belang te zijn bij de mildere manier waarop ex-gedetineerden in Nederland worden ingezet in preventieprogramma's. In deze programma's komen ook de consequenties van crimineel gedrag aan bod, zoals het zware leven in een justitiële inrichting of gevangenis.

4.2.1 Inhoud van de theorie

De kern van de afschrikkingbenadering is dat daders en potentiële tot op zekere hoogte rationele wezens zijn die kunnen worden beïnvloed door de toekomstige consequenties van hun handelingen, inclusief strafrechtelijke sancties (Lilly et al., 2010; Paternoster, 2010; Pratt et al., 2006). De mogelijkheid om de wet te overtreden is geen bijzondere eigenschap van een kleine groep afwijkers, maar iets dat in ons allen zit.

De 'roots' van deterrence theory zijn al heel oud en worden gevormd door de klassieke voorlopers van de rationele keuzebenadering in de criminologie uit de 18^e eeuw, die streefden naar een wetshandhaving die effectief en proportioneel was, maar niet onnodig wreed. Bentham (1787) formuleerde al de grondslagen voor de latere deterrence theory door te stellen dat voor de effectiviteit van straf verschillende elementen van belang waren: de strafzwaarte (severity), de zekerheid dat er straf zal volgen op de daad (certainty) en de snelheid waarmee de sanctie volgt op de overtreding (celerity). Daarbij was hij van mening dat de zekerheid van groter belang was voor afschrikking dan de strafzwaarte. Deze gedachten werden weer opgepikt door aanhangers van het rationele keuze perspectief, zoals de econoom Becker (1968) en criminologen zoals Gibbs (1975).

In de jaren tachtig van de vorige eeuw kwam er steeds meer aandacht voor de perceptuele kant van deterrence. Het idee was dat niet zozeer de daadwerkelijke gevolgen van crimineel gedrag mensen kunnen weerhouden van crimineel gedrag, maar veeleer de perceptie van bestraffing en andere negatieve gevolgen. Net als Bentham al veronderstelde gaat het dan niet alleen om de verwachte zwaarte van de gevolgen maar ook om de veronderstelde pakkans en zekerheid dat er een gevolg zal zijn, en hoe snel die gevolgen worden verwacht. Verondersteld wordt dat percepties van die verschillende elementen van deterrence een effect hebben op de kans dat iemand verleid wordt tot het plegen van delicten.

4.2.2 Empirische ondersteuning

Uit besprekingen ('narrative reviews') van de theorie (Apel & Nagin, 2011; Paternoster, 2010; Kleck, 2014) komt naar voren dat er in het onderzoek naar perceptual deterrence drie fasen zijn geweest. In de eerste fase zijn vooral cross-sectionele studies uitgevoerd waaruit een duidelijk verband naar voren kwam tussen veronderstelde strafzwaarte en pakkans en zelfgerapporteerde criminaliteit. De causale interpretatie van deze bevindingen was echter onzeker, omdat de afhankelijke variabele, zelfgerapporteerd gedrag, de facto betrekking had op een eerdere periode dan de perceptie van deterrence. Daarom zijn deze bevindingen ook te interpreteren als een 'experiential effect', mensen die delicten plegen en daarmee weggomen, schatten de pakkans lager in dan anderen. In een tweede fase van het onderzoek werd een 'time-lag' ingebouwd tussen de meting van perceptuele deterrence en zelfgerapporteerd gedrag. De correlaties uit dit onderzoek zijn nog steeds significant maar aanmerkelijk zwakker. Deterrence bleek geen primaire determinant van crimineel of delinquent gedrag onder jongeren. In een derde fase van het onderzoek wordt de rol van perceptuele deterrence onderzocht met behulp van meer quasi-experimentele methoden, zoals scenariostudies en vignetten. Ook hier wordt bescheiden ondersteuning gevonden voor de principes van perceptuele deterrence, en dan met name voor de zekerheid van eventuele sancties. In deze studies zijn soms ook niet-juridische gevolgen van een delict meegenomen (zoals afkeuring van belangrijke personen in de omgeving).

Pratt et al. (2006) publiceerden een systematische meta-analyse over de effecten van 'perceptual deterrence', waarin geschatte gemiddelde effect sizes zijn opgenomen voor indicatoren van ingeschatte strafzwaarte en veronderstelde strafzekerheid, combinatiematen van zekerheid en zwaarte, en indicatoren voor veronderstelde niet-justitiële gevolgen van crimineel gedrag. Hieruit komt naar voren dat gemiddelde effectgroottes relatief klein zijn. Er is met name weinig ondersteuning voor een effect van 'perceived severity', de veronderstelde strafzwaarte van strafrechtelijke sancties. Bivariaat is er sprake van een klein effect, multivariaat is het geschatte effect statistisch niet-significant. De geschatte effecten van een samengestelde maat (zekerheid en strafzwaarte) is nauwelijks groter, maar multivariaat wel significant. Strafzekerheid heeft overall wel een significant maar klein negatief effect op de kans op crimineel gedrag (gemiddelde effect size is -.13). Ook niet-strafrechtelijke 'sancties' lijken een significant, maar klein effect te hebben (-.14).⁷⁵

In de meta-analyse is ook gekeken naar een aantal moderatoren, zoals geslacht, leeftijd, en soort steekproef. Meest opvallende uitkomst is hier dat de gevonden effecten van strafzekerheid voor minderjarigen (onder de 18 jaar) aanmerkelijk lager zijn dan die voor jongvolwassenen en volwassenen. Het geschatte gemiddelde effect van verwachte strafzwaarte is bij hen zelfs praktisch nul en niet-significant.

⁷⁵ Correlaties rond .10 en effect sizes rond .20 worden over het algemeen beschouwd als klein, correlaties rond .30 en effect sizes rond .50 als medium, en correlaties rond .50 en effect sizes rond .80 als groot (bijv. Cohen, 1992).

4.2.3 Toepassing

Concluderend kunnen we stellen dat er vanuit de deterrence benadering kan worden verondersteld dat de inzet van ex-gedetineerden bij preventieprogramma's effect zou kunnen hebben omdat het jongeren afschrikt van een leven in de criminaliteit. Ex-gedetineerden kunnen vertellen over de justitiële en niet-justitiële gevolgen die hun criminele gedrag voor hen hebben gehad, kunnen aantonen dat zij uiteindelijk tegen de lamp zijn gelopen en kunnen vertellen over de zwaarte van de straffen die ze hebben ervaren. Op basis van de theorie zou het mogelijke effect wel zwak zijn omdat er nogal wat tijd zal zijn tussen mogelijke verleidingen voor crimineel gedrag waaraan jongeren blootstaan en de gevolgen op latere leeftijd die door ex-gedetineerden worden beschreven.

Op basis van de empirische literatuur moeten we concluderen dat van een eventueel afschrikkend effect van ex-gedetineerden bij voorlichtingsprojecten voor jongeren niet veel te verwachten is. Ten eerste zal hun verhaal de nadruk leggen op de strafzwaarte die verbonden is aan detentie, terwijl van veronderstelde strafzwaarte nu juist geen duidelijke effecten worden gevonden in onderzoek. Ten tweede wordt die verwachting nog verder getemperd als het gaat om voorlichting aan minderjarigen en kinderen, aangezien voor die leeftijdsgroep in onderzoek helemaal geen effect is gevonden voor de veronderstelde strafzwaarte van justitiële sancties.

4.3 Differentiële associatietheorie en de sociale leerbenadering in de criminologie

De *differentiële associatietheorie en de sociale leerbenadering* (o.a. Sutherland, 1947; Burgess & Akers, 1966; Akers, 1973) uit de criminologie zijn mogelijk toepasbaar omdat de inzet van ex-gedetineerden kan worden gezien als een manier van sociale beïnvloeding. Binnen de differentiële associatietheorie wordt crimineel gedrag verklaard vanuit de opvattingen, kennis en ideeën over de werkelijkheid in iemands omgeving die het plegen van delicten al dan niet afkeuren of rechtvaardigen. De inzet van ex-gedetineerden kan ervoor zorgen dat met name risicojongeren worden blootgesteld aan afkeurende of alternatieve opvattingen over criminaliteit van iemand die net als zij zijn. Binnen de sociale leertheorie gaat het niet alleen om het overdragen van opvattingen en attitudes maar ook om het aanleren van gedrag via anderen in brede zin. In dit perspectief kunnen ex-gedetineerden worden gezien als mogelijk rolmodel die gewenst gedrag bekrachtigen en als voorbeeld dienen voor jongeren.

4.3.1 Inhoud van de theorieën

Volgens de differentiële associatietheorie is in principe iedereen in staat is tot crimineel gedrag maar hangt het af van iemands contacten en de richting van de opvattingen waar iemand mee in contact komt of iemand uiteindelijk de wet gaat overtreden. De theorie is ontwikkeld in verschillende stappen of versies (zie Bruinsma, 2014, voor een overzicht van de totstandkoming van deze theorie), de uiteindelijke versie van de theorie bevat negen centrale proposities. Samengevat komen deze erop neer dat volgens de theorie crimineel gedrag wordt geleerd in interactie / communicatie met andere personen, vooral binnen

intieme persoonlijke groepen. Dat leren omvat de overdracht van motieven, rationaliseringen, houdingen, maar ook praktische technieken. De richting van het leren wordt bepaald door 'definities' (opvattingen en houdingen) van de omgeving over de wettelijke regels en in hoeverre deze moeten worden gerespecteerd, en iemand wordt delinquent als hij is blootgesteld aan een overschot aan definities die 'favorable to law violation' zijn. Het gaat dus om de mate waarin iemand in contact komt met criminele gedragspatronen en opvattingen ten opzichte van niet-criminele. Sutherland (1947) suggereert voorts dat het belang van contacten groter is naarmate ze frequenter zijn, langer duren, van vroeger datum zijn en intenser van aard.

De theorie is in de criminologie vaak versimpeld onderzocht door te kijken naar de associatie van delinquent gedrag met het hebben van delinquente vrienden. Op cross-sectioneel niveau worden daar gewoonlijk sterke samenhangen voor gevonden, maar de interpretatie van de causale richting is dan lastig en longitudinaal onderzoek laat minder sterke samenhangen zien (zie o.a. Hoeben et al., 2016). De differentiële associatietheorie is in zijn meer complexe vorm, inclusief alle (toetsbare) proposities nauwelijks volledig onderzocht. Er zijn daarom ook geen systematische meta-reviews te vinden, maar wel enkele meer narratieve overzichten (zie o.a. Bruinsma, 2016; Matsueda, 1988). Daaruit komt gematigde steun naar voren voor het idee dat associatie met zowel delinquente personen als attitudes samenhangt met crimineel gedrag via de eigen attitudes, motieven en technieken over criminaliteit. Delen van de theorie zijn opgenomen in de nu populairdere 'social learning theory'.

De social learning theory bouwt voort op de differentiële associatietheorie van Sutherland, maar voegt daaraan andere meer algemene sociale leerprincipes toe. Die waren geïnspireerd door literatuur uit de psychologie, met name door de algemene social learning theory, zoals geformuleerd door Bandura en anderen (Skinner, 1953; Bandura & Walters, 1963, 1977). Een kernaanname is dat deviant en crimineel gedrag net als ander gedrag wordt geleerd in interactie met anderen, binnen een sociale structuur en situatie, en dat ook veranderingen in dat gedrag tot stand komen via sociale leermechanismen. De theorie voegt twee sociale leermechanismen toe aan het proces van differentiële associatie, namelijk 'differential reinforcement' en imitatie.⁷⁶

Bij 'differential reinforcement' gaat het om directere vormen van sociaal leren. De veronderstelling is dat delinquent gedrag kan worden bekrachtigd wanneer iemand daarvoor wordt beloond en wanneer de beloningen groter zijn dan de kosten. Naarmate die (netto) beloningen frequenter, groter en waarschijnlijker zijn, zal iemand vaker delicten plegen. De sociale leertheorie gaat ervan uit dat de belangrijkste reinforcers voor delinquent gedrag sociaal van aard zijn: de woorden en reacties van anderen op het plegen van delicten en de waardering en sociale status die dat met zich mee kan brengen. Sociale en materiële beloningen voor delinquent gedrag kunnen er ook voor zorgen dat iemand de wet overtreedt ondanks de aanwezigheid van opvattingen die delinquentie afkeuren.

⁷⁶ De sociale leerbenadering binnen de psychologie is nog wat breder en omvat ook meer algemene assumpties over menselijk gedrag en processen die een rol spelen bij sociaal leren. Bandura introduceerde in andere publicaties ook het begrip 'self-efficacy' als aanduiding voor iemands geloof in de mogelijkheid om een taak te voltooien of het eigen gedrag te veranderen (zie bijvoorbeeld Bandura, 1977). Self-efficacy kan bijdragen aan sociaal leren, maar maakt geen deel uit van het proces.

Bij imitatie gaat het om de observatie van delinquent gedrag bij anderen. Wanneer iemand ziet dat anderen in zijn of haar omgeving (sociaal of materieel) beloond wordt voor delinquent gedrag, vergroot dat de kans dat iemand dat gedrag gaat imiteren, met name als iemand daar zelf nog geen ervaring mee heeft. Hierbij zal het voorbeeld van personen waarmee men een intense en intieme relatie heeft, of waartegen men opkijkt, van groter belang zijn dan andere personen. Imitatie kan plaatsvinden door directe observatie van bepaald gedrag en de gevolgen daarvan, maar ook indirect, doordat anderen over bepaald gedrag praten of symbolisch, via films, TV, andere media en het internet.

4.3.2 Empirische ondersteuning

Een narratieve review van Akers & Jensen (2006) maakt duidelijk dat er veel steun is gevonden voor de verschillende elementen van de theorie. De belangrijkste aanwijzing is het bekende verband tussen delinquent gedrag van leeftijdsgenoten en dat van iemand zelf, maar de auteurs bespreken niet in hoeverre dit verband ook in longitudinaal onderzoek wordt ondersteund. Ze bespreken wel een aantal andere bekende relaties uit criminologisch onderzoek die zij als ondersteuning zien voor de social learning theorie, zoals de relatie tussen delinquent gedrag en crimineel gedrag van ouders en in het gezin en het onderdeel uitmaken van een *gang*. Daarnaast bespreken ze een aantal studies waarin de theorie in zijn geheel is onderzocht. Deze studies blijken een aanzienlijk deel van de variantie van crimineel en ander onwenselijk gedrag (zoals alcohol- en drugsgebruik) te verklaren (R^2 tussen 31 en 68%).

Enige jaren geleden verscheen er ook een systematische meta-analyse (Pratt et al., 2010) waarin 133 studies waren verwerkt die expliciet ten doel hadden de social learning theory of de differentiële associatietheorie te toetsen. Uit deze meta-analyse komt een klein tot medium groot effect naar voren van het hebben van delinquente vrienden (.23) en van overall maten van differentiële associatie (.41). De 'effect sizes' voor gedrag van ouders en voor houdingen van vrienden zijn wat lager (rond .14). De invloed van personen buiten gezin en vriendengroep lijkt gering (effect size van .10 voor gedrag van overigen, niet-significant voor de houding van overigen). Ook een schaal voor differential reinforcement hangt substantieel samen met delinquent gedrag, maar de gemiddelde effecten van verwachte beloningen van bepaald gedrag ('rewards minus costs') zijn bescheiden. Ook met betrekking tot imitatie worden kleine effecten gevonden ('admired models': .07 en een overall differential imitation index: .13). Deze effecten kunnen verschillen naar gelang de leeftijd van de steekproef, zo zijn effecten van gedrag van vrienden sterker voor jongeren, maar de effecten van attitudes zwakker. Helaas zijn geen moderatoren voor de kenmerken van differentiële associaties meegenomen in deze meta-analyse, zodat voornamelijk weinig duidelijk is over de rol van frequentie, duur, lengte en intensiteit van relaties op mogelijke invloeden op eigen gedrag en eigen houding.

4.3.3 Toepassing

Als we dit vertalen naar de inzet van ex-gedetineerden bij preventieprogramma's dan kunnen we op basis van de social learning theory verwachten dat dit op een aantal manieren zou kunnen voorkomen dat jongeren op latere leeftijd zelf betrokken raken bij delinquent gedrag.

Ten eerste kan voorlichting met ex-gedetineerden bijdragen aan een gunstigere balans tussen wetsconforme en delinquente 'definities'. Ex-gedetineerden kunnen mogelijk goed uitleggen waarom zij uiteindelijk tot de conclusie zijn gekomen dat het plegen van delicten geen goed idee is. Op die manier dragen zij bij aan negatieve definities van delinquent gedrag. Van de effecten van het contact met een ex-gedetineerde kan echter op basis van de theorie en het empirisch onderzoek geen groot effect worden verwacht. Contacten met anderen worden geacht vooral van belang te zijn voor iemands opvattingen als die contacten frequent zijn, langdurig, vroeg begonnen en intens zijn – een eenmalig bezoek van ex-gedetineerden aan de klas is hiervan bijna het tegenovergestelde. Empirisch is er ook reden tot twijfel omdat slechts weinig effect wordt gevonden als het gaat om de houding van andere personen dan ouders en leeftijdsgenoten, en is het effect daarvan ook nog zwakker voor relatief jonge personen. Aan de andere kant draagt voorlichting door ex-gedetineerden niet alleen bij aan de definities over delinquent gedrag van een enkel individu, maar ook van diens klasgenoten, en die voldoen wel aan de voorwaarden voor invloedrijke 'associaties' uit de theorie. Als we de differentiële associatietheorie en sociale leerbenadering zouden volgen dan zou van een kleine verandering in opvatting binnen een groep jongeren mogelijk een soort vliegwielen-effect kunnen uitgaan, omdat deze jongeren elkaar ook weer in gunstige zin kunnen beïnvloeden.

Een tweede manier waarop voorlichting door ex-gedetineerden volgens de sociale leertheorie effect zou kunnen hebben, is dat het kan bijdragen aan een ongunstiger beeld van de beloningen en kosten van crimineel gedrag, met name op de lange termijn. Theoretisch gezien zijn de eerdergenoemde moderatoren hiervoor van minder belang. Empirisch wordt in onderzoek ook een bescheiden effect gevonden van 'rewards minus costs', dus in principe zou op basis daarvan enig effect kunnen worden verwacht van een meer realistische voorstelling van de beloningen en kosten van crimineel gedrag. Volgens de theorie zijn wel vooral sociale beloningen en kosten van invloed, dus wellicht is een eventueel effect van ex-gedetineerden op gedrag groter als zij ook vertellen over sociale afkeuring en uitsluiting die hun gedrag uiteindelijk met zich mee heeft gebracht.

Ten derde zouden ex-gedetineerden als positief rolmodel kunnen fungeren. In onderzoek naar de social learning theory worden voor imitatiemechanismen bescheiden maar significante effecten gevonden. Hierbij is het echter ook van belang dat het gaat om personen die relatief dicht bij iemand staan en waarmee men frequent en intensief contact heeft. Deze 'moderatoren' zijn bij ex-gedetineerden die men eenmalig in de klas tegenkomt nauwelijks aanwezig. Bovendien is diffuus welk gedrag dan geïmiteerd zou gaan worden aangezien ex-gedetineerden die worden ingezet weliswaar waarschijnlijk zijn gestopt met het plegen van delicten, maar tegelijk ook een substantiële criminele carrière achter de rug hebben. Het is uiteraard niet de bedoeling dat jongeren een dergelijke levensloop gaan proberen na te volgen.

4.4 Theory of reasoned action en de theory of planned behavior

Vanuit de psychologie zijn de *theory of planned behavior* (Ajzen, 1991) en de benadering waarop deze voortbouwt, de *theory of reasoned action* (Fishbein, 1967, Fishbein & Ajzen, 1975) mogelijk toepasbaar. Beide theorieën zijn veel toegepast op gedrag dat nuttig of schadelijk kan zijn voor iemand zelf of de omgeving (bijvoorbeeld gezond eten, het gebruik van alcohol of een milieuvriendelijk leefpatroon), en in beide theorieën spelen opvattingen en de sociale omgeving een belangrijke rol. Ex-gedetineerden kunnen dit mogelijk bijsturen en kunnen laten zien dat zulk gedrag uiteindelijk ook door soortgelijke personen wordt afgekeurd. Ook de verwachte opbrengst van gedrag speelt een rol in de theorie en ex-gedetineerden kunnen dit mogelijk bijstellen door te wijzen op de uiteindelijke kosten van een criminele levensstijl.

4.4.1 Inhoud van de theorieën

De theory of reasoned action and planned behavior zijn voortgekomen uit de wens tot een beter begrip van de manier waarop attitudes, intenties en gedrag aan elkaar zijn gerelateerd (Montano & Kasprzyk, 2015). De theory of reasoned action en de theory of planned behavior werken dit uit als een algemeen en geabstraheerd model. Beide theorieën zijn gericht op de factoren die van invloed zijn op gedrag van mensen dat vrijwillig is, en waarover kan worden nagedacht en gereflecteerd. Uitgangspunt is dat aan handelen een 'gedragsintentie' voorafgaat, het voornemen of de bereidheid om iets te doen of na te laten.

Gedragsintenties worden volgens de theory of reasoned action bepaald door twee sets van overtuigingen (attitudes): de persoonlijke opvatting (attitude) ten opzichte van bepaald gedrag en de 'subjectieve norm' die een reflectie zijn van de (gepercipieerde) normen van belangrijke anderen. Bij de persoonlijke houding gaat het enerzijds de morele opvattingen over de wenselijkheid en waarde van bepaald gedrag, anderzijds is de verwachte opbrengst afgezet tegen de verwachte kosten van belang. Bij de subjectieve norm gaat het enerzijds om hoe relevante anderen in de sociale omgeving oordelen over bepaald gedrag. Anderzijds gaat het ook om de motivatie om te conformeren aan anderen.

In de theory of planned behavior wordt aan deze twee sets van overtuigingen nog een derde kernelement toegevoegd, namelijk de mate waarin iemand denkt controle over zijn of haar gedrag te hebben (perceived control). Het gaat daarbij zowel om opvattingen over mogelijke externe problemen en hindernissen als om opvattingen over de mate waarin het voor iemand zelf moeilijk of makkelijk is tot bepaald gedrag te komen. Zowel de persoonlijke opvattingen, de subjectieve normen en de veronderstelde controle over gedrag worden weer beïnvloed door een hele set aan individuele en omgevingsfactoren, die te beschouwen zijn als achterliggende, indirecte oorzaken van gedrag.

4.4.2 Empirische ondersteuning

De theory of reasoned action en de theory of planned behavior zijn veel ingezet om factoren te vinden die kunnen leiden tot gewenste gedragsverandering bij mensen (Montano & Kasprzyk, 2015). Beide theorieën zijn ook ingezet en getoetst in vele studies naar uiteenlopende vormen van gedrag, en voor verschillende typen gedrag zijn afzonderlijke meta-analyses verschenen, bijvoorbeeld fysieke beweging, het volgen van diëten, alcoholgebruik, en condoomgebruik (zie voor een bespreking o.a. Montano & Kasprzyk, 2015). Deze studies geven aan dat beide theorieën bruikbaar zijn voor het verklaren van intenties en gedrag op deze uiteenlopende terreinen. Steeds wordt een duidelijke samenhang gevonden tussen attitudes en gedragsintenties en/of gedrag; en er is ook ondersteuning voor de relatie tussen 'subjective norms' en intenties / gedrag. Bovendien blijkt dat de toevoeging van 'perceived behavioral control' grotere effecten opleveren. Het is nog wel de vraag in hoeverre de verschillende elementen van de theorieën ook leiden tot verandering in ongewenst gedrag. Hardeman et al. (2002) bespraken 30 onderzoeken waarin de theory of planned behavior was toegepast op interventies die ten doel hadden gedragsverandering teweeg te brengen. Dat lukte maar in een beperkt aantal gevallen, en de effectgrootte varieerde van zwak tot gematigd.

Sheppard et al. (1988) publiceerden een meta-analyse van 87 onderzoeken naar de theory of reasoned action en vonden voor alle elementen uit de theorie substantiële ondersteuning. In combinatie hangen eigen attitudes plus social norms sterk samen met gedragsintenties (gemiddelde correlatie van .66) en hangen ook intenties weer sterk samen met gedrag (gemiddelde correlatie van .53).

Armitage & Conner (2001) publiceerden een meer gedetailleerde meta-analyse van de theory of planned behavior, waarin 185 studies waren meegenomen (voortbouwend op een eerdere meta-analyse van Godin en Kok, 1996). Het bleek dat de kernfactoren uit de theory of planned behavior (attitudes, subjective norm, and perceived behavioral control) gezamenlijk ongeveer 39% van de variantie in gedragsintentie kunnen verklaren. De drie kernfactoren hebben ook afzonderlijk een medium tot sterke samenhang met gedragsintentie, de correlatie voor subjective norm is iets minder sterk (.34 voor subjective norm tegen .49 voor attitudes en .42 voor perceived behavioral control).

McEachan et al. (2011) publiceerden een systematische meta-analyse over de voorspellende waarde van de theory of planned behavior voor zes verschillende vormen van gezondheidsgerelateerd gedrag (fysieke activiteit, dieetgedrag, risicogedrag, detection, veilige sex, en stoppen met drugs). In deze analyse werden 237 verschillende studies meegenomen. Over het geheel genomen bleek de theorie in staat ruim 44% van alle gedragsintenties te verklaren en 19% van alle indicatoren van daadwerkelijk gedrag. Er waren echter verschillen tussen verschillende soorten gedragingen. Zo waren de effecten voor fysieke activiteit en diëten ongeveer anderhalf keer zo hoog dan voor veilige sex en zich onthouden van drugsgebruik.

Voorts bleek de theorie beter in staat om gedragingen op korte termijn te voorspellen dan gedragingen op lange termijn. Ook lijkt de theorie beter toepasbaar op gezond gedrag dan op riskant gedrag.

Een latere meta-analyse van zowel de theory of reasoned action als theory of planned behavior (samengevat als de 'reasoned action approach') bevestigde grotendeels de resultaten van de eerdere meta-analyses (McEachan et al., 2016). Ook hier werden weer substantiële effecten gevonden voor de

verschillende onderdelen van de theorie met zowel intenties als (minder sterk) gedrag. Uit deze meta-analyse kwam, anders dan bij McEachan et al., naar voren dat effecten sterker waren voor riskant gedrag dan voor gezond gedrag. Er was geen duidelijk moderatie-effect van leeftijd, alleen 'descriptive norms' (wat mensen denken hoe anderen zich gedragen) had een sterker effect voor scholieren dan voor oudere groepen.

4.4.3 Toepassing

De betekenis voor de mogelijke effecten van de inzet van ex-gedetineerden in preventieprogramma's zijn gelegen in elk van de drie kernvariabelen die worden genoemd in de theory of planned behavior. De inzet van ex-gedetineerden als ervaringsdeskundigen zou onder meer invloed kunnen hebben op de persoonlijke attitudes van jongeren over crimineel gedrag via het bijstellen van ideeën over de verwachte opbrengst van zulk gedrag. Dit wordt ondersteund door het robuuste effect van attitudes in onderzoek naar theory of reasoned action en de theory of planned behavior. Probleem is wel dat die attitudes zijn samengesteld uit zowel de verwachte opbrengst als de morele beoordeling van gedrag, en uit de meta-analyses is niet te achterhalen wat de afzonderlijke effecten zijn van 'verwachte opbrengst' op gedrag en gedragsintenties. De inzet van ex-gedetineerden zou ook invloed kunnen hebben op de 'subjective norm', door te laten zien dat zij delinquent gedrag uiteindelijk zijn gaan afkeuren. Ook deze factor blijkt substantieel samen te hangen met gedrag en gedragsintenties. Tot slot zouden ex-gedetineerden ook kunnen bijdragen aan de 'perceived behavior control' doordat ze kunnen laten zien dat het mogelijk is om uit de misdaad te raken en een wetsconform leven te gaan leiden. Dit zou vooral van toepassing zijn op preventieprogramma's die worden aangeboden aan risicojongeren en jongeren die zelf al in aanraking zijn geweest met justitie.

4.5 Prototype willingness model

Het *Prototype Willingness Model* (Rivis et al., 2006; Gerrard et al., 2008) is mogelijk van toepassing omdat ex-gedetineerden voor sommige jongeren mogelijk een 'prototype' vormen die hun ideeën over gewenst gedrag beïnvloeden. Confrontatie met de werkelijkheid in de klas zou dit beeld kunnen bijsturen.

4.5.1. Inhoud van de theorie

Het prototype willingness model is specifiek ontwikkeld om riskant gedrag van adolescenten beter te verklaren dan gebruikelijke modellen. Het probleem was namelijk dat riskant gedrag vaak plaatsvindt ondanks dat jongeren zulk gedrag oorspronkelijk niet van plan zijn. Het model gaat er expliciet vanuit dat riskant gedrag wel vrijwillig is, maar niet noodzakelijk intentioneel of weloverwogen. In het model is er naast het rationele, weloverwogen pad naar een beslissing ook een pad dat wordt bepaald door meer sociale en onbewuste overwegingen ('social reaction path'). Dit pad verloopt via twee factoren: de ideaalbeelden (prototypes) die jongeren hebben van anderen die zich op een bepaalde manier gedragen

in die situatie en de mate waarin iemand vervolgens bereid is of ervoor open staat (willingness) om bepaald gedrag te vertonen als de gelegenheid zich aandient. Adolescenten zouden cognitieve representaties hebben van de types personen van hun leeftijd die een bepaald risicogedrag vertonen of juist niet, en hier positieve of negatieve associaties bij hebben wat betreft het karakter van deze personen (bijvoorbeeld: rokers zijn stoer / onafhankelijk). Dit beeld is van invloed op de principiële bereidheid (behavioral willingness) om bepaald gedrag te vertonen.

Het uiteindelijke prototype willingness model is een mix van elementen uit de theory of reasoned action en de twee factoren uit het social reaction path. Attitudes en subjectieve normen zijn in het model niet alleen van invloed op de (rationele) gedragsintentie, maar ook op de 'behavioral willingness', naast het effect van het beeld dat mensen hebben van bepaald gedrag en de personen die dat gedrag vertonen. Attitudes, subjectieve normen en het prototype beeld dat iemand heeft van gedrag worden op hun beurt weer beïnvloed door eerdere ervaringen met bepaald gedrag.

Voortbouwend op het model suggereren Gerrard et al. (2008) dat prototypes van riskant gedrag aantrekkelijker worden naarmate zulk gedrag meer normatief is, met andere woorden meer voorkomt in de populatie. Leeftijd speelt hierbij een belangrijke rol: als jongeren ouder worden zullen meer van hun leeftijdsgenoten zich bezighouden met riskant gedrag, zoals roken en drinken. Naast leeftijd zijn er nog allerlei andere factoren die kunnen worden verondersteld van invloed te zijn op de aantrekkelijkheid van 'prototypes', zoals het daadwerkelijke gedrag van vrienden en blootstelling via de media aan bepaald gedrag.

4.5.2 Empirische ondersteuning

Naar het prototype willingness model is nog niet zo veel onderzoek gedaan. Gerrard et al. (2008) bespreken verschillende studies die ondersteuning bieden voor de verschillende grondaannames van het model. Ook bespreken ze enkele studies die laten zien dat positieve houdingen tegenover prototypes van drinkers dan wel niet-drinkers samenhangen met eigen drinkgedrag van jongeren, met relatief kleine effectgroottes rond de .20.

Recent verscheen een meta-analyse naar het belang van verschillende kenmerken van prototypes (Van Lettow et al., 2016): de mate waarin ze aantrekkelijk zijn en de ervaren gelijkheid van prototypes met iemand zelf. Het blijkt dat die elementen samenhangen met zowel gedrag als intenties en 'willingness'. Naarmate prototypes van bepaald gedrag meer worden gewaardeerd en als gelijke worden ervaren is de kans groter dat mensen zich op dezelfde manier gaan gedragen, de gemiddelde correlaties zijn klein tot matig (.20 voor waardering, .27 voor gelijkheid). De relaties met intenties en 'willingness' zijn iets sterker. Anders dan bij de theory of planned behavior maakt het niet zo veel uit of het gaat om prototypes voor risicogedrag of voor 'gezond' gedrag. Een combinatie van beide elementen van prototypes geeft de sterkste samenhangen.

4.5.3 Toepassing

De relevantie voor het onderhavige onderzoek ligt er in dat de confrontatie met ex-gedetineerden zou kunnen leiden tot het bijstellen van iemands 'prototype' van een wetsovertreder. Het horen van de verhalen en de levensgeschiedenis van ex-gedetineerden en het daarna discussiëren in de klas over crimineel gedrag zou cognitieve representaties van 'de crimineel' kunnen bijstellen. Voor jongeren die zich enigszins aangetrokken voelen tot een criminele levensstijl kan dit leiden tot een meer realistische zienswijze.

Een averechts effect is echter ook denkbaar. Het is mogelijk dat het zien van ex-gedetineerden in de klas het prototype van 'de crimineel' juist verzacht, wanneer deze minder griezelig en gevaarlijk blijkt te zijn dan wellicht verwacht (wat op zich een gewenste uitkomst zou kunnen zijn). In dat geval zou het prototype van criminaliteit positiever worden, wat de latere bereidheid om zelf delicten te plegen juist zou kunnen versterken.

Voorts kan uit het model ook worden afgeleid dat het bestaande prototype van criminaliteit op de basisschool gemiddeld minder positief zal zijn dan later in de adolescentieperiode, wanneer delinquent gedrag van leeftijdsgenoten normatiever is. Dat zou betekenen dat het inzetten van ex-gedetineerden om het prototype van criminaliteit negatief bij te stellen op jonge leeftijd minder nut zou hebben dan op latere leeftijd, wanneer de kans groter is dat er positieve prototypes bestaan van crimineel gedrag.

4.6 Elaboration Likelihood Model en Source Credibility Model

Twee theorieën die worden gebruikt met betrekking tot preventieprogramma's, maar ook met betrekking tot de effecten van reclame op consumentengedrag, zijn het Elaboration Likelihood Model en het Source Credibility Model. Het Elaboration Likelihood Model gaat (als zogenaamd 'dual process' benadering) ervan uit dat er bewuste en minder bewuste processen van invloed zijn op houding en gedrag. Dit model is mogelijk toepasbaar op het gebruik van ex-gedetineerden in preventieprogramma's omdat het veronderstelt dat kenmerken van de boodschapper en de manier waarop de boodschap wordt gebracht van belang zijn voor de effecten, naast de inhoud van de boodschap zelf. Het Source Credibility Model is afkomstig uit de communicatiewetenschap en gaat ervan uit dat de overtuigingskracht van een boodschap sterk samenhangt met de geloofwaardigheid van de bron of boodschapper. Ook dit is toepasbaar in deze literatuurstudie omdat ex-gedetineerden bij uitstek kunnen worden gezien als geloofwaardige en deskundige bronnen van informatie.

4.6.1 Inhoud van de theorieën

Het Elaboration Likelihood Model (Petty & Cacioppo, 1986) werd ontwikkeld om beter grip te krijgen op de manier waarop attitude- en gedragsverandering mogelijk is, bijvoorbeeld met betrekking tot gezondheids- en risicogedrag. Kern van het model is dat het twee routes naar overtuiging (persuasion) onderscheidt: een centrale route en een perifere route. In de centrale route worden mensen overtuigd

via de inhoud van de boodschap zelf, en de rationele argumenten en overwegingen die daarin naar voren worden gebracht. De perifere route heeft betrekking op meer onbewuste processen en zijdelingse kenmerken ('peripheral cues') waardoor iemand overtuigd kan worden. Dan gaat het onder meer om 'heuristics' of automatismen waar mensen gebruik van maken in het dagelijkse leven om snel beslissingen te kunnen nemen. De zaken die bij deze route een rol spelen zijn minder rationeel, maar meer emotioneel en oppervlakkig. Het gaat bijvoorbeeld om het aantal argumenten dat iemand naar voren brengt en herhaling van argumenten, maar ook om de aantrekkelijkheid of betrouwbaarheid van de boodschapper.

In het Elaboration Likelihood Model werken de elementen uit de centrale en perifere route op elkaar in en komt attitude- of gedragsverandering tot stand via een ingewikkelde interactie van motivatie en cognitieve mogelijkheden van de ontvanger, kenmerken van de boodschap en kenmerken van de boodschapper. Personen die minder gemotiveerd of in staat zijn kennis te nemen van de boodschap, zouden zich eerder laten leiden door perifere kenmerken en op die manier eerder overtuigd worden dan met rationele argumenten. Met betrekking tot de kenmerken van boodschapper wordt in het model en in onderzoek veel belang gehecht aan de 'expertise' van de boodschapper. Argumenten die afkomstig zijn van bronnen die geloofwaardig worden geacht, zouden een sterker effect hebben dan argumenten van minder geloofwaardige bronnen, en de inhoud van de argumenten doet er dan minder toe.

Het Source Credibility Model is verwerkt in het Elaboration Likelihood Model, maar ontstond al eerder. Hovland en collega's ontwikkelden deze benadering in de jaren vijftig (Hovland & Weiss, 1951; Hovland et al., 1953), voortbouwend op eerdere communicatietheorieën en studies in een periode waarin radio en televisie in opkomst waren. Kern van de benadering is dat de effectiviteit van een boodschap afhangt van de veronderstelde geloofwaardigheid van de boodschapper. Als ontvangers een boodschapper als geloofwaardig zien, dan accepteren ze de boodschap sneller en maken ze het zich eigen via internalisatie in de eigen opvattingen, houdingen en gedragingen (zie o.a. Erdogan, 1999). In de oorspronkelijke formulering bestond source credibility uit twee belangrijke elementen: de mate van veronderstelde deskundigheid (expertise) en de mate van veronderstelde betrouwbaarheid (trustworthiness). Deskundigheid omvat zowel kennis en vaardigheden als ervaring. Bij betrouwbaarheid gaat het om zaken zoals veronderstelde eerlijkheid, integriteit en geloofwaardigheid. Het gaat er niet om dat boodschappers daadwerkelijk deskundig en betrouwbaar zijn, maar vooral als zodanig worden gezien. In latere literatuur zijn ook andere zaken toegevoegd aan het construct van source credibility (zie bijvoorbeeld Ohanian, 1990), die samengevat kunnen worden als de aantrekkelijkheid van de boodschapper (attractiveness).

4.6.2 Empirische ondersteuning

Het Elaboration Likelihood Model is met succes toegepast in vele studies (zie bijvoorbeeld Duane, 1999; Petty, 2013). Een groot aantal perifere kenmerken die betrekking hebben op niet-inhoudelijke kenmerken van de boodschap of de boodschapper blijken samen te hangen met de mate waarin boodschappen worden geloofd en attitudes en intenties worden aangepast. Stiff (1986) voerde een meta-analyse uit op enkele centrale veronderstellingen uit het Elaboration Likelihood Model om dit af te zetten tegen een ander model en onderzocht hierbinnen ook de rol van 'source credibility'. In verschillende studies bleek

dit samen te hangen met de overtuigingskracht van een boodschap, met een kleine effect size (rond .16). Dit ondersteunt het Elaboration Likelihood Model en indirect ook het Source Credibility model.

Het Source Credibility Model is onder meer veel toegepast om de effecten van de inzet van beroemdheden (celebraties) in reclame toe te passen (Amos et al., 2008; Erdogan, 1999; Seiler & Kicza, 2017).⁷⁷ De resultaten hierover zijn enigszins gemengd: meestal wordt wel een effect gevonden van verschillende elementen van geloofwaardigheid op de neiging van klanten om een product te kopen dat wordt aanbevolen door beroemdheden, maar soms ook niet. Amos et al. (2008) verrichtten een systematische meta-analyse van verschillende kenmerken van beroemdheden, waaronder geloofwaardigheid en de onderdelen deskundigheid, betrouwbaarheid en aantrekkelijkheid. De gemiddelde effectgrootte (mean R) van overall geloofwaardigheid is medium groot (.30), die van de afzonderlijke onderdelen nog iets groter (aantrekkelijkheid en deskundigheid .36; betrouwbaarheid .46). Pornpitakpan (2006) bespreekt in de meest recente narratieve review de meer algemene effecten van 'source credibility' op overtuigendheid van boodschappen en reclame, ongeacht of de boodschappers beroemdheden zijn of niet. Hij vindt dat er overtuigend bewijs is dat in het algemeen geloofwaardige bronnen sterker overtuigend zijn dan minder geloofwaardig, maar een schatting van de gemiddelde effectgrootte ontbreekt in dit artikel. Interessant is ook dat Pornpitakpan een groot aantal modererende factoren noemt die van invloed zijn in welke mate geloofwaardigheid van de boodschapper ertoe doet. Dat kan te maken hebben met andere kenmerken van de boodschapper, de wijze waarop de boodschap wordt gebracht en ook met allerlei kenmerken van de ontvanger, zoals diens gevoeligheid voor autoriteit, eerder gedrag en houding, en dogmatisme. Helaas is weinig bekend over de modererende rol van demografische kenmerken zoals leeftijd, geslacht en opleiding. De studie van Pornpitakpan vond geen verschillen in het effect van geloofwaardigheid van bronnen tussen oudere en jongere deelnemers.

4.6.3 Toepassing

Toegepast op de inzet van ex-gedetineerden bij preventieprogramma's zouden zowel het Elaboration Likelihood Model als het Source Credibility model voorspellen dat de boodschap van hen overtuigender zou zijn dan dezelfde boodschap gebracht door docenten, aangezien ex-gedetineerden waarschijnlijk eerder worden gezien als 'experts' en daarom overtuigender en geloofwaardiger overkomen. Empirisch onderzoek laat ook zien dat van een grote geloofwaardigheid van de boodschapper een gematigd effect op attitude kan worden verwacht. Mogelijk is dit effect nog sterker voor subgroepen leerlingen die in beginsel minder gemotiveerd zijn kennis te nemen van de boodschap en ook minder cognitieve mogelijkheden hebben om rationele argumenten af te wegen. Juist bij hen zou voorlichting door voor hen geloofwaardige voorlichters via de perifere route binnen het Elaboration Likelihood Model kunnen bijdragen aan attitude- of gedragsverandering.

⁷⁷ Vaak gecombineerd met het Source Attractiveness Model dat vooral gaat over de aantrekkingskracht van beroemdheden, en het Match Up model dat veel belang hecht aan de overeenkomsten in achtergrond tussen boodschapper en ontvanger.

4.7 Transportation - Imagery Model

Het transportation-imagery model is speciaal ontwikkeld om te begrijpen op welke manier 'levensechte' verhalen overkomen en in staat zijn om luisteraars te overtuigen of te beïnvloeden (zie Hinyard & Kreuter, 2007). Deze theorie is mogelijk toepasbaar op de inzet van ex-gedetineerden bij preventieprogramma's, omdat deze bij uitstek in staat zijn levensechte verhalen te vertellen die daardoor mogelijk overtuigender overkomen dan gebruikelijke vormen van voorlichting.

4.7.1 Inhoud van de theorie

Het transportation-imagery model (Green & Brock, 2000, 2002, voortbouwend op Gerrig, 1993) maakt deel uit van een grote hoeveelheid literatuur over de werking en kracht van verhalen ('narrative psychology'). Green & Brock wilden vooral weten waarom sterk verbeeldende en levensechte verhalen zo overtuigend kunnen zijn in vergelijking met andere vormen van educatie en voorlichting. Centraal element in hun verklaring is dat verhalen overtuigend werken omdat luisteraars 'getransporteerd' worden in het verhaal en in de wereld van de verteller. Van *transportation* is sprake als de luisteraar of ontvanger helemaal opgaat in het verhaal, zich een voorstelling maakt van hoe het is gebeurd, er gevoelens bij heeft, en niet afgeleid raakt van de verhaallijn. In dat geval zullen verhalen eerder leiden tot overtuiging dan andere vormen van beïnvloeding. Luisteraars gaan dan zo op in het verhaal dat ze minder geneigd zijn tot tegenwerpingen, ze kunnen zich helemaal inleven in het verhaal, zich identificeren met de verteller en diens perspectief innemen. Het effect van verhalen verloopt ook anders dan gebruikelijke vormen van voorlichting, namelijk onbewust en op een niet-cognitieve manier. Het verhaal nestelt zich als het ware in de luisteraar en kan daardoor een langduriger en soms ook uitgesteld effect hebben (ook wel 'sleeper effect' genoemd, zie ook Appel & Richter, 2007).

De mate waarin transportatie plaatsvindt, wordt in het model ook weer beïnvloed door een aantal factoren. Van belang zijn de kwaliteit van het verhaal en de wijze waarop het verhaal wordt weergegeven, het gebruik van beelden en spanningsbogen ('suspense'), de geloofwaardigheid van het verhaal, en ook de mate waarin luisteraars bekend zijn met de verteller en zich met hem of haar kunnen identificeren. Ook kenmerken van de luisteraar zijn van belang, met name in hoeverre deze in staat is om mentale beelden op te roepen, zich te verplaatsen in anderen en geconcentreerd te blijven luisteren. Op basis van de theorie kan ook worden verondersteld dat de effecten van verhalen sterker zijn voor jongere toehoorders (omdat het voor hen sneller als echt wordt ervaren), voor hoger opgeleiden (die verhalen vaker beter in context kunnen plaatsen) en voor vrouwelijke toehoorders (die gemiddeld zich beter kunnen inleven in anderen).

4.7.2 Empirische ondersteuning

De opstellers van dit model presenteren zelf experimentele ondersteuning (Green, 2004; Green & Brock, 2000, 2002; Green et al., 2004). Zij vinden dat naarmate luisteraars sterker 'transposed' zijn, ze minder

tegen verhalen ingaan en sneller worden overtuigd. Van Laer et al. (2013) voerden een systematische meta-analyse uit van toepassingen van het model op het beïnvloeden van consumentengedrag. Zij baseren hun analyse op 76 gepubliceerde en ongepubliceerde artikelen en concluderen dat het model goed wordt ondersteund. Er zijn significante en relatief sterke effecten van de mate waarin luisteraars worden ondergedompeld (transported) in het verhaal op zowel attitudes (.44) als gedragsintenties (.31). Ook zijn er duidelijke effecten van identificatie en bekendheid met de hoofdpersoon en van het realiteitsgehalte van een verhaal op de mate van transportatie. Voor opleiding en geslacht worden kleine effecten gevonden, voor de leeftijd van de luisteraar lijkt er echter geen duidelijk effect te zijn, maar onduidelijk is of dit ook geldt voor minderjarige respondenten aangezien het meeste onderzoek is verricht onder volwassenen.

Naast de studies naar het transportation-imagery model zijn er ook relevante studies gedaan naar de effecten van verhalen op gewenst en ongewenst gedrag in het algemeen. Shen et al. (2015) voerden een systematische meta-analyse uit van de effecten van verhalen met betrekking tot gezond gedrag en houding en intenties met betrekking tot gezond gedrag. Zij vonden in het algemeen een bescheiden effect op overtuigingskracht van verhalen (.06). De effecten van verhalen op audio en video waren groter dan de effecten van verhalen op schrift, wat in lijn is met het transportation – imagery model. Braddock & Dillard (2016) publiceerden een meta-analyse over de effecten van verhalen op het veranderen van opinies in het algemeen. Zij vonden gematigd sterke verbanden met zowel gewenste houdingen (.19), intenties (.17) en gedrag (.19). Er waren geen duidelijke moderatie-effecten van de manier waarop het verhaal werd verteld en van het werkelijkheidsgehalte.

4.7.3 Toepassing

Het transportation-imagery model zou betekenen dat ex-gedetineerden vooral een gunstig effect kunnen hebben op het gedrag van jongeren via de verhalen die ze vertellen. De levensechtheid en geloofwaardigheid van de verhalen die deze ex-gedetineerden vertellen zou een diepgaand effect kunnen hebben op jongeren, doordat deze opgaan in het verhaal en zich er in kunnen inleven. Het effect zou lang door kunnen werken, doordat het verhaal en de indruk die het maakte op de jongeren later weer naar boven kan komen drijven. Empirisch lijken de effecten van verhalen op zich gematigd, maar is er ondersteuning voor de claim dat zulke levensechte verhalen een versterkt effect hebben op attitudes en gedrag. Met betrekking tot riskant en crimineel gedrag is er echter nog geen studie bekend die dit duidelijk laat zien.

Het model en de empirische bevindingen suggereren ook dat het effect van verhalen sterker worden naarmate de verteller dichter bij de luisteraar staat en naarmate de luisteraar zich beter kan identificeren met de verteller. Wat dit betekent voor de mogelijke effecten van de inzet van ex-gedetineerden is niet duidelijk. Aan de ene kant zouden ex-gedetineerden aansluiten bij jongeren die een verhoogd risico lopen op crimineel gedrag of daar zelfs al mee bezig zijn. Ze hebben mogelijk dezelfde achtergrond en manier van praten. Dat zou kunnen betekenen dat voor deze jongeren sprake kan zijn van een hoge mate van vertrouwdheid en identificatie. Aan de andere kant is het nog maar de vraag in hoeverre ex-gedetineerden

aansluiten bij jongeren en basisschoolleerlingen die zelf nog helemaal niet of nauwelijks te maken hebben gehad met criminaliteit. Zeker als het gaat om kinderen uit het basisonderwijs lijken de mogelijkheden tot identificatie met een veel oudere ex-gedetineerde in de klas beperkt. Weliswaar is er in het onderzoek naar consumentengedrag geen effect van leeftijd gevonden op de mate van transportatie in het verhaal, maar dat gaat gewoonlijk over veel oudere respondenten.

4.8 Conclusie

In dit tweede deel probeerden we antwoord te geven op de vraag: Welke theorieën en/of modellen zijn toepasbaar op een mogelijke (positieve of negatieve) invloed van de inzet van ex-gedetineerden? We vonden zes benaderingen die mogelijk toepasbaar zijn en gingen na wat bekend is over de empirische ondersteuning voor deze theorieën. Elk van deze benaderingen hebben we ook toegepast op de inzet van ex-gedetineerden in voorlichtingsprogramma's met betrekking tot delinquent gedrag en we gingen na hoe en in welke mate daarvan effect te verwachten is op basis van de theorie. In tabel 5 geven we een beknopt overzicht van de belangrijkste kernelementen van de besproken perspectieven. We vermelden de meest centrale ideeën en factoren / variabelen, de mate waarin de centrale factoren effect hebben en eventueel worden gemodereerd, en de betekenis is voor de mogelijke rol van ex-gedetineerden als negatief rolmodel.

Tabel 5 – Belangrijkste kenmerken van de besproken theorieën en modellen en toepassing op de inzet van ex-gedetineerden

Naam theorie/model	Centrale gedachten en factoren uit theorie	Empirische bevindingen	Toepassing op inzet ex-gedetineerde rolmodellen
Deterrence Theory	Gepercipieerde strafzwaarte en strafzekerheid kunnen iemand afschrikken	Klein effect van gepercipieerde strafzekerheid, zwak effect van strafzwaarte. Effecten zijn kleiner voor minderjarigen, strafzwaarte heeft daar geen effect	Van het theoretisch afschrikkende effect van het verhaal van ex-gedetineerden is niet veel effect te verwachten.
Differentiële associatietheorie en de sociale leerbenadering	Delinquent gedrag wordt sociaal geleerd via de overdracht van 'criminele definities' en attitudes, sociale bekrachtiging en imitatie / observatie.	Sterk verband delinquent gedrag met delinquente vrienden, maar causaliteit is onduidelijk. Gematigde tot zwakke effecten van houdingen van vrienden, verwachte beloningen, imitatie en gedrag van anderen dan vrienden.	Theoretisch is op basis van deze benadering een gunstig effect te verwachten van de inzet van ex-gedetineerden via de verschillende leermechanismen. Op basis van de empirie zal het effect bescheiden zijn, al is er mogelijk een vliegwieleffect. Risico dat ook ongunstig gedrag van rolmodel wordt geleerd.
Theory of reasoned action en de theory of	Gedragsintenties bepaald door eigen attitude (morele opvattingen en netto	De elementen van de theorie blijken gedragsintenties voor een substantieel deel te	Theoretisch is een effect te verwachten via elk van de drie centrale factoren. Wellicht meest te verwachten van invloed op

planned behavior	opbrengst) en 'subjective norm' (verondersteld oordeel van anderen plus motivatie te conformeren). Intenties en gedrag ook mede bepaald veronderstelde controle over gedrag.	verklaren, dus relatief sterke effecten. Effecten zijn sterker op korte termijn dan op lange termijn. Effecten verschillen voor verschillende vormen van gedrag, belang leeftijd is onduidelijk.	'subjective norm', ex-gedetineerden laten zien dat zij delinquent gedrag uiteindelijk zijn gaan afkeuren. Ex-gedetineerden zouden ook kunnen bijdragen aan 'perceived behavior control' dat het mogelijk is uit misdaad te raken, dit zou vooral toepasbaar zijn op al delinquente jongeren.
Prototype willingness model	Gedrag wordt ook beïnvloed via onbewuste en sociale processen. Theorie voegt twee factoren toe aan planned behavior: beelden die jongeren hebben van anderen met bepaald gedrag (prototypes) en openstaan voor bepaald gedrag (willingness).	Positieve houding en aantrekkelijkheid van prototypes hangt samen met eigen gedrag. Gematigd sterke relaties met gedrag van waardering voor en vergelijkbaarheid van prototypes, combinatie nog sterker. Weinig verschil tussen gezond en riskant gedrag in effecten.	Theoretisch zou voorlichting door ex-gedetineerden de beelden van jongeren over 'de crimineel' kunnen bijstellen. Kan leiden tot meer realistisch idee (vooral voor jongeren die aangetrokken waren), maar kan averechts werken (beeld wetsovertreder wordt positiever). Empirisch wordt sterkste effect gevonden als er sprake is van meer gelijkheid in achtergrond van prototype met jongere – dat zou betekenen dat sterkere effecten te verwachten zijn bij oudere adolescenten.
Elaboration Likelihood Model en Source Credibility Model	Twee routes om overtuigd te worden (persuasion): centrale route en een perifere (onbewuste) route. Peripheral cues kunnen helpen een boodschap overtuigender te laten zijn. In het source credibility model gaat het daarbij om geloofwaardigheid bron, bestaande uit expertise en betrouwbaarheid, en aantrekkelijkheid.	Er zijn veel 'peripheral cues' gevonden die effect hebben op overtuigingskracht van boodschap. Voor source credibility worden zwakke tot gematigd grote effecten gevonden, zowel wat betreft deskundigheid, betrouwbaarheid en aantrekkelijkheid. Overtuigingskracht heeft ook te maken met kenmerken ontvanger, maar effect leeftijd is onduidelijk.	Op basis van de theorie en empirie zou de inzet van ex-gedetineerden voorlichtingsprogramma's overtuigender kunnen maken, omdat zij als experts geloofwaardiger overkomen. Mogelijk is effect nog sterker voor jongeren die in beginsel minder gemotiveerd en in staat zijn kennis te nemen van de boodschap.
Transportation - imagery Model	Verhalen werken overtuigend omdat men 'getransporteerd' wordt in het verhaal. Werkt op een niet-cognitieve manier. Kenmerken van verhaal en luisteraar zijn van belang, o.a. details, leeftijd en iemands inlevingsvermogen.	Effecten verhalen op zich licht tot gematigd. Gematigde tot sterke effecten van de mate van transportation op houdingen en intenties. Ook effecten van identificatie en realiteitsgehalte.	Dit model zou betekenen dat ex-gedetineerden vooral effect hebben via de levensechte verhalen die ze vertellen. Die effecten zijn mogelijk het grootst bij oudere jongeren of risicjongeren omdat die zich meer kunnen identificeren met de verteller.

Vanuit de criminologie onderzochten we onder meer de deterrence theory. Deze theorie biedt een uitwerking van de veel gehoorde veronderstelling dat de verhalen van ex-gedetineerden jongeren zou kunnen afschrikken van een leven in de criminaliteit. We concludeerden echter op basis van empirische literatuur met betrekking tot deze benadering dat een afschrikwekkend effect van de inzet van ex-gedetineerden en ervaringsdeskundigen afwezig of hooguit zwak zal zijn. De sociale leerbenadering uit de criminologie voorziet een mogelijk effect via de overdracht van alternatieve opvattingen en bekrachtiging met betrekking tot de morele toelaatbaarheid en kosten van delinquent gedrag, en via het bieden van een model dat geïmiteerd kan worden. Aan de ene kant verwachten we dat dit effect in preventieprojecten bescheiden zal zijn, omdat het daar gaat om eenmalige en weinig intense contacten. Maar het effect wordt mogelijk versterkt wanneer niet alleen de jongere zelf maar ook diens vrienden worden beïnvloed door de voorlichtingsprogramma's.

Vanuit de psychologie onderzochten we onder meer de theory of reasoned action en de theory of planned behavior. Ook vanuit deze theorie kan worden verwacht dat ex-gedetineerden en negatieve rolmodellen invloed kunnen hebben op zowel de eigen attitudes als de ervaren sociale norm. De theory of planned behavior suggereert daarnaast dat de inzet van negatieve rolmodellen kan bijdragen aan het gevoel dat het mogelijk is om uit de misdaad te raken, wat vooral voor al delinquente jongeren een effect zou kunnen hebben. Empirisch is veel ondersteuning gevonden voor deze benadering in abstracte zin, maar onbekend is in welke mate dit ook geldt voor delinquent gedrag en voor verschillende leeftijden.

Vanuit het prototype willingness model kan worden verwacht dat ex-gedetineerden mogelijk het beeld van de wetsovertreder in gunstige zin kunnen bijstellen tot een meer realistische zienswijze. Voor deze benadering is ook empirische ondersteuning, met name als rolmodellen worden gewaardeerd en als gelijke worden ervaren. Vanwege dat laatste effect zou in de praktijk wellicht een sterker effect te verwachten zijn bij oudere adolescenten. Op basis van de theorie is ook een averechtse werking denkbaar waarbij delinquent gedrag juist wordt gestimuleerd vanwege een positiever beeld van de wetsovertreder.

Op basis van het psychologische Elaboration Likelihood Model en het Source Credibility Model (ontwikkeld binnen de communicatiewetenschap) kan worden verwacht dat vooral de vorm van de boodschap en de ervaren geloofwaardigheid (met name deskundigheid, ervaringen en betrouwbaarheid) van negatieve rolmodellen kunnen maken dat hun boodschap eerder wordt geloofd door jongeren. Ook hier is voldoende empirische ondersteuning, maar zijn de gevonden effecten gematigd. Het effect is mogelijk nog sterker voor jongeren die in beginsel minder open staan voor de boodschap zelf. Tot slot lijkt het transportation – imagery model goed toepasbaar omdat deze veronderstelt dat vooral de levensechtheid en inleefbaarheid van verhalen van ex-gedetineerden en andere ervaringsdeskundigen een gunstig en ook langdurig effect kunnen hebben op houding en gedrag van jongeren. De effecten van verhalen op gedrag zijn op zich gematigd, maar worden versterkt als mensen zich kunnen identificeren en inleven in de verteller. Toegepast op de inzet van ex-gedetineerden leidt dit ook tot de veronderstelling dat bij oudere en risicojongeren de grootste effecten zijn te verwachten.

Al met al zijn er op theoretische gronden dus voldoende redenen om te veronderstellen dat de inzet van ex-gedetineerden en negatieve rolmodellen bij voorlichting een effect kan hebben op gedrag, niet zozeer

omdat ze afschrikken, maar omdat ze op een geloofwaardige en invoelende wijze alternatieve beelden en boodschappen kunnen overbrengen. Over de sterkte van de effecten moeten de verwachtingen worden getemperd, aangezien veelal zwakke tot gematigde effecten worden gevonden. Er zijn ook redenen om te veronderstellen dat de inzet meer effect heeft bij oudere adolescenten en risicojongeren dan bij kinderen die nog ver af staan van delinquent gedrag.

5. Conclusies

In dit rapport bespraken wij de resultaten van een onderzoek dat ten doel had om na te gaan welke effecten te verwachten zijn van voorlichtings- en preventieprogramma's voor jeugdigen, waarbij ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen worden ingezet. We voerden twee deelonderzoeken uit: een systematische literatuurreview waarin we zochten naar empirische studies over mogelijke effecten en een theoretische verkenning naar mogelijke sociale en psychologische processen die toepasbaar zouden kunnen zijn. In dit slothoofdstuk vatten wij de belangrijkste resultaten van beide deelonderzoeken samen aan de hand van de voornaamste conclusies. Tot slot beantwoorden wij de onderzoeksvragen en doen wij suggesties voor vervolgonderzoek.

5.1 Samenvatting en conclusies van het systematische literatuuronderzoek

In het eerste deel van dit rapport bespraken wij de systematische literatuurreview. Wij doorzochten met helder afgebakende criteria en zoektermen 21 zoekmachines en vier aanvullende databanken en vonden in eerste instantie 3423 mogelijk relevante referenties en 156 aanvullende publicaties via *cross-referencing* en gerichte internet zoekopdrachten naar eventueel relevante preventie- en voorlichtingsprogramma's. Het primaire doel was om evaluatiestudies te vinden van voldoende wetenschappelijke kwaliteit. Na grondige doorzoeking van alle referenties bleek maar één van de gevonden studies te voldoen aan de opgestelde criteria voor een gedegen evaluatie. We waren wel in staat om op basis van een narratieve review een indruk te krijgen van de praktijkervaring en waardering omtrent een aantal projecten aan de hand van enkele studies van minder sterke kwaliteit die projecten evalueren waarbij hoofdzakelijk ex-gedetineerden of voormalig risicjongeren zijn ingezet. Daarnaast bespraken wij een aantal relevante overzichtsstudies waarin de inzet van negatieve rolmodellen naast andere interventies aan de orde komt, en maakten wij een inventarisatie van Nederlandse en niet-Nederlandse voorlichtings- en preventieprogramma's met negatieve rolmodellen voor jongeren.

Een eerste conclusie is dat ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen in de praktijk al veel worden ingezet in preventie- en begeleidingsprogramma's voor jongeren. Alleen al EPJO, dat aanleiding was voor het onderhavige literatuuronderzoek, is op 80 scholen in Amsterdam gegeven en ook uitgebreid naar andere delen van Nederland. Daarnaast vonden we in ons onderzoek nog eens negen andere projecten waarbij ex-gedetineerden of andere jongeren met probleemgedrag worden of zijn ingezet in verband met preventie van delinquent gedrag onder jongeren (zie tabel 4). Daarnaast overwegen verschillende gemeenten dit soort projecten. We vonden ook verschillende voorbeelden van vergelijkbare programma's in het buitenland. Het is opmerkelijk dat er nauwelijks effectstudies zijn uitgevoerd naar deze programma's.

Een tweede conclusie is dat door betrokkenen bij de genoemde preventieprogramma's en door wetenschappers in de relevante overzichtsstudies uiteenlopende redenen worden aangevoerd om het nut van negatieve rolmodellen te onderbouwen. De meest voorkomende reden van organisaties om negatieve rolmodellen in te zetten in voorlichtingsprogramma's komt vanuit het idee dat zij als 'echt'

worden ervaren, waardoor zij meer impact zullen hebben op de jongeren. Ook wordt regelmatig gewezen op de afschrikkende werking van verhalen over de negatieve gevolgen van crimineel gedrag. Tot slot wordt vaak naar voren gebracht dat ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen in staat zullen zijn een betere connectie of vertrouwensband op te bouwen met risicjongeren dan anderen. Door wetenschappers en experts worden in overzichtsstudies gelijklopende argumenten naar voren gebracht om te onderbouwen waarom zij verwachten dat de inzet van negatieve rolmodellen van toegevoegde waarde kan zijn en waarschijnlijk kansen biedt.

Een derde conclusie moet echter zijn dat er ondanks de wijdverspreide inzet van negatieve rolmodellen en het geloof in de positieve werking daarvan er tot op heden nagenoeg geen wetenschappelijke ondersteuning van voldoende empirisch niveau is gevonden is voor de veronderstelde effectiviteit. We vonden één enkele studie die voldoet aan de minimumeisen voor goede evaluaties, namelijk het gebruik van een voor- en nameting en een controlegroep. Deze enkele studie was vooral gericht op het beeld dat jongeren hebben van ex-gedetineerden en niet op eventuele effecten op gedrag, en biedt geen enkele houvast om enige uitspraak te kunnen doen over de effectiviteit met betrekking tot criminaliteitspreventie. Er is hier dus sprake van een ernstig hiaat in onze wetenschappelijke kennis.

Een vierde conclusie is dat uit de beschikbare literatuur in ieder geval wel duidelijk wordt dat zowel jongeren als preventiemedewerkers de inzet van ex-gedetineerden en ervaringsdeskundigen als positief ervaren. Jongeren oordelen positief over de authenticiteit van de ingezette rolmodellen en geven aan dat hun kijk op probleemgedrag is veranderd. In hoeverre er daadwerkelijk effecten zijn en of die beklijven, wordt uit deze literatuur echter niet duidelijk.

Een vijfde conclusie is dat we over aanvullende detailvragen over de inzet van ex-gedetineerden en andere ervaringsdeskundigen vooralsnog weinig kunnen zeggen. Er is geen betrouwbaar empirisch materiaal voorhanden over het basale effect zelf, laat staan dat we iets kunnen zeggen over korte versus lange termijn-effecten, effecten op attitudes en kennis/inzicht, uitvoeringsmodaliteiten en de rol van leeftijd. Hiervoor is ook nader empirisch onderzoek nodig. De enige deelvraag waarover wel enig betrouwbaar empirisch materiaal voorhanden is die over het beeld dat jongeren hebben over ex-gedetineerden. Uit het hiervoor genoemde, inmiddels gedateerde, onderzoek bleek dat slechts bij een kleine groep jongeren de voorlichting het gewenste effect had, terwijl de meeste onderzochten juist minder gunstig gingen oordelen.

Een zesde conclusie heeft betrekking op de beschikbare informatie over gevonden voorlichtings- en preventieprogramma's. De informatie op bijbehorende websites was veelal summier; het ontbrak soms aan een duidelijke beschrijving van het programma, maar vooral ook hoe vaak het project werd uitgevoerd, op/bij hoeveel scholen/instanties en welke leeftijdscategorie de doelgroep had. Daarnaast was ook niet altijd duidelijk hoe vaak een ex-gedetineerde of ander negatief rolmodel werd ingezet; bij sommige projecten lijken ze een prominentere rol in te nemen dan bij andere programma's. Tot slot werd

er nergens in de beschrijvingen gerefereerd aan theorieën waaruit de werking van de inzet van negatieve rolmodellen zou blijken.⁷⁸

5.2 Samenvatting en conclusies van de theorieverkenning

In het tweede deel van dit rapport verkenden wij welke theorieën en modellen mogelijk relevant kunnen zijn voor onze vraagstelling. We bespraken zes verschillende benaderingen uit de criminologie, psychologie en communicatiewetenschap, onderzochten de empirische status hiervan aan de hand van narratieve reviews en systematische meta-analyses en gingen na wat deze theorieën en modellen betekenen voor de inzet van ex-gedetineerden en ervaringsdeskundigen in preventieprogramma's.

Een eerste conclusie uit dit deel was dat veel van de in de praktijk geopperde processen en mechanismen te verbinden zijn met bestaande theoretische invalshoeken. Het idee dat de inzet van ex-gedetineerden een mogelijk afschrikwekkende werking heeft past goed bij de deterrence theory uit de criminologie. Sociale leerbenaderingen en de theory of reasoned action / planned behavior passen goed bij het streven om met hulp van ervaringsdeskundigen de kijk op de opbrengsten en morele wenselijkheid van delinquent gedrag te veranderen. Het 'rolmodel'-principe uit de besproken preventieprogramma's vinden we terug in het prototype willingnessmodel, en het belang van de authenticiteit, geloofwaardigheid en deskundigheid van de boodschapper kan worden onderbouwd via het elaboration likelihood model en het source credibility model. Het narrative imagery model ten slotte past goed bij het idee dat de verhalen van ex-gedetineerden werkzaam zijn omdat ze zo indringend en inleefbaar zijn.

Een tweede conclusie uit de theoretische verkenning is dat niet alle verklaringen en veronderstelde processen even aannemelijk zijn op basis van het beschikbare empirische onderzoek naar de bijpassende theorieën. Zo wordt voor het idee van afschrikking maar weinig ondersteuning gevonden in de literatuur over deterrence theory. Ook het idee dat jongeren positieve opvattingen en gedrag kunnen leren of imiteren van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen is twijfelachtig gezien de beperkte aard en omvang van het contact in veel voorlichtingsprogramma's op scholen. En als er dan sprake is van imitatie of verandering via het 'prototype', dan is nog maar de vraag wat jongeren gaan navolgen en of zij wellicht niet een positiever beeld krijgen van het eerdere criminele gedrag van een wetsovertreder. De mechanismen die vanuit het elaboration likelihood model, source credibility model en het narrative imagery model konden worden afgeleid lijken nog het meest aannemelijk op basis van eerder empirisch onderzoek: ex-gedetineerden en ervaringsdeskundigen dragen bij aan de ervaren geloofwaardigheid en deskundigheid van de boodschapper, en jongeren kunnen zich mogelijk zodanig inleven in de verhalen die zij vertellen dat deze een sterker en langduriger effect hebben dan gebruikelijke vormen van voorlichting. Het gaat daarbij niet alleen om afschrikking, maar om het kunnen afwegen van verleidingen en nadelen op lange termijn en om de mogelijkheid en wenselijkheid om te stoppen met bepaalde gedragingen wanneer iemand daar al mee begonnen is.

⁷⁸ Uitsluitend Stichting Waarheid refereert aan een WODC-onderzoek (Van der Put et al. 2013), waarin zij verwijzen naar het effect van de inzet van positieve rolmodellen.

Een derde conclusie uit de theoretische verkenning kan zijn dat effecten waarschijnlijk niet voor alle subgroepen even sterk zullen zijn. Uit de bespreking komt naar voren dat voorzichtig kan worden verondersteld dat negatieve rolmodellen overtuigender zijn naarmate ze dichter bij de doelgroep staan. Dat betekent dat van voorlichting met deze categorie minder te verwachten zou zijn voor brede doelgroepen van jongere adolescenten en basisschoolleerlingen, dan voor middelbare scholieren in de piekleeftijd van probleemgedrag en voor risicojongeren en reeds delinquente personen. Dit zijn echter vooralsnog hypothesen die nader zouden moeten worden getoetst.

5.3 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Aan het begin van dit rapport formuleerden wij twee overkoepelende onderzoeksvragen en enkele meer specifieke deelvragen en aandachtspunten.

De eerste overkoepelende hoofdvraag luidde: Wat is bekend over de *effecten* van het inzetten van ex-gedetineerden en andere negatieve ervaringsdeskundigen bij preventie- en voorlichtingsprogramma's voor jeugdigen? Het antwoord is kortweg dat er erg weinig hierover bekend is, ondanks de brede inzet van het middel in verschillende programma's in binnen- en buitenland. We vonden slechts vier evaluaties, waarvan slechts een gebruik maakt van een voor- en nameting en een controlegroep.

Daarmee konden we ook niet veel zeggen over de verschillende deelvragen die we hoopten te beantwoorden wanneer er voldoende studies te vinden waren. Over deelvraag a), over de effecten van de inzet van ex-gedetineerden en negatieve ervaringsdeskundigen op latere betrokkenheid bij delinquent gedrag en attitudes over delinquent gedrag konden we geen specifiek empirisch materiaal vinden. Met betrekking tot deelvraag b) over de effecten op kennis en inzicht en attitudes ten opzichte van ex-gedetineerden, lijkt het kwalitatief materiaal uit het onderzoek te suggereren dat betrokken leerlingen en voorlichters hierover positief zijn. Echter, het kwantitatieve onderzoek dat hiernaar is verricht lijkt grotendeels geen positief effect te signaleren. Wat betreft deelvraag c), over eventuele verschillende effecten van verschillende uitvoeringsmodaliteiten is al helemaal weinig bekend, maar wel hebben we kunnen constateren dat er veel variatie bestaat in de manier waarop in de praktijk uitvoering wordt gegeven aan de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve rolmodellen, ook al is niet altijd duidelijk hoe dit is uitgevoerd.

Met betrekking tot deelvragen d) en e) over eventuele verschillen in effect naar leeftijd en korte versus lange termijn, valt op basis van het huidige empirische onderzoek nog niets te zeggen. Datzelfde geldt voor effecten op verschillende vormen van delinquent gedrag of voor kwetsbare of risicojongeren. Ook eventuele bijkomende effecten op attitudes ten opzichte van politie en gezagsdragers zijn in de besproken onderzoeken niet nader bekeken. Wel kunnen we iets zeggen over de onderbouwing van de verschillende interventies. Er wordt regelmatig iets geschreven over de redenen waarom ex-gedetineerden mogelijk invloed zouden kunnen hebben op jongeren die voorlichting krijgen, waarbij vooral het afschrikwekkende effect werd genoemd, en de authenticiteit van de voorlichter. Geen van de onderzochte interventies of programma's is echter expliciet gegrondvest op een criminologische of psychologische theorie.

De tweede hoofdvraag van het onderzoek luidde: Welke theorieën en/of modellen zijn toepasbaar op een mogelijke (positieve of negatieve) invloed van de inzet van ex-gedetineerden? Wij vonden zes stromingen met meerdere theorieën en modellen die in ieder geval passen bij mogelijke processen die een rol kunnen spelen: de deterrence theory; sociale leerbenaderingen; de theory of reasoned action / planned behavior; het prototype willingness model; het source credibility model en het estimation likelihood model, en het transportation-imagery model uit de narratieve benadering. Op basis van de beschrijving van deze theorieën en overzichtswerken over de empirische status ervan, concludeerden wij dat met name de ervaren authenticiteit, geloofwaardigheid en deskundigheid van ex-gedetineerden en negatieve rolmodellen en de levensechte en inleefbare verhalen op theoretische gronden zouden kunnen leiden tot een gunstig effect. We verwachtten echter ook dat die effecten het meest waarschijnlijk zijn bij jongeren die wat ouder zijn en meer gelijkenis vertonen met negatieve rolmodellen. Voor het vaak veronderstelde effect van afschrikking zagen we echter weinig ondersteuning.

5.4 Beperkingen van het onderzoek

Het onderhavige onderzoek kent enkele beperkingen die we niet onvermeld willen laten. Ten eerste is het mogelijk dat we relevante literatuur over het hoofd hebben gezien. Ondanks dat we zeer uitgebreid hebben gezocht in verschillende databases, valt niet uit te sluiten dat er wellicht publicaties over empirisch onderzoek zijn gemist. Oudere publicaties, die niet altijd gedigitaliseerd zijn, ontbreken mogelijk. Daarnaast was binnen de duur van het onderzoek niet mogelijk om de lijst met ‘aanvullende literatuur’⁷⁹, waarin ook veel boektitels staan opgenomen, uitgebreid te doorlopen. Met betrekking tot de theoretische verkenning hebben we ook niet uitputtend alle mogelijke theorieën en modellen kunnen onderzoeken. Wellicht zijn er nog andere benaderingen denkbaar waaruit inzichten af te leiden zijn met betrekking tot de manier waarop ex-gedetineerden en andere ervaringsdeskundigen invloed kunnen hebben op houding en gedrag van jongeren. We hebben echter wel alle redeneringen en verklaringen die binnen de gevonden interventies en programma’s naar voren zijn gebracht, kunnen verbinden met bestaande theorieën en modellen.

Een beperking is ook dat we ons primair hebben gericht op de betekenis voor het probleemgedrag van de jongeren die voorlichting krijgen of meedoen aan preventieprojecten. We hebben minder gekeken naar mogelijke gunstige effecten voor de rolmodellen zelf die meedoen aan programma’s of voor het beeld dat over hen bestaat. Deze effecten zijn wellicht ook substantieel en reden om dit soort programma’s voort te zetten. Zoals Van Kempen et al. (2010) aangeven: “De toegevoegde waarde van het inzetten van ervaringsdeskundigen lijkt nog het meest te liggen in de betekenis die het heeft voor ervaringsdeskundigen zelf.”(p. 10). Deze suggestie wordt onderbouwd door kwalitatieve beschrijvingen van de ervaringen van mentoren en ervaringsdeskundigen (Kavanagh & Borill, 2013; Prescott, 2014), maar lijkt kwantitatief ook nog niet te zijn onderzocht.

⁷⁹ Afgaande op de abstract werden deze publicaties uitgesloten; er werd geen inzet van ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen benoemd. Meer algemeen had de thematiek (mentorschap, jeugdinterventies, et cetera) wel met onze studie te maken en vandaar dat we hier nog een aparte lijst van hebben bijgehouden

5.5 Aanbeveling

De belangrijkste aanbeveling die we kunnen doen op basis van deze literatuurstudie is dat op dit moment het uitvoeren van methodologisch verantwoord evaluatieonderzoek essentieel is. Het ontbreekt structureel aan evaluatie van voldoende kwaliteit, terwijl inmiddels een groot aantal programma's wordt aangeboden of voorbereid waarin negatieve rolmodellen een prominente rol innemen. Tot op heden is onduidelijk of dit soort voorlichtingsprojecten het gewenste effect bereiken.

Een dergelijk onderzoek zou in ieder geval een voor- en nameting moeten bevatten met betrekking tot delinquent gedrag en attitudes van jongeren die deelnemen aan een voorlichtingsprogramma waarin ex-gedetineerden of andere negatieve rolmodellen worden ingezet. Daarnaast zou ook onderzocht kunnen worden in hoeverre de kennis en attitudes ten opzichte van ex-gedetineerden, politie en gezagsdragers verandert, en wat ex-gedetineerden zelf ervaren voor, tijdens en na hun deelname aan preventie-activiteiten. Voorts zou sprake moeten zijn van een controlegroep die in aard en omvang voldoende vergelijkbaar is met de groep die voorlichting krijgt aangeboden. Mede gezien de verschillende modaliteiten en intensiteiten van de bestaande programma's is ook een opzet geboden waarbij de specifieke effecten van de inzet van ex-gedetineerden kan worden gefilterd van de meer algemene effecten van voorlichting: te denken valt aan het samenstellen van verschillende experimentele groepen waarbij de ene wel en de andere niet of in een andere volgorde voorlichting door negatieve rolmodellen krijgt aangeboden.⁸⁰ Daarnaast zou in het ideale geval ook de effecten op langere termijn moeten worden onderzocht, alsmede verschillen tussen jongere en oudere adolescenten.

Op theoretische gronden is er reden om te veronderstellen dat de inzet van ex-gedetineerden en andere negatieve ervaringsdeskundigen een gunstig preventief effect *kan* hebben (maar is een averechtse werking ook niet ondenkbaar); op basis van het beschikbare onderzoek is een gunstig effect vooralsnog niet aangetoond. Voorts is op theoretische en empirische gronden reden om te veronderstellen dat de inzet mogelijk sterkere effecten kan hebben bij oudere jongeren en/of risicjongeren dan bij een algemene populatie en relatief jonge adolescenten en kinderen. De huidige brede toepassing van de methodiek roept om een meer gedegen onderbouwing van de inzet van ex-gedetineerden bij voorlichtingsprogramma's en de doelgroep waarvoor deze wordt ingezet.

⁸⁰ Een geschikt onderzoeksdesign is dat van een onderzoek naar de effectiviteit van voorlichtingslessen over drugsgebruik. In dit onderzoek werden vier onderzoeksgroepen gevormd van voldoende omvang: een controlegroep die geen voorlichting kreeg, een groep die informatieve lessen kreeg en bezoek van een voormalige drugsgebruiker, een groep die alleen bezoek kreeg van een voormalige drugsgebruiker, en een groep die alleen informatieve lessen kreeg (zie o.a. Rutten et al., 2016). De gegevens van dit onderzoek worden op dit moment nog nader geanalyseerd.

Literatuurlijst

- Adams, C. (2009). Reaching Out, From Within. *Printing Impressions*, 51(9), 36-38.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Akers R. L. (1973). *Deviant behavior: A social learning approach*. Belmont: Wadsworth.
- Akers, R. L., & Jensen, G. F. (2006). The empirical status of social learning theory of crime and deviance: The past, present, and future. *Taking stock: The status of criminological theory*, 15, 37-76.
- Amos, C., Holmes, G., & Stratton, D. (2008). Exploring the relationship between celebrity endorser effects and advertising effectiveness: A quantitative synthesis of effect size. *International Journal of Advertising*, 27(2), 209-234.
- Anonymous. (2017). Good Practice: Local Action - Interview - A way out of gang culture from one who's been there. *Third Sector*, 56.
- Apel, R., & Nagin, D. S. (2017). Perceptual Deterrence. *The Oxford Handbook of Offender Decision Making*, 6, 121.
- Appel, M., & Richter, T. (2007). Persuasive effects of fictional narratives increase over time. *Media Psychology*, 10(1), 113-134.
- Armitage, C. J., & Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behaviour: A meta-analytic review. *British journal of social psychology*, 40(4), 471-499.
- Baas, N. J. (1997). *Het effect van voorlichting op school. Een literatuurverkenning*. Den Haag: WODC.
- Baroness Neuberger's review as the Government's Volunteering Champion (2009). *Volunteering across the criminal justice system*. Verkregen via:
<http://www.oneeastmidlands.org.uk/sites/default/files/library/volunteers%20in%20cjs.pdf>
- Batelaan, H., Moll, M., & Tromp, E. (2005). *De Rode Jasjes. Effectmeting van het project Veilig op Straat in Dronten en Lelystad*. Amsterdam: Regioplan. Verkregen via:
https://www.regioplan.nl/publicaties/rapporten/de_rode_jasjes_effectmeting_van_het_project_veilig_op_straat_in_dronten_en_lelystad
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1963). *Social learning and personality development*. New York: Holt Rinehart and Winston.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191.
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-hall.
- Becker, G. S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy* 76: 169.
- Bentham, J. (1791). *Panopticon*. Dublin: Thomas Byrne.
- Berger, M., & Booij, Y. (2002). *Youth at Risk. Evaluatie op basis van de drie pilot-projecten*. Utrecht: NIZW Uitgeverij. Verkregen via: <http://www.jeugdinformatie.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/YAREvaluatie.pdf>
- Bernstein, L., Rappaport, C. D., Olsho, L., Hunt, D., & Levin, M. (2009). *Impact Evaluation of the U.S. Department of Education's Student Mentoring Program. Final Report. NCEE 2009-4047*. Verkregen via:
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED504310&site=ehost-live>
- Bowie, L. (2006, Dec 14). Ideas to aid black youths: Md. panel proposes tactics for academic success of males. *McClatchy - Tribune Business News*, p. 1.
- Bieleman, B., Van Aalderen, M., Nijkamp, R., & Nijboer, J. A. (2007). *Voorkomen incidenten. Evaluatie rol supportersproject Groningen bij incidenten*. Groningen: Intraval en Rijks Universiteit Groningen. Verkregen via: http://www.intraval.nl/pdf/ESG2_c20_sam.pdf
- Brown, R., Jr. (1996). Helping Young Black Males Succeed (*Juvenile Justice Programs & Trends*, P 9-11, 1996, Alice Fins, ed. -- See NCJ- 172261). United States. (niet gevonden).
- Brugman, D., Bink, M. D., Nas, C. N., & Van den Bos, J. K. (2007). Kunnen delinquenten jongeren elkaar helpen in hun sociale ontwikkeling? Effecten peer-hulpprogramma EQUIP op denkfouten en recidive. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49(2), 153-169.
- Bruinsma, G. (2014). Differential Association Theory. In G. Bruinsma, & D. Weisburd, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (pp. 1065-1075). Springer New York.

- Burgess, R. L., & Akers, R. L. (1966). A differential association-reinforcement theory of criminal behavior. *Social problems*, 14(2), 128-147.
- Butts, J. A., Roman, C., Bostwick, L., & Porter, J. R. (2015). Cure Violence: A Public Health Model to Reduce Gun Violence. *Annual Review of Public Health*, 36(1), 39-53.
- Cavanagh, S. (2004). 'Get Tough' Programs Seen as Ineffective. *Education Week*, 24(9), 16-16.
- Chan, L.S., Kipke, M.D., Schneir, A., Iverson, E., Warf, C., Limbos, M.A., & Shekelle, P. (2004). *Preventing Violence and Related Health-Risking Social Behaviors In Adolescents*. Evidence Report/Technology Assessment No. 107 (Prepared by the Southern California Evidence-based Practice Center under Contract No. 290-02-2003.) AHRQ Publication No. 04-E032-2. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality.
- Clark Pace, P. (2011). *Male juvenile delinquent's effects on younger male sibling's delinquency and crime in the absence of positive adult male role models*. (71), (Dissertation). Verkregen via: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2011-99020-018&site=ehost-live>
- Clayton, A. (2009) *Mentoring for Youth involved in Juvenile Justice Programs: A Review of the Literature*. Commonwealth Corporation. University of Massachusetts. (enkel abstract).
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological bulletin*, 112(1), 155-159.
- Commercial Union Insurance, C. (1978). *News Clips on Crime Prevention*. United States. (niet gevonden).
- Cultural and Indigenous Research Centre Australia (CIRCA) (2017). *Youth on Track Social Outcomes Evaluation*. Verkregen via: <http://www.youthontrack.justice.nsw.gov.au/Documents/circa-evaluation-final-report.pdf>
- De Gee, A., Zijlstra-Vlasveld, M., Leone, S., Boon, B., & Van der Poel, A. (2015). *De effectiviteit van de inzet van rolmodellen in leefstijlcampagnes: strategische verkenning, theorie en praktijk*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- De Graaff, B. G. J., & Buurman, K. A. (?). *Voorbeeld doet volgen? Rolmodellen van (radicaliserende) moslimjongeren in Nederland*. Het Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme studies van de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden. Verkregen via: <http://media.leidenuniv.nl/legacy/Voorbeeld%20doet%20volgen2.pdf>
- De Jong, J. D. (2013). *Rolmodellen en het risico op recidive. Een mentor als positief rolmodel ter vermindering van criminaliteit van jonge Amsterdamse veelplegers*. Rebond Onderzoek & Advies. Verkregen via: <http://rebond.nl/wp-content/uploads/2014/07/Rolmodellen-en-het-risico-op-recidive-De-Jong-2013-def.pdf>
- De Jong, J. D. (2014). *Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen. De Denktank: Rolmodellen en Jeugdgroepen*. ReBond Onderzoek & Advies. Verkregen via: https://www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl/fileadmin/w/wegwijzerjeugdenveiligheid_nl/Jeugdgroepen/Brochure_Denktank3_Rolmodellen.pdf
- De Jong, J. D. (2014). *Rolmodellen en problematische jeugdgroepen. De preventieve invloed van positieve rolmodellen op risicojeugd met betrekking tot nazorg en vroegsignalering*. Amsterdam/Den Haag: Rebond/Ministerie van Veiligheid en Justitie, Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen. (niet gevonden).
- Den Otter, P. (1991). *Eindrapport evaluatie-onderzoek project preventie alcoholgerelateerde delikten* (enkel samenvatting). Groningen: Onderzoekscentrum voor Criminologie en Jeugdcriminologie. Samenvatting verkregen via: <https://kennisbank.wodc.nl/NES/Pages/Eindrapport-evaluatie-onderzoek-project-preventie-alcoholgerelateerde-delikten-Preventie-Alcoholgerelateerde-Delicten-PAD-.aspx>
- Den Otter, P., Elzinga, A., & Witte, R. (1998). *Preventie voor en door jongeren. Een inventarisatie van jeugdparticipatieprojecten gericht op criminaliteitspreventie*. Ministerie van Justitie: Directie Preventie, Jeugd en Sanctiebeleid.
- Devilley, G. J., Sorbello, L., Eccleston, L., & Ward, T. (2005). Prison-based peer-education schemes. *Aggression and Violent Behavior*, 10, 219-240.
- Duane, T. (1999). The elaboration likelihood model; Current status and controverses. *Dual-process theories in social psychology*, 41.
- DuBois, D. L., Portillo, N., Rhodes, J. E., Silverthorn, N., & Valentine, J. C. (2011). How Effective Are Mentoring Programs for Youth? A Systematic Assessment of the Evidence. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(2), 57-91.
- Duriez, S. A., Sullivan, C., Sullivan, C. J., Manchak, S. M., Latessa, E. J. (2017) *Mentoring Best Practices Research: Effectiveness of Juvenile Mentoring Programs on Recidivism*. Cincinnati: Center for Criminal Justice Research, University of Cincinnati. Verkregen via: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/grants/251378.pdf>

- Erdogan, B. Z. (1999). Celebrity endorsement: A literature review. *Journal of marketing management*, 15(4), 291-314.
- Farrington, D.P., Gottfredson, D.C., Sherman, L.W., & Welsh, B.C. (2002). Maryland Scientific Methods Scale. In L.W. Sherman, D.P. Farrington, B.C. Welsh, & D. Layton MacKenzie (eds.) *Evidence-Based Crime Prevention* (pp. 13-21). London and New York: Routledge.
- Finnegan, J., Whitehurst, D., Deaton, S. (2010) *Models of mentoring for inclusion and employment. Thematic review of existing evidence on mentoring and peer mentoring*. London. Verkregen via: [http://stats.learningandwork.org.uk/MOMIE/Models%20of%20Mentoring%20for%20Inclusion%20and%20Employment %20A%20review%20of%20existing%20evidence.pdf](http://stats.learningandwork.org.uk/MOMIE/Models%20of%20Mentoring%20for%20Inclusion%20and%20Employment%20A%20review%20of%20existing%20evidence.pdf)
- Fishbein, M. (1967). Attitude and the prediction of behavior. *Readings in attitude theory and measurement*.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*.
- Fletcher, D. R., & Batty, E. (2012) *Offender Peer Interventions: What do we know?* Centre for Regional Economic and Social Research, Sheffield Hallam University. Verkregen via: <https://www4.shu.ac.uk/research/cresr/sites/shu.ac.uk/files/offender-peer-interventions.pdf>
- Fox, A. M., Kats, C. M., Choate, D. E., & Hedbeg, E. C. (2015) Evaluation of the Phoenix TRUCE Project: A Replication of Chicago CeaseFire, *Justice Quarterly*, 32(1), 85-115.
- Fraser, P., & Watkins, L. (2004). 'Adding that much more'. *Researching Nacro volunteers*. A Nacro research report. Verkregen via: <http://www.urbanministry.org/wiki/adding-much-more-researching-nacro-volunteers>
- Garcia, D. (2013). *An Evaluation of the Prison Education Project at the California Institution for Women*. Thesis, California State Polytechnic University, Pomona. Verkregen via: <http://www.prisoneducationproject.org/PEPCIWThesis.pdf>
- Gardysz, J. O. E. (2016). ArtForcelowa uses arts to engage troubled youths. *Des Moines Business Record*, 34(42), 26. (niet gevonden).
- Gerrard, M., Gibbons, F. X., Houlihan, A. E., Stock, M. L., & Pomery, E. A. (2008). A dual-process approach to health risk decision making: The prototype willingness model. *Developmental Review*, 28(1), 29-61.
- Gerrig, R. J. (1993). *Experiencing narrative worlds: On the psychological activities of reading*. New Haven: Yale University Press.
- Gibbs, J. P. (1975). *Crime, punishment, and deterrence*. New York: Elsevier.
- Giustini, D., & Boulos, M. N. K. (2013). Google Scholar is not enough to be used alone for systematic reviews. *Online Journal of Public Health Informatics*, 5(2), 214. <http://doi.org/10.5210/ojphi.v5i2.4623>
- Godin, G., & Kok, G. (1996). The theory of planned behavior: a review of its applications to health-related behaviors. *American journal of health promotion*, 11(2), 87-98.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of personality and social psychology*, 79(5), 701.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2002). In the mind's eye: Transportation-imagery model of narrative persuasion. In M. C. Green, J. J. Strange, & T. C. Brock (Eds.), *Narrative impact: Social and cognitive foundations* (pp. 315-341). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hardeman, W., Johnston, M., Johnston, D., Bonetti, D., Wareham, N., & Kinmonth, A. L. (2002). Application of the theory of planned behaviour in behaviour change interventions: A systematic review. *Psychology and health*, 17(2), 123-158.
- Higginson, A. & Mazerolle, L. (2014). Legitimacy policing of places: The impact on crime and disorder. *Journal of Experimental Criminology*, 10(4), 429-457. <https://doi.org/10.1007/s11292-014-9215-6>
- Hinyard, L. J., & Kreuter, M. W. (2007). Using narrative communication as a tool for health behavior change: a conceptual, theoretical, and empirical overview. *Health Education & Behavior*, 34(5), 777-792.
- Hoeben, E. M., Meldrum, R. C., & Young, J. T. (2016). The role of peer delinquency and unstructured socializing in explaining delinquency and substance use: A state-of-the-art review. *Journal of Criminal Justice*, 47, 108-122.
- Hopkins, B., Smart, J. & Lackenby, J. (?). *Evaluation of the SOS+ Intervention*. Coventry University and St Giles Trust. Verkregen via: <https://www.stgilestrust.org.uk/misc/Evaluation%20into%20SOS+.pdf>
- Horjus B., De Groot J., Muilwijk F., Niels. J. & Durville, S. (2004). *Waar een wil is.... Evaluatie van de Utrechtse JongerenTeams*. Zeist: Horjus & Partners. Verkregen via: <http://members.ziggo.nl/horjus2003/site/eindrapJEVdef.pdf>

- Howell, J. C. (2010). Gang Prevention: An Overview of Research and Programs. *Juvenile Justice Bulletin*. Verkregen via: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/231116.pdf>
- Hovland, C. I., & Weiss, W. (1951). The influence of source credibility on communication effectiveness. *Public opinion quarterly*, 15(4), 635-650.
- Hovland, C. I., Janis, I. L., & Kelley, H. H. (1953). *Communication and persuasion; psychological studies of opinion change*. New Haven, CT, US: Yale University Press.
- Humanitas (2015). *Jaarverslag 2014 MA werk*. Humanitas, afdeling Haagland. Verkregen via: <https://www.humanitas.nl/siteassets/locaties/haagland/documenten/jaarverslag-2014-maatschappelijke-activering.pdf>
- Hunter, G., & Kirby, A. (2011). *Evaluation of Working One to One with Young Offenders* (enkel toegang tot samenvatting). London: Prince's Trust. Verkregen via: <http://www.icpr.org.uk/publications-team/volunteering,-peer-mentoring-and-the-criminal-justice-system/evaluation-summary-working-one-to-one-with-young-offenders.aspx>
- Hurezan, L. A., Burcă, C., & Popa, P. (?). *The Effectiveness of Negative Role Models in Prevention Programs*. Verkregen via: http://archive.icpa.ca/tools/download/1507/The_Effectiveness_of_Negative_Role_Models_in_Prevention_Programs_-_Arad_Prison.pdf
- Jolliffe, D. and Farrington, D. (2007) *A rapid evidence assessment of the impact of mentoring on re-offending*. London: Home Office Research Report. Verkregen via: http://www.crim.cam.ac.uk/people/academic_research/david_farrington/olr1107.pdf
- Jolliffe, D. and Farrington, D. (2008) *The Influence of Mentoring on Reoffending*. The Swedish National Council for Crime Prevention. Verkregen via: http://www.crim.cam.ac.uk/people/academic_research/david_farrington/mentorsw.pdf
- Kavanagh, L., & Borrill, J. (2013). Exploring the experiences of ex-offender mentors. *Probation Journal*, 60(4), 400-414.
- Kleck, G. (2014). Deterrence: Actual versus perceived risk of punishment. In: Bruinsma G., & Weisburd, D., *Encyclopedia of criminology and criminal justice* (pp. 1014-1023). Springer New York. Langa, M., & Masuku, T. (2015). The role of ex-offenders in implementing the Community Work Programme as a crime and violence prevention initiative. *African Safety Promotion Journal*, 13(2), 78-91.
- Latesse, E., Lugo, M., Pompoco, A., Sullivan, C., Wooldredge, J. (2015). *Evaluation of Ohio's Prison Programs*. Cincinnati: University of Cincinnati Corrections Institute (UCCI). Verkregen via: <https://www.uc.edu/content/dam/uc/corrections/docs/InTheNews/Prison%20Study%20Final%20Report%2010-26-15.pdf>
- Lebel, T. P. (2008). An Examination of the Impact of Formerly Incarcerated Persons Helping others, *Journal of Offender Rehabilitation*, 46(1-2), 1-24, DOI: 10.1080/10509670802071485
- Lilly, J. R., Cullen, F. T., & Ball, R. A. (2010). *Criminological theory: Context and consequences*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications Inc.
- Lipsey, M. (2009). The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview. *Victims and Offenders*, 4, 124-147.
- Lockwood, P., Wong, C., McShane, K., & Dolderman, D. (2005a). The Impact of Positive and Negative Fitness Exemplars on Motivation. *Basic and Applied Social Psychology*, 27(1): 1-13. (Geciteerd uit: De Gee, A., et al., 2015).
- Lockwood, P., Chasteen, A. L., & Wong, C. (2005b). Age and Regulatory Focus Determine Preferences for Health Related Role Models. *Psychology and Aging*, 20(3): 376-389. (Geciteerd uit: De Gee, A., et al., 2015).
- LoSciuto, L. & Ausetts, M.A. (1988). Evaluation of a drug abuse prevention program: A field experiment. *Addictive Behavior*, 13, 337-351.
- LoSciuto, L. & Steinman, R. B. (2004). A Re-Evaluation of Project PRIDE, A Redesigned school-based drug abuse prevention program, *Journal Drug Education*, 34(2), 155-166.
- Love, R. B. (1980). Educational Process & Black on Black Crime. United States. (niet gevonden).
- Luger, M. (1968). Utilizing the ex-offender as a staff member: community attitudes and acceptance. Chapter from: *Offenders as a Correctional Manpower Resource. Report of a Seminar (Washington D.C., March 7-8, 1968)*. Joint Commission on Correctional Manpower and Training, Washington, D.C. Verkregen via: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED029100.pdf>

- Lurigio, A., Bensinger, G., Thompson, S. R., Elling, K., Poucis, D., Selvaggio, J., & Spooner, M. (2000). *A Process and Outcome Evaluation of Project BUILD: Years 5 and 6*. Unpublished Report. Chicago, Ill.: Loyola University, Department of Criminal Justice. (niet gevonden).
- MacCullum, J. & Beltman, S. (2002). *Role models for young people: what makes an effective role model program? A report to the National Youth Affairs Research Scheme*. Hobart: Australian Clearinghouse for Youth Studies.
- Magiera, M. A. (1999, May 02). Talking back to Scared Straight Study criticizes program for kids. *Telegram & Gazette*, p. B1.
- Malenstein, A. M., & Smits van Waesberghe, E. M. O. (1991). *Voorlichting door eks-gedetineerden: een onderzoek naar de effecten van voorlichting door het Voorlichtingsprojekt Delinkwentie & Samenleving, regio Midden-Nederland*. Wetenschapswinkel Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit Utrecht.
- Manuel, C., & Klint Jørgensen, A. (2013). *Systematic review of youth crime prevention interventions. Published 2008-2012*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfaerd. Verkregen via: http://www.dkr.dk/media/8256/uk_youth-crime-prevention-interventions.pdf
- Maruna, S. (2001). *Making Good. How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington, D.C.: American Psychology Association.
- Matsueda, R. L. (1988). The current state of differential association theory. *Crime & Delinquency*, 34(3), 277-306.
- McCord, J. (2003). Cures That Harm: Unanticipated Outcomes of Crime Prevention Programs. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 587(1), 16-30.
- McEachan, R. R. C., Conner, M., Taylor, N. J., & Lawton, R. J. (2011). Prospective prediction of health-related behaviours with the theory of planned behaviour: A meta-analysis. *Health Psychology Review*, 5(2), 97-144.
- McEachan, R., Taylor, N., Harrison, R., Lawton, R., Gardner, P., & Conner, M. (2016). Meta-analysis of the reasoned action approach (RAA) to understanding health behaviors. *Annals of Behavioral Medicine*, 50(4), 592-612.
- Mitchell, M. A., & Daniels, S. (1989). Black-on-black homicide: Kansas City's response. *Public Health Reports*, 104(6), 605-608.
- Montano, D. E., & Kasprzyk, D. (2015). Theory of reasoned action, theory of planned behavior, and the integrated behavioral model. *Health behavior: Theory, research and practice*, 95-124.
- Morrison, W., & Doucet, C. (2006). *Ex-offenders as Peer Volunteers: Promising Practices for Community-based Programs*. Knowledge Development Centre. Verkregen via: http://sectorsource.ca/sites/default/files/resources/files/JHoward_ExOffenders_Report.pdf
- Mueller, D. (2003). Review: 'Scared Straight' and other juvenile awareness programmes increase criminal behaviour. *Evidence Based Nursing*, 6(1), 12-12.
- Ohanian, R. (1990). Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness. *Journal of advertising*, 19(3), 39-52.
- Paternoster, R. (2010). How much do we really know about criminal deterrence? *Journal of Criminal Law and Criminology*, 100, 765-824.
- Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C. & Finckenauer, J. O. (2000). Well-Meaning Programs Can Have Harmful Effects! Lessons from Experiments of Programs Such as Scared Straight. *Crime & Delinquency*, 46(3), 354-379.
- Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., & Buehler, J. (2002). "Scared Straight" and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency. *Cochrane database of systematic reviews (Online)*(2).
- Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Hollis-Peel, M. E., & Lavenberg, J. G. (2013). 'Scared Straight' and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency. *The Cochrane database of systematic reviews*, 4.
- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). The elaboration likelihood model of persuasion. In *Communication and persuasion* (pp. 1-24). Springer New York.
- Petty, R. E. (2013). Two routes to persuasion: State of the art. *International perspectives on psychological science*, 2, 229-247.
- Pitts, J. (2006). *An evaluation of the X-it gang desistance programme*. Lambeth.
- Poitras, C. (2006, Sep 12). Youth Urged To Defy Odds. *McClatchy - Tribune Business News*, p. 1.
- Pornpitakpan, C. (2004). The persuasiveness of source credibility: A critical review of five decades' evidence. *Journal of applied social psychology*, 34(2), 243-281.
- Possley, M. (2007, 04/20/2007 Apr 20). Latinos, police discuss gangs: Crowd turns out to seek remedies for recent escalation of violence in Manatee. *McClatchy - Tribune Business News*, p. 1. (niet gevonden).

- Pratt, T. C., Cullen, F. T., Blevins, K. R., Daigle, L. E., & Madensen, T. D. (2006). The empirical status of deterrence theory: A meta-analysis. *Taking stock: The status of criminological theory*, 15, 367-396.
- Pratt, T. C., Cullen, F. T., Sellers, C. S., Thomas Winfree Jr, L., Madensen, T. D., Daigle, L. E., Ferarn, N.E, & Gau, J. M. (2010). The empirical status of social learning theory: A meta-analysis. *Justice Quarterly*, 27(6), 765-802.
- Prescott, M. E. (2014). *Mentee to Mentor Transition of Females in Young Life: A Qualitative Study*. (Thesis)
Verkregen via:
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ddu&AN=DB3FD14EF38CB03B&site=ehost-live>
- Putnam County School Board, P. F. L. (1996). *P.A.S.T.: Positive Attitude Student Training*. Verkregen via:
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED407612&site=ehost-live>
- Richardson, S. A. (2017). *Evaluating treatment experiences of peer mentors in recovery to inform best practices*. (77), (Dissertation). Verkregen via:
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2016-58391-131&site=ehost-live>
- Ritter, N. (2009). 'CeaseFire: A Public Health Approach to Reduce Shootings and Killings'. Website: National Institute of Justice. Verkregen via: <https://www.nij.gov/journals/264/pages/ceasefire.aspx>
- Rivis, A., Sheeran, P., & Armitage, C. J. (2006). Augmenting the theory of planned behaviour with the prototype/willingness model: Predictive validity of actor versus abstainer prototypes for adolescents' health-protective and health-risk intentions. *British journal of health psychology*, 11(3), 483-500.
- Ross, C. (2012, Mar 27). Gang outreach consultant in Yakima to teach strategies for relating to gang members. *McClatchy - Tribune Business News*. (niet gevonden).
- Rovers, B., Bervoets, E., & Keijzer, D. (2013). *De rol van (ex-)delinquenten in politiewerk. Een verkenning van mogelijkheden en praktijken*. BVT0, Den Bosch / LokaleZaken, Rotterdam. Verkregen via:
[http://www.politieenwetenschap.nl/cache/files/5ab8f77b8384cDe rol van ex delinquenten in politie werk.pdf](http://www.politieenwetenschap.nl/cache/files/5ab8f77b8384cDe%20rol%20van%20ex%20delinquenten%20in%20politie%20werk.pdf)
- Rutten, T., Van den Putte, B., Bruijn, G.-J., & De Graaf, A. (2016). *De effectiviteit van voorlichtingslessen en de inzet van ervaringsdeskundigen (Rapport Stichting Voorkom)*. Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Sas, C., & Herweijer, M. (1992) *Uitvoering van beleid. Blinde vlek bij bestuurders of hobby van onderzoekers?* Den Haag: Platform Beleidsanalyse Werkgroep Ex Post Evaluatie. Verkregen via: http://publicaties.dsp-groep.nl/getFile.cfm?file=92_72_UITVOERING%20VAN%20BELEID%20BLINDE%20VLEK%20BIJ%20BESTUURDERS%20OF%20HOBBY%20VAN%20ONDERZOEKERS%20Platform%20Beleidsanalyse%20Werkgroep%20Ex%20Post%20Evaluatie%2072-1992.pdf&dir=rapport
- Scherer, R. (1999, Mar 02). From Crime to Capitalism. *The Christian Science Monitor*, p. 12.
- Seiler, R., & Kucza, G. (2017). Source Credibility Model, Source Attractiveness Model And Match-Up-Hypothesis—An Integrated Model. *Economy & Business Journal*, 11(1), 1-15.
- Sheehan, K., DiCara, J. A., LeBailly, S., & Christoffel, K. K. (1999). Adapting the gang model: Peer mentoring for violence prevention. *Pediatrics*, 104(1 1), 50-54. doi:10.1542/peds.104.1.50
- Shen, F., Sheer, V. C., & Li, R. (2015). Impact of narratives on persuasion in health communication: A meta-analysis. *Journal of Advertising*, 44(2), 105-113.
- Sheppard, B. H., Hartwick, J., & Warshaw, P. R. (1988). The theory of reasoned action: A meta-analysis of past research with recommendations for modifications and future research. *Journal of consumer research*, 15(3), 325-343.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. New York: MacMillan (The Free Press, Simon and Schuster).
- Skogan, W. G., Hartnett, S.M., Bump, N., & Dubois, J. (2009). *Evaluation of CeaseFire-Chicago*. National Institute of Justice, Office of Justice Programs. Verkregen via: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/227181.pdf>
- Skogan, W. G. (?). *Brief Summary: An Evaluation of CeaseFire-Chicago*. Verkregen via:
<https://www.ipr.northwestern.edu/publications/papers/urban-policy-and-community-development/docs/ceasefire-pdfs/summary.pdf>
- Silva, F., Hartney, C. (2012). *Evaluation of the Insight Prison Project*. National Council on Crime & Delinquency. Verkregen via: http://www.nccdglobal.org/sites/default/files/publication_pdf/insight-prison-project.pdf
- Slis, E. J., & Boosten, C. A. M. (1995). *Alcohol en Geweld Project: Effectevaluatie*. Enschede: Informatie & Onderzoek.
- Spergel, I. A., Ming Wa, K., & Sosa, R. V. (2005). *Evaluation of the San Antonio Comprehensive Community-Wide Approach to Gang Prevention, Intervention and Suppression Program*. The University of Chicago: School of Social Service Administration. Verkregen via: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/grants/209189.pdf>

- St Giles Trust (2017). *St Giles Trust's Peer Advisor Model: Delivering positive impacts in the criminal justice system and beyond*. Verkregen via: <https://www.stgilestrust.org.uk/misc/The%20Peer%20Advisor%20Model%20in%20Prisons%20final%20final.pdf>
- Stewart, J., Hedwards, B., Richards, K., Willis, M., & Higgins, D. (2014). *Indigenous Youth Justice Programs Evaluation*. Australian Institute of Criminology. Verkregen via: <https://aic.gov.au/publications/special/005>
- Stiff, J. B. (1986). Cognitive processing of persuasive message cues: A meta-analytic review of the effects of supporting information on attitudes. *Communications Monographs*, 53(1), 75-89.
- Stubbs, S. (2003, 2003 Aug 01). It's time to tap ex-cons' potential. *Regeneration & Renewal*, 16.
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology*. 4th ed. Philadelphia: Lippincott.
- Tazelaar, P., Lolkema, P., Walberg, A., & Batterink, M. (2012). *Evaluatie straatcoaches en gezinsbezoekers*. Significant. Verkregen via: https://www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl/fileadmin/w/wegwijzerjeugdenveiligheid_nl/oude/site/doc/database/SAOA-Evaluatie-straatcoaches-significant.pdf
- The City of Yakima Gang Free Initiative (2010). *The City of Yakima Gang Free Initiative - Community Action Plan: A Comprehensive Approach to the Prevention, Intervention, & Suppression of Youth Gangs*. The City of Yakima and Yakima City Council. Verkregen via: <https://www.yakimawa.gov/services/purchasing/files/2012/06/FINAL-GFI-Community-Action-Plan-short-form.pdf>
- The Social Innovation Partnership (2013). *An Evaluation of St Giles Trust's SOS Project*. Verkregen via: <https://www.stgilestrust.org.uk/misc/Evaluation%20into%20SOS%20Gangs%20project%20full%20report.pdf>
- The Social Innovation Partnership (2015). *An Evaluation of St Giles Trust's Peer to the Future Project*. Verkregen via: <https://www.stgilestrust.org.uk/misc/Evaluation%20into%20peer-led%20resettlement%20support%20in%20Leeds%20full%20report.pdf>
- Thomas, E., & Buck, K. (2010). Peer mentoring in a young offenders institution. *Widening Participation & Lifelong Learning*, 12(3), 67-73.
- Tolan, P., Schoeny, M., & Henry, D. (2008). Effects of Mentoring on Delinquency and Related Outcomes. *Conference Papers -- American Society of Criminology*, 1.
- Tolan, P., Henry, D., Schoeny, M., Bass, A., Lovegrove, P., Nichols, E., & Campbell, C. (2013). *Mentoring Interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems: A Systematic Review*. *Campbell Systematic Reviews* 2013:10. Verkregen via: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED557983&site=ehost-live>
- Tsumba, M.A. (2016) *The Solution, Not the Problem: an Ex-Offender's Contribution to Recidivism Reduction in a Communitarian Context*. Master's thesis, Harvard Extension School. Verkregen via: <https://dash.harvard.edu/handle/1/33797276>
- Van Daal, H. J. (2002). *Vrijwilligerswerkbeleid van Justitie. Een quick scan van ervaringen en perspectieven*. Verwey-Jonker Instituut. Verkregen via: https://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/D1082310_vrijwilligerswerk%20justitie.pdf
- Van der Dussen, H. (?) *Evaluatie pilot Zoetermeer*. Stichting Waarheid. Hallemanvanloon. Verkregen via: <http://www.stichtingwaarheid.nl/wp-content/uploads/2013/06/Evaluatie-pilot-st-Waarheid-Zoetermeer1.pdf>
- Van der Put, C., Assink, M., Bindels, A., Stams, G.J., & De Vries, S. (2013). *Effectief vroegtijdig ingrijpen. Een verkennend onderzoek naar effectief vroegtijdig ingrijpen ter voorkoming van ernstig delinquent gedrag*. Den Haag: WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Van Dijk, E., Van 't Hoff, C., Mölck, J., & Van Burik, A. (1999). *Evaluatie Beleid Jeugd en Veiligheid Amsterdam 1995 tot en met 1998*. Amsterdam: DSP. Verkregen via: http://publicaties.dsp-groep.nl/getFile.cfm?file=99_10_1Evaluatie_Beleid_jeugd_en_Veiligheid_Amsterdam_1995-1998.pdf&dir=rapport
- Van Guldener, V. R., & Potman, H. P. (2012) *Vijf jaar lokale projecten Polarisatie en Radicalisering Resultaatinventarisatie 2007-2011*. Den Haag: WODC. Verkregen via: https://www.wodc.nl/binaries/2098-volledige-tekst_tcm28-72039.pdf

- Van Kampen, I. T. (2015). *Mentoring relationship and treatment motivation in a secure Juvenile Justice Institution*. Master's thesis Forensische Orthopedagogiek. Verkregen via: <http://arno.uva.nl/document/613605>
- Van Kempen, T., Van Rooij, R., & Rovers, B. (2010). *Inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie. Een verkennend onderzoek naar de mogelijkheden*. Verkregen via: https://www.researchgate.net/profile/Ben_Rovers/publication/322339145_Inzet_van_ervaringsdeskundigen_in_criminaliteitspreventie_een_verkennend_onderzoek_naar_de_mogelijkheden/links/5a54df56a6fdccd72f5b4825/Inzet-van-ervaringsdeskundigen-in-criminaliteitspreventie-een-verkennend-onderzoek-naar-de-mogelijkheden.pdf
- Van Laer, T., De Ruyter, K., Visconti, L. M., & Wetzels, M. (2013). The extended transportation-imagery model: A meta-analysis of the antecedents and consequences of consumers' narrative transportation. *Journal of Consumer research*, 40(5), 797-817.
- Van Lettow, B., De Vries, H., Burdorf, A., & Van Empelen, P. (2016). Quantifying the strength of the associations of prototype perceptions with behaviour, behavioural willingness and intentions: A meta-analysis. *Health psychology review*, 10(1), 25-43.
- Van Marissing, E. (2010). *Evaluatie van de straatcoaches en de rol van de jeugdregisseur in Venlo. Inventarisatie van gepercipieerde effecten voor de periode 2009-2010*. Verwey-Jonker Instituut. Verkregen via: https://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/7117_Evaluatie_van-de-straatcoaches-en-de-rol-in-venlo.pdf
- Van Miert, V., Van der Spek, J., Belgroui, L., Bakker, T., Pennington, S., & Van der Helm, P. (?). *Rapportage Evaluatie Maatjesproject. Intrinsieke motivatie van jongeren stimuleren door de inzet van ervaringsdeskundigen*. Verkregen via: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2017/12/21/opbrengst-research--development-trajecten/2.+Rapport-YiP-Maatjesproject.pdf>
- Verdurmen, J., Van Oort, M., Meeuwissen, J., Ketelaars, T., De Graaf, I., Cuijpers, P., De Ruiter, C., & Vollebergh, W. (2003). *Effectiviteit van preventieve interventies gericht op jeugdigen: de stand van zaken. Een onderzoek naar de effectiviteit van in Nederland uitgevoerde preventieve programma's gericht op kinderen en jeugdigen*. Utrecht: Trimbos-instituut. Verkregen via: <https://www.politieacademie.nl/kennisonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/35821.pdf>
- Verweij, P.A. (1994). *Effecten van het Bajes Ban(g)-Project. Een onderzoek naar effecten van een project gericht op het voorkomen van criminaliteit onder jongeren*. Utrecht: LAVAS, Landelijk Adviescentrum Vorming Arbeid en Scholing.
- Verweij, P.A. (1996). *Effecten van het project 'Criminaliteit, pas er voor op': Een verslag van het onderzoek naar de effecten van een criminaliteitspreventieproject voor leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: LAVAS, Dienstverlening op maat.
- Washington Violent Crime Prevention Partnership (2010). *Strategies to Address Gang Activity. Suppression, Intervention and Prevention*. Verkregen via: <http://www.k12.wa.us/safetycenter/Gangs/pubdocs/StrategiesAddressGangActivitySuppressionInterventionPrevention.pdf>
- Weinrath, M., Donatelli, G., & Murchison, M. J. (2016). Mentorship: A Missing Piece to Manage Juvenile Intensive Supervision Programs and Youth Gangs? *Canadian journal of criminology and criminal justice*, 58(3), 291.
- Wibbelin, C. J. M. (2014). *The Effectiveness of the Prevention Program 'New Perspectives' (NP) on Juvenile Delinquency: The Investigation of Mediatonal Processes*. Master's Thesis Forensic Child and Youth Care Sciences, University of Amsterdam. Verkregen via: <http://arno.uva.nl/document/568646>
- Winkel, F.W., & Baldry, A.C. (1997). An application of the Scared Straight Principle in early intervention programming: Three studies on activating the other's perspective in pre-adolescents' perceptions of a stepping-stone behavior, *Issues in Criminological and Legal Psychology*, 26, 3-15.
- Wolton, J., (2006). *A Submission to The Home Affairs Committee Inquiry into Black People and the Criminal Justice System*. Brixton Town Centre. Verkregen via: <https://moderngov.lambeth.gov.uk/mgConvert2PDF.aspx?ID=1557>
- Zebregs, S., Van den Putte, B., Neijens, P., & De Graaf, A. (2015). The differential impact of statistical and narrative evidence on beliefs, attitude, and intention: A meta-analysis. *Health communication*, 30(3), 282-289.

Bijlage 1 - Zoekopdracht

De definitieve zoekopdracht:

#1 ("girl*" OR "boy*" OR "schoolgirl*" OR "schoolboy*" OR "young female" OR "young male" OR "young woman" OR "young women" OR "young man" OR "young men" OR "classmate*" OR "schoolmate*" OR "school kind" OR "youth" OR "adolescen*" OR "juvenile*" OR "child*" OR "teenager*" OR "pre-teen*" OR "youngster*" OR "young people" OR "minor" OR "minors" OR "junior" OR "jeugd" OR "jeugdige*" OR "jongere*" OR "tiener*" OR "kind*" OR "puber*" OR "minderjarige*" OR "jongen*" OR "meisje*" OR "jonge man" OR "jonge vrouw" OR "klasgeno*" OR "high-risk youth*" OR "youth at risk" OR "at-risk youth" OR "youngster* at risk" OR "at-risk youngster*" OR "young people at risk" OR "at-risk young people" OR "probleemjongere*" OR "probleem jongere*" OR "probleemjeugd" OR "probleem jeugd" OR "risicjongere*" OR "risico jongere*" OR "risicjongere*")

AND

#2⁸¹ ("role model" OR "expert*" OR "experiential expert*" OR "experience* expert*" OR "peer to peer" OR "peer-to-peer" OR "mentor*" OR "archetype*" OR "ervaringsdeskundig*" OR "rolmodel*")

AND

#3 ("deviant*" OR "juvenile delinquen*" OR "young criminal" OR "first offender*" OR "young offenders" OR "ex inmate*" OR "ex offender*" OR "ex criminal*" OR "ex detainee*" OR "ex delinquent*" OR "ex prisoner*" OR "ex convict*" OR "ex-convict*" OR "ex-inmate*" OR "ex-offend*" OR "ex-criminal*" OR "ex-detainee*" OR "ex-delinquent*" OR "ex-prisoner*" OR "former inmate*" OR "former offender*" OR "former criminal*" OR "former detainee*" OR "former delinquent*" OR "former prisoner*" OR "former convict" OR "criminal*" OR "inmate*" OR "offender*" OR "detainee*" OR "prisoner*" OR "delinquent*" OR "convict*" OR "ex-gegetineerde*" OR "ex-gevangene*" OR "ex-delinquent*" OR "ex-crimineel" OR "ex-criminelen" OR "ex-veroordeelde*" OR "ex-gegetineerde*" OR "ex gevangene*" OR "ex delinquent*" OR "ex crimineel" OR "ex criminelen" OR "ex veroordeelde*" OR "gegetineerde*" OR "gevangene*" OR "delinquent*" OR "crimineel" OR "criminelen" OR "veroordeelde*" OR "jeugdcriminaliteit" OR "misdad onder jongeren")

AND

#4 ("correctional institutions" OR "reform school" OR "reformatory" OR "corrective justice" OR "citizens arrests" OR "educational programs" OR "health promotion" OR "health care quality" OR "juvenile courts" OR "treatment programs" OR "quality of life" OR "compulsory education" OR "criminal justice" OR "criminal justice program*" OR "criminal punishment" OR "punishment" OR "education*" OR "train*" OR "prevention*" OR "prevention campaign*" OR "(prevention* OR informati* OR awareness OR education* OR stud* OR train*) program*" OR "informati* (meeting* OR session* OR event*)" OR "awareness-raising meeting*" OR "preventie*" OR "preventieprogramma" OR "preventie programma" OR "voorlichting*" OR "voorlichting programma" OR "informatieprogramma" OR "informatie programma" OR "trainingsprogramma" OR "tuchtschool" OR "verbeteringsgesticht" OR "heropvoedingsinstelling" OR "correctieve rechtspleging" OR "gezondheidsbevordering" OR "gezondheids promotie" OR "kwaliteit van de gezondheidszorg" OR "jeugdrechtbank*" OR "jeugdzorg" OR "jeugdbescherming" OR "kinderrechter" OR "kinderbescherming" OR "behandelprogramma*" OR "behandel programma*" OR "levenskwaliteit" OR "kwaliteit van leven" OR "kwaliteit van het bestaan" OR "leerplicht" OR

⁸¹ De term "vrijwilliger" en "volunteer" is niet opgenomen in de zoekopdracht. Dit houdt verband met de afbakening van het onderzoek, waarbij een rolmodel doelgericht ingezet moet zijn. Daarnaast heeft eerder onderzoek naar mentors uitgewezen dat de term "vrijwilliger" tot een flinke hoeveelheid irrelevante studies kan leiden (Jolliffe & Farrington, 2008, p. 45). Tot slot hebben ook zelf getest of de term relevant onderzoek opleverde, en dat was niet het geval.

“verplicht onderwijs” OR “strafrecht” OR “strafrecht programma*” OR “strafrechtprogramma*” OR “strafrechtelijke maatregelen” OR “straffen”)

Voor Scopus is onderstaand deel toegevoegd aan de zoekopdracht omdat er anders teveel (irrelevante) studies werden gevonden (afweging sensitiviteit versus precisie):

AND

#5 ("evaluation" OR "evaluatie" OR "impact" OR "effect" OR "systematic" OR "chang*" OR “systematisch*” OR “verandering*”)

Aparte zoekopdrachten voor Cochane en JSTOR, omdat deze zoekmachines geen langere zoekopdrachten toestonden, maar wij het wel belangrijk vonden deze databases ook te raadplegen:

((youth OR adolescen* OR juvenile*) AND (mentor* OR "role model*" OR expert OR "peer to peer") AND ("juvenile delinquency" OR "first offender*" OR "ex offender*" OR "ex delinquen*" OR “former criminal”) AND (evaluati*) AND (preventi* OR educati*))

Bijlage 2 - Exclusie van studies op basis van kernwoorden of volledige tekst

Geen onderzoek of ander type publicatie (8 publicaties)			
Adams, C.	2009	Reaching Out, From Within	Nieuwsartikel
Bowie, L.	2006	Ideas to aid black youths: Md. Panel proposes tactics for academic success of males	Nieuwsartikel
Cavanagh, S.	2004	Get tough Programs seen as ineffective	Nieuwsartikel
Magiera, M.A.	1999	Talking back to Scared Straight Study criticizes program for kids	Nieuwsartikel
Poitras, C.	2006	Youth Urged to Defy Odds	Nieuwsartikel
Scherer, R.	1999	From Crime to Capitalism	Nieuwsartikel
Stubbs, S.	2003	It's time to tap ex-cons potential	Tijdschriftartikel
The City of Yakima and Yakima City Council	2012	The City of Yakima Gang Free Initiative - Community Action Plan: A Comprehensive Approach to the Prevention, Intervention, & Suppression of Youth Gangs	Beleidsrapport
Geen toegang of volledige tekst gevonden (10 publicaties)			
Brown, R., Jr.	1996	Helping Young Black Males Succeed	Algemeen
Commercial Union Insurance	1978	News Clips on Crime Prevention	Algemeen
De Jong, J.D.	2014	Rolmodellen en problematische jeugdgroepen. De preventieve invloed van positieve rolmodellen op risicojeugd met betrekking tot nazorg en vroegsignalering	Rapport
Gardiasz, J.O.E.	2016	ArtForcelowa uses arts to engage troubled youths	Journal artikel
Love, R.B.	1980	Educational Process & Black on Black Crime	Algemeen
Lurigio, A., et al.	2000	A Process and Outcome Evaluation of Project BUILD: Years 5 and 6	Rapport
Pitts, J.	2006	An Evaluation of the X-it gang desistance programme	Rapport

Possley, M.	2007	Latinos, police discuss gangs: crowd turns out to seek remedies for recent escalation of violence	Nieuwsartikel
Ross, C.	2012	Gang outreach consultant in Yakima to teach strategies for relating to gang members	Nieuwsartikel
Slis, E.J., & Boosten, C.A.M.	1995	Alcohol en Geweld Project: Effectevaluatie	Rapport
Geen jeugdprogramma's of leeftijd deelnemers onduidelijk (17 publicaties)			
Baroness Neuberger's review as the Government's Volunteering Champion	2009	Volunteering across the criminal justice system	Rapport
Batelaan, H., et al.	2005	De Rode Jasjes. Effectmeting van het project Veilig op Straat in Dronten en Lelystad	Rapport
Bieleman, B., et al.	2007	Voorkomen incidenten. Evaluatie rol supportersproject Groningen bij incidenten	Rapport
Den Otter, P.	1991	Eindrapport evaluatie-onderzoek project preventie alcoholgerelateerde delikten	Rapport
Devilly, G.J., et al.	2005	Prison-based peer-education schemes	Journal artikel
Hunter, G., & Kirby, A.	2011	Evaluation of Working One to One with Young Offenders	Rapport
Kavanagh, L. & Borrill, J.	2013	Exploring the experiences of ex-offender mentors	Journal artikel
Langa, M. & Masuku, T.	2015	The role of ex-offenders in implementing the Community Work Programme as a crime and violence prevention initiative	Journal artikel
Lebel, T.P.	2008	An Examination of the Impact of Formerly Incarcerated Persons Helping Others	Thesis
Richardson, S. A.	2017	Evaluating treatment experiences of peer mentors in recovery to inform best practices	Thesis
Silva, F., & Hartney, C.	2012	Evaluation of the Insight Prison Project	Rapport
Skogan, W.G., et al.	2009	Evaluation of CeaseFire-Chicago	Rapport
St Giles Trust Peer Advisor Programme	2017	St Giles Trust's Peer Advisor Model: Delivering positive impacts in the criminal justice system and beyond	Rapport
The Social Innovation Partnership	2013	An Evaluation of St Giles Trust's SOS project	Rapport

The Social Innovation Partnership	2015	An Evaluation of St Giles Trust's Peer to the Future Project	Rapport
Thomas, E., et al.	2010	Peer mentoring in a young offenders institution	Journal artikel
Tumba, M.A.	2016	The Solution, Not the Problem: an Ex-Offender's Contribution to Recidivism Reduction in a Communitarian Context	Thesis
Geen inzet negatieve rolmodellen of onduidelijk (28 publicaties)			
Berger, M., & Booij, Y.	2002	Youth at Risk. Evaluatie op basis van de drie pilot-projecten	Rapport
Bernstein, L., et al.	2009	Impact Evaluation of the US Department of Education's Student Mentoring Program	Rapport
Brugman, D., et al.	2007	Kunnen delinquente jongeren elkaar helpen in hun sociale ontwikkeling? Effecten peer-hulpprogramma EQUIP op denkfouten en recidive.	Journal artikel
Chan, L.S., et al.	2004	Preventing Violence and Related Health-Risking Social Behaviors in Adolescents	Rapport
Clayton, A.	2009	Mentoring for Youth involved in Juvenile Justice Programs: A Review of the Literature	Rapport
Cultural and Indigenous Research Centre Australia	2017	Youth on Track Social Outcomes Evaluation	Rapport
DuBois, D., et al.	2011	How effective Are Mentoring Programs for Youth? A Systematic Assessment of the Evidence	Journal artikel
Duriez, S.A., et al.	2017	Mentoring Best Practices Research: Effectiveness of Juvenile Mentoring Programs on Recidivism	Rapport
Finnegan, J., et al.	2010	Models of mentoring for inclusion and employment. Thematic review of existing evidence on mentoring and peer mentoring	Rapport
Garcia, D.	2013	An Evaluation of the Prison Education Project at the California Institution for Women	Thesis
Higginson, A., & Mazerolle, L.	2014	Legitimacy policing of places: The impact on crime and disorder	Journal artikel
Jolliffe, D., & Farrington, D.P.	2007	A rapid evidence assessment of the impact of mentoring on re-offending: a summary	Rapport
Jolliffe, D., & Farrington, D.P.	2008	The Influence of Mentoring on Reoffending	Rapport
Latessa, E., et al.	2015	Evaluation of Ohio's Prison Programs	Thesis
LoSciuto, L., & Ausetts, M.A.	1988	Evaluation of a drug abuse prevention program: A field experiment	Journal artikel

LoSciuto, L., & Steinman, R.	2004	A Re-Evaluation of Project PRIDE, A Redesigned school-based drug abuse prevention program	Journal artikel
Manuel, C., & Klint Jørgensen, A.	2013	Systematic review of youth crime prevention interventions. Published 2008-2012	Rapport
Sas, C., & Herweijer, M.	1992	Uitvoering van beleid. Blinde vlek bij bestuurders of hobby van onderzoekers? Platform Beleidsanalyse Werkgroep Ex Post Evaluatie	Rapport
Sheekan, K., et al.	1999	Adapting the gang model: Peer mentoring for violence prevention	Journal artikel
Stewart, J., et al.	2014	Indigenous Youth Justice Programs Evaluation	Rapport
Tazelaar, P., et al.	2012	Evaluatie straatcoaches en gezinsbezoekers	Rapport
Tolan, P., et al.	2008	Effects of Mentoring on Delinquency and Related Outcomes	Journal artikel
Tolan, P., et al.	2013	Mentoring interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems: A Systematic Review	Report
Van Kampen, I.T.	2015	Mentoring relationship and treatment motivation in a secure Juvenile Justice Institution	Thesis
Van Marissing, E.	2010	Evaluatie van de straatcoaches en de rol van de jeugdregisseur in Venlo. Inventarisatie van gepercipieerde effecten voor de periode 2009-2010.	Rapport
Weinrath, M., et al.	2016	Mentorship: A Missing Piece to Manage Juvenile Intensive Supervision Programs and Youth Gangs	Journal artikel
Wibbelin, C.J.M.	2014	The Effectiveness of the Prevention Program 'New Perspectives' (NP) on Juvenile Delinquency: The Investigation of Mediational Processes	Thesis
Winkel, F.W., & Baldry, A.C.	1997	An application of the Scared Straight Principle in early intervention programming: Three studies on activating the other's perspective in pre-adolescents' perceptions of a stepping-stone behaviour	Wetenschappelijk artikel
Overig⁸² (32 publicaties)			
Anonymous	2017	Good Practice: Local Action - Interview - A way out of gang culture from one who's been there	Artikel
Baas, N.J.	1997	Het effect van voorlichting op school. Een Literatuurverkenning.	Rapport

⁸² In de categorie overig staan diverse publicaties opgenomen die niet voldoen aan de door ons opgestelde criteria. Zo staan er bijvoorbeeld evaluaties tussen die gaan over de perceptie van omstanders/hulpverleners/rolmodellen zelf, onderzoeken met een focus op rehabilitatie in plaats van voorlichting en/of preventie, publicaties waar alleen vluchtig wordt gerefereerd aan negatieve rolmodellen, et cetera.

Clark Pace, P.	2011	Male juvenile delinquent's effects on Younger male sibling's delinquency and crime in the absence of positive...	Thesis
De Gee, A., et al.	2015	De effectiviteit van de inzet van rolmodellen in leefstijlcampagnes	Rapport
De Graaff, B.G.J., & Buurman, K.A.	2009	Voorbeeld doet volgen? Rolmodellen van (radicaliserende) moslimjongeren in Nederland	Rapport
De Jong, J.D.	2013	Rolmodellen en het risico op recidive. Een mentor als positief rolmodel ter vermindering van criminaliteit van jonge Amsterdamse veelplegers	Rapport
Fletcher, D.R., & Batty, E.	2012	Offender Peer interventions: What do we know?	Rapport
Fox, A.M., et al.	2014	Evaluation of the Phoenix TRUCE Project: A Replication of Chicago CeaseFire	Journal artikel
Fraser, P., & Watkins, L.	2004	'Adding that much more'. Researching Nacro volunteers	Rapport
Horjus, B., et al.	2004	Waar een wil is Evaluatie van de Utrechtse Jongerenteams.	Rapport
Humanitas	2015	Jaarverslag 2014 MA werk	Rapport
Hurezan, L.A., et al.	?	The Effectiveness of Negative Role Models in Prevention Programs	Artikel
Lipsey, M.W.	2009	The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview.	Journal artikel
Luger, M.	1968	Utilizing the ex-offender as a staff member: community attitudes and acceptance (uit: Offenders as a Correctional Manpower Resource	Rapport (van een seminar)
MacCallum, J., & Beltman, S.	2002	Role models for young people. What makes an effective role model program?	Rapport
McCord, J.	2003	Cures That Harm: Unanticipated Outcomes of Crime Prevention Programs	Journal artikel
Mitchell, M.A., & Daniels, S.	1989	Black-on-black homicide: Kansas City's response	Journal artikel
Morrison, W., & Doucet, C.	2006	Ex-offenders as Peer Volunteers: Promising Practices for Community-based Programs	Rapport
Mueller, D.	2003	Review: Scared Straight and other juvenile awareness programs increase criminal behaviour	Journal artikel
Petrosino, A., et al.	2000	Well-Meaning Programs Can Have Harmful Effects! Lessons from Experiments of Programs Such as Scared Straight	Journal artikel
Prescott, M.E.	2014	Mentee to Mentor Transition of Females in Young Life: A Qualitative Study	Thesis
Putnam County School Board, Palatka, F.L.	1996	P.A.S.T.: Postitive Attitude Student Training	Rapport

Ritter, N.	2009	CeaseFire: A Public Health Approach to Reduce Shootings and Killings	Artikel
Skogan, W.G.	2009	Brief summary: An Evaluation of CeaseFire-Chicago	Samenvatting
Spergel, I.A., et al.	2005	Evaluation of the San Antonio Comprehensive Community-Wide Approach to Gang Prevention, Intervention and Suppression Program	Rapport
Van Daal, H.J.	2002	Vrijwilligerswerkbeleid van Justitie. Een quick scan van ervaringen en perspectieven	Rapport
Van Dijk, E., et al.	1999	Evaluatie Beleid Jeugd en Veiligheid Amsterdam 1995 tot en met 1998	Rapport
Van Guldener, V.R., & Potman, H.P.	2012	Vijf jaar lokale projecten Polarisatie en Radicalisering Resultaatinventarisatie 2007-2011	Rapport
Van Miert, V., et al.	2017(?)	Rapportage Evaluatie Maatjesproject	Rapport
Verdurmen, J., et al.	2003	Effectiviteit van preventieve interventies gericht op jeugdigen: de stand van zaken. Een onderzoek naar de effectiviteit van in Nederland uitgevoerde preventieve programma's gericht op kinderen en jeugdigen.	Rapport
Verweij, P.A. ⁸³	1994	Effecten van het Bajes Ban(g)-Project. Een onderzoek naar effecten van een project gericht op het voorkomen van criminaliteit onder jongeren.	Rapport
Vermeij, P.A. ⁸⁴	1996	Effecten van het project 'Criminaliteit, pas er voor op': Een verslag van het onderzoek naar de effecten van een criminaliteitspreventieproject voor leerlingen in het voortgezet onderwijs	Rapport

⁸³ In dit rapport werd het project Bajes Ban(g)-Project geëvalueerd. Dit project was opgezet naar voorbeeld van het "Juvenile Awareness Help Project", een Scared Straight type programma. Studies over het Scared Straight type programma hebben we niet meegenomen in het onderhavige onderzoek. Voor meer informatie, zie paragraaf 1.1.

⁸⁴ Deze publicatie betreft een effectstudie naar een Nederlands project met, naast docenten, ex-gedetineerden en politieagenten die voorlichting gaven op scholen. Dit was in samenwerking met Delinkwentie en Samenleving. Het project bestond uit tien lessen, waarvan enkel les 7 en 8 werden uitgevoerd door politieagent(en) en een ex-gedetineerde; de rest werd uitgevoerd door de docent. In het rapport is uitsluitend het hele project geëvalueerd en niet apart ook het effect van de inzet van de ex-gedetineerde (of de politieagenten). Vandaar dat we deze evaluatie niet hebben opgenomen in de narratieve review.

Bijlage 3 - Jeugdprogramma's afkomstig uit publicatie Den Otter et al. 1998

<i>Outreach: opzoeken en begeleiden van risicojongeren</i>
Veilige vindplaatsen Amsterdam
Jongeren Interventie Medewerkers Eindhoven
Supportersproject Utrecht
Vitesse-supportersproject Arnhem
Supportersproject Eindhoven
Jongerenstraathoekwerk Groningen
Randgroepwerk Zwolle
Noskas Dordrecht
<i>Voorlichten, informatie verstrekken en adviseren:</i>
Waak voor inbraak amsterdam
Jongerenclub Criminaliteitspreventie Amsterdam
Heftige Tienerkrant Amsterdam
JIP-bus Rotterdam (jongeren informatie punt)
JIP-bus Eindhoven
XTC-campagne Dordrecht
Peergroep-education Dordrecht
Voorlichting Tijnje Tijnje
Peergroup-education De Marne
<i>Extra gevonden projecten aan de hand van bovenstaande programma's:</i>
Voorkomen incidenten. Evaluatie rol supportersproject Groningen bij incidenten
Prejop (Amsterdam)
Het stedelijk Team jongerenwerk

Bijlage 4 - Aanvullende literatuur uit de search die niet relevant leek

Onderstaande literatuurlijst is afkomstig uit EndNote. Sommige referenties zijn niet volledig gebleken. Onvolledige referenties zijn aangevuld waar mogelijk, maar helaas kon niet in alle gevallen de benodigde informatie voor complete verwijzingen worden teruggevonden.

- Achen, P. (2013, Mar 27). Clark County 1 of 4 in nation to get grant for juvenile mentoring. *McClatchy - Tribune Business News*.
- Anonymous. (2009, Oct 08). Attorney General Holder Announces \$37 Million in Grants to Support Youth Mentoring Initiatives. *PR Newswire*.
- Anonymous. (2011, Jan 13). Nation's Largest Mentoring Network Urges Americans to Start Something(TM) to Help Kids Succeed In, Out of The Classroom. *PR Newswire*.
- Anonymous. (2017). People on the Move. *The Business Journal - Central New York*, 31(38), 11.
- Arter, M. L. (2006). Police mentoring: moving toward police legitimacy. *Criminal justice studies*, 19(1), 85-97. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14786010500451224>
- Barrett, R. K. (1992). *Urban Adolescent Homicidal Violence: A Closer Look at Who Is at Risk*. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED375183&site=ehost-live>
- Beatty, I. L. A., Jones, D. J., & Doctor, L. (2005). Reducing HIV/AIDS and criminal justice involvement in African Americans as a consequence of drug abuse. *Journal of Health Care for the Poor & Underserved*, 16(4 Supplement B), 1-156.
- Belciug, C., Franklin, C., Bolton, K. W., Jordan, C., & Lehmann, P. (2016). Effects of Goal Commitment and Solution Building on the Completion Rates for a Juvenile Diversion Program. *Criminal Justice and Behavior*, 43(7), 923-936. doi:10.1177/0093854815626753
- Belkin, C. (2006). *Design of a mentorship program focusing on identity development and resilience for use with community school students*. (66), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=2006-99006-277&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psych database.
- Bell, G. B., & Bennett, W. J. (1997). Preventing crime, saving children: monitoring, mentoring, & ministering: second report of the Council on Crime in America. United States.
- Big Brothers Big Sisters makes a difference in lives of kids. (2002). *Business Journal Serving Fresno & the Central San Joaquin Valley* (323023), 6.
- Big Brothers Big Sisters Shares Best Practice Data on Long-term Mentoring in Reducing Juvenile Delinquency. (2011, Oct 12). *PR Newswire*.
- Blechman, E. A., Maurice, A., Buecker, B., & Helberg, C. (2000). Can mentoring or skill training reduce recidivism? Observational study with propensity analysis. *Prevention Science*, 1(3), 139-155.
- Blyth, M., & Solomon, E. (2008). *Prevention and youth crime: Is early intervention working?*
- Boggs, A. (2008, Apr 06). Portland's payoff: Taxpayer-subsidized Children's Investment Fund turning around troubled young lives. *McClatchy - Tribune Business News*.
- Branch, A. Y. (2002). *Faith and Action: Implementation of the National Faith-Based Initiative for High-Risk Youth*. Philadelphia: Public/Private Ventures. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED471679&site=ehost-live>
- Brendtro, L. K., & Long, N. J. (1994). Violence Begets Violence: Breaking Conflict Cycles. *Journal of Emotional & Behavioral Problems*, 3(1), 3-7.
- Brottsforebyggande Radet (1978). Information on bra (the Swedisch Crime Prevention Council) – Sweden.
- Brown, K., & Chavkin, N. F. (1991). Building a multi-ethnic, family-school-community partnership: Coalition for PRIDE. *The School Community Journal*, 1(2), 33-36.
- Browne, J. Z. (1997). Sen. Paterson opposes putting juveniles with tough criminals. *New York Amsterdam News*, 88(9), 30.
- Burdi, J. (2010, Oct 09). PBSO anti-gang summit aims to keep violence down. *McClatchy - Tribune Business News*.
- Campaign for an Effective Crime Policy (1995). *Boot Camps: Views & Reviews*. United States.
- Carter, A. (2010, Nov 26). Shootings spur anti-violence efforts. *McClatchy - Tribune Business News*.
- Catalano, R. F., Loeber, R., & McKinney, K. C. (1999). *School and Community Interventions To Prevent Serious and*

- Violent Offending*. Juvenile Justice Bulletin, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED435082&site=ehost-live>
- Cavanagh, S., Robinson, D., Stewart, A., Teasley, D., & Wasem, R. E. (1992). Juvenile Justice & Delinquency Prevention Reauthorization Act of 1992: Summary of Major Provisions. United States.
- Cheng, T. L., Haynie, D., Brenner, R., Wright, J. L., Chung, S. E., & Simons-Morton, B. (2008). Effectiveness of a mentor-implemented, violence prevention intervention for assault-injured youths presenting to the emergency department: Results of a randomized trial. *Pediatrics*, 122(5), 938-946. doi:10.1542/peds.2007-2096
- Chin, E. (1997). Crime Prevention: Is It Working? *Crime & Justice International*, 13(9), 21-22.
- Community effort; Everyone has stake in crime-fighting. (2006, Feb 06). *Telegram & Gazette*, p. A6.
- Congress of the U.S. Washington D.C. Senate Committee on the Judiciary (1995). *Treatment of Juveniles in the Criminal Justice System. Hearing before the Subcommittee on Crime and Criminal Justice of the Committee on the Judiciary*. House of Representatives, One Hundred Third Congress, Second Session (July 14, 1994).
- Congress of the U.S. Washington D.C. Senate Committee on the Judiciary (1999). *Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act: Preventing Juvenile Crime at School and in the Community. Hearing before the Subcommittee on Early Childhood, Youth and Families of the Committee on Education and the Workforce*. House of Representatives, One Hundred Sixth Congress, First Session (Washington, DC, March 18, 1999).
- Cornell, D. G. (1999). What Works in Youth Violence Prevention. United States.
- Coryton, D., Garrett, G., Marshall, M., & Waterman, C. (2010). Crime Prevention. *Children's Services Parliamentary Monitor*(41), 259-260.
- Daily Record Staff & Wire Reports (2005, Oct 14). Maryland Legal Briefs: October 14, 2005. *The Daily Record*, p. 1.
- Davidson, W. S., II, Petersen, J., Hankins, S., & Winslow, M. (2010). Engaged Research in a University Setting: Results and Reflections on Three Decades of a Partnership to Improve Juvenile Justice. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 14(3), 49-67.
- Davis, R. K., & Barrett, C. T. (2000). Bridges for Former 'Systems' Youth. *Families in Society*, 81(5), 538-542.
- Davis, L., Steele, J., Bozick, R., Williams, M., Turner, S., Miles, J., & Steinberg, P. (2014). A Systematic Review of Correctional Education Programs for Incarcerated Juveniles. In *How Effective Is Correctional Education, and Where Do We Go from Here? The Results of a Comprehensive Evaluation* (pp. 21-56). RAND Corporation. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt6wq8mt.11>
- De Castella, T. (2010). Black Boys Mentored. *Children & Young People Now (Haymarket Business Publications Ltd)*, 16-17.
- Delaney, M., Milne, C., & Johansson, K. (2002). *Mentoring for young offenders: Final report of the NSW pilot program*. Sydney: Attorney General's Dept., Crime Prevention Division.
- Delaware Criminal Justice Council (1993). *Summary Proceedings, Violence Reduction Workshop: A Conference to Improve Efforts to Reduce Violence in Delaware*. United States.
- DeVitis, J. L., & Yu, T. (2011). *Character and Moral Education: A Reader*. Peter Lang New York.
- Dodge, K. A., Dishion, T. J., & Lansford, J. E. (2006). *Deviant peer influences in programs for youth: Problems and solutions*. New York, NY, US: Guilford Press.
- Drug Strategies (Organization). (1998). *Safe schools, safe students : A guide to violence prevention strategies : Programs, policies and environmental changes*. Washington, DC: Drug Strategies.
- Dudley, A. D. (2014, Sep 10). Legislature overrides veto of public defender funding. *Missouri Lawyers Media*.
- Eastern Kentucky University (1996). Juvenile Boot Camps. United States.
- Eastern Kentucky University (1998). Comprehensive Juvenile Justice in State Legislatures. United States.
- Edmond, A. A., Jr. (2003, Jun 2003). Sweet Freedom: Ex-convict Shakoor Watson Overcame A Heroin Addiction to Build A Thriving Bakery. *Black Enterprise*, 33, 269.
- Eisenman, R. (1991). College Student Volunteers in A Prison. *College Student Journal*, 25(2), 187-191.
- Ellison, K. (2012). A FLY Program for Troubled Kids. *California Lawyer*, 32(6), 7-7.
- Engels, R. C. M. E., Kerr, M., & Stattin, H. (2007). *Friends, lovers and groups: Key relationships in adolescence*. New York, NY, US: John Wiley & Sons Ltd.
- ERIC Clearinghouse on Teaching and Teacher Education (1995). *Reconceptualizing Professional Teacher*

- Development. ERIC Digest.* Washington, DC: ERIC Publications.
- Eron, L. D., Gentry, J. H., & Schlegel, P. (1994). *Reason to hope: A psychosocial perspective on violence & youth.* Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Fain, T., Turner, S., & Greathouse, S. (2014). Current JJCPA Programs and FY 2012–2013 Outcome Measures. In *Los Angeles County Juvenile Justice Crime Prevention Act: Fiscal Year 2012–2013 Report* (pp. 9-58). RAND Corporation. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt14bs1r3.10>
- Fernandes, A. L. (2011). Vulnerable youth: Federal monitoring programs and issues. In D. Neumann (Ed.), *Vulnerable and Disconnected Youth: Background and Policies.* Nova Science Publishers (pp. 223-259).
- Finney Hairston, C., Gadsden, V. L., & Rethemeyer, R. K. (2003). *Heading home: Offender reintegration into the family.* Lanham, Maryland: American Correctional Association.
- Freeman, M. O. (1996). Crime Prevention and the Prosecutor: Our Youngest Criminals. *Prosecutor*, 30(4), 24-29.
- Furness, K., Williams, M. N., Veale, J. F., & Gardner, D. H. (2017). Maximising potential: The psychological effects of the youth development programme project K. *New Zealand Journal of Psychology*, 46(1), 14-23.
- Gabriel, R. M., Hopson, T., Haskins, M., & Powell, K. E. (1996). Building relationships and resilience in the prevention of youth violence. *American Journal of Preventive Medicine*, 12(5 SUPPL.), 48-55.
- Gaddis, S. M. (2012). What's in a Relationship? An Examination of Social Capital, Race and Class in Mentoring Relationships. *Social Forces*, 90(4), 1237-1269. doi:10.1093/sf/sos003
- General Accounting Office Washington D. C. Health Education & Human Services Division (1995). *School Safety: Promising Initiatives for Addressing School Violence. Report to the Ranking Minority Member, Subcommittee on Children and Families, Committee on Labor and Human Resources, U.S. Senate.* Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED384125&site=ehost-live>
- Gewertz, C. (2007). Black Boys' Educational Plight Spurs Single-Gender Schools: New Federal Rules Seen as Chance for Innovation. *Education Week*, 26(42), 1.
- Gibney, E. H. (2002). *Delinquent gang-affiliated youth: Relationships of role models and gender to educational goals and achievement.* (63), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=2002-95016-297&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psych database.
- Gibson, S., & Duncan, K. (2008). A Multifaceted Approach From Intake to Discharge. *Corrections Today*, 70(1), 58-59.
- Gill, C. (2016). Community interventions. In D. Weisburd, D. P. Farrington, C. Gill, D. Weisburd, D. P. Farrington, & C. Gill (Eds.), *What works in crime prevention and rehabilitation: Lessons from systematic reviews.* (pp. 77-109). New York, NY, US: Springer Science + Business Media.
- Givens, S. L. (2013). *Factors that influence the attrition of mentors in rural areas.* (73), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=2013-99050-369&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psych database.
- Goldstein, A. P. (1990). *Delinquents on delinquency.* Champaign, IL, US: Research Press.
- Gottfredson, D. C. (2017). Prevention Research in Schools: Past, Present, and Future. *Criminology & Public Policy*, 16(1), 7-27. doi:10.1111/1745-9133.12280
- Graham, J. (1990). *Crime Prevention Strategies in Europe and North America.* Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control.
- Greenwood, P. W. (2006). *Changing lives: Delinquency prevention as crime-control policy.* Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
- Griffin, J. P. (2005). The Building Resiliency and Vocational Excellence (BRAVE) Program: A violence-prevention and role model program for young, African American males. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 16(4 SUPPL. B), 78-88.
- Grossman, J. B., & Garry, E. M. (1997). *Mentoring - A Proven Delinquency Prevention Strategy.* Juvenile Justice Bulletin, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Hanham, J., & Tracey, D. (2017). Evolution of Mentoring Relationships Involving Young Male Offenders Transitioning from a Juvenile Justice Centre to the Community. *Youth Justice-an International Journal*, 17(2), 116-133. doi:10.1177/1473225417699169
- Harrell, A. V. (1995). *Impact of the Children at Risk Program: Preliminary Findings of the First Year.* United States: The Urban Institute.

- Haworth, K. (1998). Reaching out to juvenile inmates. *Chronicle of Higher Education*, 44(48), A9.
- Hayden, C., & Martin, D. (2011). *Crime, anti-social behaviour and schools*. Palgrave Macmillan.
- Heydinger, T. E. (1998). Juvenile Court of Huron County 1997 Annual Report. United States: Huron County Juvenile Court.
- Hogg Foundation for Mental Health (1990). *Reaching Out to Youth: A Report of the Commission on the Mental Health of Adolescents and Young Adults*. Austin: The University of Texas. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED325792&site=ehost-live>
- Holsinger, K. (2008). Teaching to make a difference. *Feminist Criminology*, 3(4), 319-335. doi:10.1177/1557085108321510
- Holsinger, K., & Ayers, P. (2004). Mentoring Girls in Juvenile Facilities: Connecting College Students with Incarcerated Girls. *Journal of Criminal Justice Education*, 15(2), 351-372.
- Hritz, S. A., & Gabow, P. A. (1997). A peer approach to high risk youth. *Journal of Adolescent Health*, 20(4), 259-260. doi:10.1016/S1054-139X(96)00280-7
- Inderbitzin, M. (2014). "A lot of Life Ahead": Connecting College Students with Youth in Juvenile Justice Settings through Service-Learning. *Currents in Teaching & Learning*, 7(1), 100-107.
- Itin, C. M. (1998). *Exploring the Boundaries of Adventure Therapy: International Perspectives. Proceedings of the International Adventure Therapy Conference (1st, Perth, Australia, July 1997)*. Association for Experiential Education.
- Jackson, Y. (2002). Mentoring for delinquent children: An outcome study with young adolescent children. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(2), 115-122. doi:10.1023/A:1014017909668
- Jacobi, T. (2008). Writing for Change: Engaging Juveniles through Alternative Literacy Education. *Journal of Correctional Education*, 59(2), 71-93.
- Jordan, A. (2006). Career Exploration for At-Risk Students. *Techniques: Connecting Education and Careers*, 81(3), 20-21.
- Jucovy, L. (2000). *The ABCs of School-Based Mentoring. Technical Assistance Packet #1*. Portland: Northwest Regional Educational Laboratory.
- Judge, S. (2001). Program Reduces Juvenile Recidivism. (cover story). *PA Times*, 24(8), 1.
- Jurik, N. C., Blumenthal, J., Smith, B., & Portillos, E. L. (2000). Organizational Cooptation or Social Change?: A Critical Perspective on Community-Criminal Justice Partnerships. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16(3), 293-320. doi:10.1177/1043986200016003004
- Keating, L. M., Tomishima, M. A., Foster, S., & Alessandri, M. (2002). The effects of a mentoring program on at-risk youth. *Adolescence*, 37(148), 717-734.
- Kelley, M. S., & Lee, M. J. (2016). Icing on the Cake: Using Privilege to Predict Who Finds a Natural Mentor. *Conference Papers -- American Sociological Association*, 1-25.
- Kipnis, A. P. D. (1999). *Angry Young Men: How Parents, Teachers, & Counselors Can Help 'Bad Boys' Become Good Men*. San Francisco: John Wiley & Sons, Inc.
- Kluger, M. P., Alexander, G., & Curtis, P. A. (2000). *What Works in Child Welfare*. Washington, DC: Child Welfare League of America, Inc.
- Knowles, C. D. (1973). *Alternative Programs - A Grapevine Survey*. National Council on Crime and Delinquency, United States. Springfield: National Technical Information Service.
- Koh, Y. (2014). A Qualitative Study on University Students Group Mentoring for Delinquent Adolescents under Probation. *Journal of Welfare for the correction*, 35, 1-32.
- Krisberg, B., Onek, D., Wiebush, R., Currie, E., Baird, C., & Pearce, G. (1995). *Guide for implementing the comprehensive strategy for serious, violent, and chronic juvenile offenders OJJDP update on programs*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Lear Corporation. Lloyd Carr And George Perles Headline VIP Mentoring's Coaches For Kids Maize 'N' Green Tailgate Fundraising Event At Ford Field Thursday, October 18, 2012 Beginning At 5:30pm. (2012, Oct 16). *PR Newswire*.
- Lee, B.-C., & Cho, G.-H. (2015). A Study on the Effects of the Integrated Humanities, Counseling, and Character Education and the Korean Character Education in Correctional Education. *The Police Science Journal*, 10(2), 65-87.
- Leoni, E., Venziano, C., & Robins, P. (1992). Project REACH: a multimodal substance abuse prevention program through an innovative therapeutic recreation club concept. *Annual in Therapeutic Recreation*, 3, 10-17.

- Lever, N., Sander, M. A., Lombardo, S., Randall, C., Axelrod, J., Rubenstein, M., & Weist, M. D. (2004). A drop-out prevention program for high-risk inner-city youth. *Behavior Modification, 28*(4), 513-527. doi:10.1177/0145445503259520
- Lewis, C. L. (2012). 'Can you help me?': Exploring the influence of a mentoring program on high school males' of color academic engagement and self-perception in school. (72), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2012-99010-526&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psyh database.
- Little, M., Kogan, J., Bullock, R., & Van der Laan, P. (2004). ISSP: An experiment in multi-systemic responses to persistent young offenders known to children's services. *British Journal of Criminology, 44*(2), 225-240. doi:10.1093/bjc/44.2.225
- MacGillivray, L. (2002). *Youth Offender Demonstration Project Technical Assistance*. Washington, DC: Research and Evaluation Associates, Inc. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED465118&site=ehost-live>
- Macomber, D., & Grigorenko, E. L. (2012). Mentor programming for at-risk youth. In E. L. Grigorenko & E. L. Grigorenko (Eds.), *Handbook of juvenile forensic psychology and psychiatry*. (pp. 439-452). New York, NY, US: Springer Science + Business Media.
- McCaffrey, B. R. (2000). *National Drug Control Strategy: Strategic Communications: Selected Writings, August 1999 – September 2000*. Washington, DC: Office of National Drug Control Policy.
- McGinley, K. (2004, Dec 22). Students give new life to unwanted computers. *Knight Ridder Tribune Business News*, p. 1.
- McMillion, R. (2007, Dec). Getting Out-and Staying Out. *ABA Journal, 93*, 64. McMillion, R. (2009, Aug). Room on the front burner. *ABA Journal, 95*, 67.
- Merenstein, B., Tyson, B., Tilles, B., Keays, A., & Ruffolo, L. (2011). Issues Affecting the Efficacy of Programs for Children with Incarcerated Parents. *Journal of Correctional Education, 62*(3), 166-174.
- Mihalic, S., Fagan, A., & Irwin, K. (2004). *Blueprints for Violence Prevention: report*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Millenky, M., Bloom, D., & Dillon, C. (2010). *Making the Transition: Interim Results of the National Guard Youth Challenge Evaluation*. MDRC. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED514652&site=ehost-live>
- Miller, M. G., & Little, J. W. (1976). *Developing Community Planning Capacity for Youth Development & Delinquency Prevention Programming*. Washington, DC: Office of Youth Development.
- Miller, S., Leve, L. D., & Kerig, P. K. (2014). *Delinquent girls: Contexts, relationships, and adaptation*. New York: Springer.
- Moodie, M. L., & Fisher, J. (2009). Are youth mentoring programs good value-for-money? An evaluation of the Big Brothers Big Sisters Melbourne program. *BMC Public Health, 9*. doi:10.1186/1471-2458-9-41
- Moore, K. A., & Zaff, J. F. (2002). *Building a Better Teenager: A Summary of "What Works" in Adolescent Development*. American Teens Series. *Child Trends Research Brief*. Washington, DC: Child Trends, Inc.
- Morley, E., & Rossman, S. B. (1997). *Helping At-Risk Youth: Lessons From Community-Based Initiatives*. Washington, DC: Urban Institute.
- Morley, E., Rossman, S. B., Kopczynski, M., Buck, J., & Gouvis, C. (2000). *Comprehensive Responses to Youth At Risk: Interim Findings from the SafeFutures Initiative. Summary*. Rockville: Juvenile Justice Clearinghouse. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED449294&site=ehost-live>
- Nam, S.-M. (2014). A study on the reduction of a second offender of juvenile crime on the practical use of mentoring system. *Korean Juvenile Protection Review, 25*, 83-113.
- National Association for the Care and Resettlement of Offenders (1999). *Getting Serious About Youth Crime: NACRO's 10 Point Plan for an Incoming Government*. London, United Kingdom.
- National Black Police Association (1998). *Cops Who Care: A Crime Reduction Program, Final Report*. United States.
- New York State Office of Children and Family Services (1993). *Plan 93: Preventing Delinquency through Positive Youth*. United States.
- Noaks, L., & Noaks, J. (2008). 'Respect' for Children's Rights - In Search of an Elusive Concept. *Conference Papers – American Society of Criminology, 1*.
- O'Donnell, C. R. (2005). Juvenile Delinquency: Peers, Mentors, and Activity Settings. In: C.R. O'Donnell, & L.A.

- Yamauchi (Eds.), *Culture & context in human behavior change: Theory, research, and applications*. (pp. 85-100). New York, NY, US: Peter Lang Publishing.
- Office of National Drug Control Policy (1999). *National Drug Control Strategy, 1999*. Rockville: Drug Policy Information Clearinghouse
- Office of National Drug Control Policy (1999). *Reducing Drug Abuse in America: An Overview of Demand Reduction Initiatives*. Executive Office of the President of the United States.
- Ohio Coalition for the Education of Children with Disabilities (2006). *Special Education and Juvenile Justice: An Overview and Analysis of Prevention and Intervention Policy and Program Developments*. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED503742&site=ehost-live>
- Onek, D. (1994). *Pairing College Students With Delinquents: The Missouri Intensive Case Monitoring Program*. National Council on Crime and Delinquency.
- Park, J. (2012). The Effect of Leisure Program on Reduction of Aggressiveness and Social Readjustment of Delinquent Youth. *Journal of Tourism Studies*, 24(2), 3-24.
- Pepperdine law professor helps troubled kids. (reader's letter) (1994). *Human Rights*, 21(1), 4-4.
- Perry, C. L. (1987). I. Results of prevention programs with adolescents. *Drug and Alcohol Dependence*, 20(1), 13-19. doi:10.1016/0376-8716(87)90071-8
- Peters, M., Thomas, D., & Zamberlan, C. (1997). *Boot Camps For Juvenile Offenders*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Pope, C. E., Lovell, R., Bynum, T. S., Greene, J. R., & Feyerherm, W. H. (1995). Boys & Girls Clubs in Public Housing, Final Research Report. Washington, DC: Department of Justice, National Institute of Justice.
- Price, C., Price, R. P., & Toomey, B. (1980). The pre-delinquent girl: Does a volunteer friend program help? *Adolescence*, 15(57), 55-64.
- Reid, W. H., & Matthews, W. M. (1980). Wilderness Experience Treatment Program for Antisocial Offenders. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 24(2), 171-178.
- Reilly, R. C., & D'Amico, M. (2011). Mentoring Undergraduate University Women Survivors of Childhood Abuse and Intimate Partner Violence. *Journal of College Student Development*, 52(4), 409-424. doi:10.1353/csd.2011.0046
- Report of the Committee on Measures of Effectiveness for Social Programs. (1972). *The Accounting Review*, 47, 337-396.
- Ringwalt, C. L., Graham, L.A., Paschall, M. J., Flewelling, R. L., & Browne, D. C. (1996). Supporting adolescents with guidance and employment (SAGE). *American Journal of Preventive Medicine*, 12(5), 31-38.
- Rodríguez-Planas, N. (2010). Mentoring, Educational Services, and Economic Incentives: Longer-Term Evidence on Risky Behaviors from a Randomized Trial. *IZA Discussion Paper, No. 4968*, Institute for the Study of Labor (IZA).
- Rogers, L. T. (2014). Absenteeism and truancy issues: Are mentoring programs funded by the office of juvenile justice and delinquency prevention the answer? *Children & Schools*, 36(3), 185-188. doi:10.1093/cs/cdu013
- Roll, J. M., Rawson, R. A., Ling, W., & Shoptaw, S. (2009). *Methamphetamine addiction: From basic science to treatment*. New York, NY, US: Guilford Press.
- Shelton, A. (2014, Mar 23). Their lives turned around, mentors pay it forward. *McClatchy - Tribune Business News*.
- Small, S. A., Reynolds, A. J., & O'Connor, C. (2005). *What works, Wisconsin: What science tells us about cost-effective programs for juvenile delinquency prevention*. Madison: University of Wisconsin-Madison.
- Smith, F. M., Blazek, M., Brown, D. M., & van Blerk, L. (2016). "It's good but it's not enough": the relational geographies of social policy and youth mentoring interventions. *Social & Cultural Geography*, 17(7), 959-979. doi:10.1080/14649365.2016.1147059
- Stanford Law School's New Center for Public Service and Public Interest Law Names First Public Service Award Recipients. (2006, Oct 25). *Business Wire*.
- Stockwell, T., Gruenewald, P. J., Toumbourou, J. W., & Loxley, W. (2009). Recommendations for New Directions in the Prevention of Risky Substance Use and Related Harms *Preventing Harmful Substance Use: The Evidence Base for Policy and Practice* (pp. 443-464).
- Student Mentoring Program has little impact on key areas, study finds. (2009). *Education Daily*, 42(63), 6-6.
- Sykes, B. L., Gioviano, J., & Piquero, A. R. (2014). Mentoring marginality: The role of informal mentors in the lives of socially disadvantaged adolescents. *Race and Justice*, 4(3), 246-269. doi:10.1177/2153368714542656

- Tapia, M., Alarid, L. F., & Enriquez Jr, A. (2013). Court-Ordered Mentoring Programs for Adjudicated Juveniles: When Should Youth be Referred? *Justice Policy Journal*, 10(2), 1-18.
- Tomlinson, L. M. (1992). *The Imperative Educational Network: Parents, Teachers, and Concerned Individuals. Volume 3. Proceedings of the Imperative Educational Network Conference (Athens, Georgia, 1991)*. Athens: Imperative Educational Network Conference.
- Uggen, C., & Janikula, J. (1999). Volunteerism and Arrest in the Transition to Adulthood. *Social Forces*, 78(1), 331-362. doi:10.2307/3005799
- Ungerleider, S. (Ed.) (2002). The Prevention Researcher, 2002. *Prevention Researcher*, 9(1).
- United States Department of Justice (1995). Justice Department Initiative Supports Community-Wide Efforts To Reduce Juvenile Crime & Delinquency. United States.
- United States Department of Justice (1998). Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Annual Report 1998. United States.
- United States Department of Justice (1999). Data Elements & Definitions Manual: Instructions for Completing Evaluation Reporting Requirements. United States.
- United States Government – The White House (2016, Jun 29). United States: President Obama Announces New Actions to Reduce Recidivism and Promote Reintegration of Formerly Incarcerated Individuals. *Asia News Monitor*.
- United States Senate Committee on the Judiciary (1994). *Catalogue of Hope: Crime Prevention Programs for At-Risk Children*. Majority Staff report to the Senate, United States.
- Watson, J., Washington, G., & Stepteau-Watson, D. (2015). Umoja: A Culturally Specific Approach to Mentoring Young African American Males. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 32(1), 81-90. doi:10.1007/s10560-014-0367-z
- Weiler, L. M. (2014). *Prevention of substance abuse in juvenile delinquents: Identification of important mentoring processes*. (74), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2014-99080-571&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psych database.
- Wilcox, B. L. (2006). Preventing Delinquency to Reduce Crime: What's the Evidence? *PsycCRITIQUES*, 51(23). doi:10.1037/a0002615
- Williams, G. (2003). \$1-Billion Proposed to Train Mentors and Help Drug and Alcohol Addicts. *Chronicle of Philanthropy*, 15(8), 31.
- Williamson, H. (2008, May 14). Why mentoring is just one piece of the puzzle, Editorial. *Children & Young People Now (Haymarket Business Publications Ltd)*, pp. 18-18. Retrieved from <http://ccny-proxy1.lib.ccny.cuny.edu/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=32135337&site=ehost-live>
- Woods, T. O., & Bock-Nielsen, B. (2013). Government Affairs Update. *Sheriff*, 65(5), 65-67.
- Wyatt, S. T. (2000). *Measuring the effectiveness of an Afrocentric male mentoring program with adolescent African American males*. (61), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2000-95023-047&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psych database.
- Zaal, M. (2010). *Neglected in their transitions: Second generation Muslim youth search for support in a context of Islamophobia*. (71), ProQuest Information & Learning, US. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2010-99190-180&site=ehost-live> Available from EBSCOhost psych database.
- Zagar, R. J., Grove, W. M., & Busch, K. G. (2013). Delinquency Best Treatments: How to Divert Youths from Violence While Saving Lives and Detention Costs. *Behavioral Sciences & the Law*, 31(3), 381-396. doi:10.1002/bsl.2062